

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ¹

**ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ
ΚΑΙ ΠΙΛΟΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΤΟΥ²**

Ιωάννινα 2004

¹ Για τις επιστημονικές θέσεις και απόψεις που διατυπώνονται στο κείμενο αυτό υπεύθυνος είναι ο συγγραφέας. Οι θέσεις και οι απόψεις του συγγραφέα δεν δεσμεύουν τον επιστημονικό υπεύθυνο του Προγράμματος «Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο Σχολείο» ή το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

² Το παρόν κείμενο αποτελεί επιμορφωτικό υλικό στα πλαίσια του προγράμματος του ΥΠ.Ε.Π.Θ. «Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο Σχολείο», το οποίο υλοποιείται από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Η παρουσία του κειμένου στο διαδίκτυο εξυπηρετεί επιμορφωτικές ανάγκες και ανάγκες ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών της προσχολικής, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας υποχρεωτικής εκπαίδευσης, αλλά απευθύνεται και στο ευρύ κοινό. Κάθε αθέμιτη χρήση του κειμένου υπόκειται στις διατάξεις του νόμου περί πνευματικής ιδιοκτησίας.

Φιλολογική επιμέλεια: Ειρήνη-Σοφία Κιαπίδου.

Επιστημονική επιμέλεια, εποπτεία, συντονισμός: Αθανάσιος Ε. Γκότοβος.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ:Θεωρητικός προβληματισμός

- 1. Εισαγωγικά : Το πρόγραμμα και οι δράσεις του.**
- 2. Οι γενικοί σκοποί του προγράμματος.**
- 3. Προβληματική για την παραγωγή του διδακτικού υλικού.**
 - 3.1. Ποιοι θα ήταν οι αποδέκτες του διδακτικού υλικού και γιατί;
 - 3.2. Ποιους σκοπούς θα εξυπηρετούσε το διδακτικό υλικό, που θα προετοιμάζαμε.
 - 3.3. Με ποια κριτήρια θα γινόταν η επιλογή της ύλης.
 - 3.4. Γιατί θα αρχίζαμε από τα συγκεκριμένα γνωστικά αντικείμενα.
 - 3.5. Με ποιες καινοτομίες θα κεντρίζαμε το ενδιαφέρον των μαθητών και θα επιδιώκαμε την επιτυχία των σκοπών μας.
 - 3.6. Ποιοι θα αναλάμβαναν τη συγγραφή του διδακτικού υλικού και γιατί;
 - 3.7. Ποια θα ήταν η εμπλοκή και των άλλων φορέων και ιδιαίτερα των εκπαιδευτικών στην προσπάθειά μας αυτή και γιατί;
 - 3.8. Ποια σχέση θα υπήρχε ανάμεσα στο διδακτικό υλικό που θα ετοιμάζαμε και στο αντίστοιχο υλικό των σχολικών εγχειριδίων.
 - 3.9. Για ποιες τάξεις προοριζόταν το διδακτικό υλικό και γιατί;
 - 3.10. Ποιος θα δίδασκε το υλικό αυτό στα σχολεία και γιατί;

4. Μερικά κριτήρια για την επιλογή διδακτικού υλικού από πηγές ή βοηθήματα.

- 4.1. Η εγκυρότητα και η σημαντικότητα του περιεχομένου.
- 4.2. Η αμεσότητα των γνώσεων με την κοινωνική πραγματικότητα.
- 4.3. Λογική ισορροπία στην ποσότητα και ποιότητα των πληροφοριών σε κάθε μάθημα.
- 4.4. Άμεση σχέση διδακτέας ύλης και διδακτικών σκοπών.
- 4.5. Προσαρμογή της ύλης στο γλωσσικό και γνωστικό επίπεδο των μαθητών για τους οποίους προορίζεται.

5. Τρόποι οργάνωσης του διδακτικού υλικού.

- 5.1. Οργάνωση της ύλης κατά μάθημα.
- 5.2. Οργάνωση με συσχετιζόμενα μαθήματα.
- 5.3. Διαθεματική οργάνωση.
- 5.4. Οργάνωση με βάση ένα κεντρικό μάθημα.
- 5.5. Άλλοι τρόποι οργάνωσης.

6. Το πρόβλημα του διδακτικού υλικού σε άλλες χώρες.

7. Διδακτικό υλικό και πολιτισμική ταυτότητα.

8. Ταξινόμηση του διδακτικού υλικού.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ : Οι πιλοτικές εφαρμογές και τα αποτελέσματά τους.

9. Οι πιλοτικές εφαρμογές της πρώτης περιόδου (1988).

9.1. Το δείγμα της έρευνας.

- 9.1.1. Σχολεία στα οποία έγιναν οι πιλοτικές εφαρμογές. Το προφίλ των εκπαιδευτικών που έλαβαν μέρος στις

πιλοτικές εφαρμογές.

- 9.1.2. Το προφίλ των εκπαιδευτικών που έλαβαν μέρος στις πιλοτικές εφαρμογές.
- 9.1.3. Χρόνος υλοποίησης των πιλοτικών εφαρμογών της πρώτης περιόδου.
- 9.1.4. Οι συνεργάτες μας στις πιλοτικές εφαρμογές και το έργο τους.
- 9.1.5. Συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων των πιλοτικών εφαρμογών της πρώτης περιόδου.

9.2. Ευρήματα.

- 9.2.1. Εκτιμήσεις των συνεργατών.
- 9.2.2. Εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών.
- 9.2.3. Εκτιμήσεις των μαθητών.

10. Οι πιλοτικές εφαρμογές της δεύτερης περιόδου (1999).

- 10.1. Προετοιμασία του διδακτικού υλικού και καινοτομίες σ' αυτό.
- 10.2. Το δείγμα της έρευνας.
- 10.3. Χρόνος υλοποίησης των πιλοτικών εφαρμογών.
- 10.4. Συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων.
- 10.5. Ευρήματα.
 - 10.5.1. Για το γνωστικό αντικείμενο **“Γνωρίζω την Ελλάδα”**.
 - α. Εκτιμήσεις συνεργατών.
 - β. Εκτιμήσεις εκπαιδευτικών.
 - γ. Εκτιμήσεις μαθητών.
 - 10.5.2. Για το γνωστικό αντικείμενο **“Εμείς κι ο κόσμος”**.
 - α. Εκτιμήσεις συνεργατών

- β. Εκτιμήσεις εκπαιδευτικών.
- γ. Εκτιμήσεις μαθητών.
- 10.5.3. Για το γνωστικό αντικείμενο **“Αγωγή Υγείας”**.
 - α. Εκτιμήσεις συνεργατών
 - β. Εκτιμήσεις εκπαιδευτικών.
 - γ. Εκτιμήσεις μαθητών.
- 10.5.4. Για το γνωστικό αντικείμενο **“Μαθηματικά”**.
 - α. Εκτιμήσεις συνεργατών
 - β. Εκτιμήσεις εκπαιδευτικών.
 - γ. Εκτιμήσεις μαθητών.
- 11. **Συνεκτίμηση των δεδομένων που προέκυψαν από τις πιλοτικές εφαρμογές.**
- 12. **Επιλογικά.**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα I : Αναλυτικά δεδομένα από τις πιλοτικές εφαρμογές της πρώτης περιόδου (1988).

- I.1. Γνωρίζω την Ελλάδα.
- I.2. Αγωγή Υγείας.
- I.3. Εμείς και ο κόσμος.

Παράρτημα II : Αναλυτικά δεδομένα από τις πιλοτικές εφαρμογές της δεύτερης περιόδου (1999).

- II.1. Γνωρίζω την Ελλάδα.
- II.2. Αγωγή Υγείας.
- II.3. Εμείς και ο κόσμος.
- II.4. Μαθηματικά.

Παράρτημα III : Πρωτόκολλα καταγραφής παρατηρήσεων από τις πιλοτικές εφαρμογές.

- III.1. Πρωτόκολλα συνεργατών πρώτης και δεύτερης περιόδου.
- III.2. Πρωτόκολλο εκπαιδευτικών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στα πλαίσια του προγράμματος «Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων», που από το 1997 υλοποιεί το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και το ΥΠΕΠΘ, είχαμε αναλάβει να προετοιμάσουμε βοηθητικό διδακτικό υλικό (ενότητες διδακτικές) για τα ακόλουθα τέσσερα γνωστικά αντικείμενα: α. Γνωρίζω την Ελλάδα, β. Αγωγή Υγείας, γ. Εμείς και ο κόσμος, δ. Μαθηματικά, προκειμένου αυτό να αξιοποιηθεί στα δημοτικά σχολεία, παράλληλα με την ύλη των σχολικών εγχειριδίων, στα αντίστοιχα μαθήματα.

Στο κείμενο αυτό εκθέτουμε την προβληματική που αναπτύχθηκε για το σκοπό αυτό, τις πιλοτικές εφαρμογές που κάναμε για τον έλεγχο της εγκυρότητας του διδακτικού υλικού και τα αποτελέσματά τους.

Ελπίζουμε ότι οι πληροφορίες που παραθέτουμε θα φανούν χρήσιμες και σε όσους επιδιώκουν ή θα επιδιώξουν μελλοντικά αντίστοιχες προσπάθειες, στους ίδιους ή σε παρόμοιους τομείς.

Χρήσιμες ελπίζουμε ότι θα φανούν οι πληροφορίες αυτές και στους εκπαιδευτικούς της καθημερινής πράξης, οι οποίοι επιχειρούν, έστω και κατά διαστήματα, να επιλέγουν διδακτικό υλικό για τις ανάγκες των μαθημάτων, που διδάσκουν στις τάξεις τους. Ο σαφής προσδιορισμός σκοπών για παραγωγή διδακτικού υλικού, η χρήση συγκεκριμένων κριτηρίων και γενικότερες πληροφορίες, γύρω από τα θέματα επιλογής, οργάνωσης και αξιοποίησης του υλικού, είναι απαραίτητες.

Είναι αλήθεια ότι όσοι ασχολούνται με την παραγωγή διδακτικού υλικού, είτε για επίσημα σχολικά εγχειρίδια, είτε για ποικίλα άλλα βοηθήματα, δε δημοσιοποιούν, συνήθως, τους προβληματισμούς τους, ούτε τον τρόπο με τον οποίο εργάζονται. Επομένως υπάρχει πρόβλημα ενημέρωσης στον τομέα αυτό. Ελπίζουμε ότι το κείμενο μας θα καλύψει ένα, μικρό έστω, μέρος αυτού του κενού.

Η προσπάθειά μας δε θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς τη βοήθεια και συμπαράσταση πολλών συνεργατών του προγράμματος. Ως συντονιστής της παραγωγής του διδακτικού υλικού και ως υπεύθυνος για τις πιλοτικές εφαρμογές επιθυμώ να ευχαριστήσω θερμά:

α. Τους συγγραφείς του διδακτικού υλικού και των τεσσάρων μαθημάτων, τόσο για τις γόνιμες συζητήσεις τους, πριν και κατά τη διάρκεια των προσπαθειών τους, όσο και για το τελικό αποτέλεσμα.

β. Τους διευθυντές των σχολείων, όπου έγιναν οι πιλοτικές εφαρμογές, για την βοήθειά τους στην προσπάθειά μας.

γ. Τους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι έλαβαν μέρος στις πιλοτικές εφαρμογές και οι οποίοι μας βοήθησαν με τις ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις τους στην περαιτέρω βελτίωση του διδακτικού υλικού.

δ. Τους συνεργάτες μας σε όλες τις πόλεις, όπου έλαβαν χώρα οι πιλοτικές εφαρμογές, γιατί αυτοί επωμίστηκαν το μεγαλύτερο βάρος αυτής της προσπάθειας. Κυρίως όμως για την ενεργό παρακολούθηση των πιλοτικών εφαρμογών, τις συζητήσεις που είχαν με εκπαιδευτικούς και μαθητές και τις πολύ ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις που μας έστειλαν απο αυτή την παρακολούθηση και επικοινωνία.

ε. Τις συνεργάτιδες μας στο πανεπιστήμιο: κ. Βάντζου Αγνή, Χαρίτου Ιωάννα, Φωτίου Πηνελόπη, Βελέντζα Μαρία, Ζωή Χριστίνα και Κακαϊδή Τζένη για την ενεργό συμμετοχή τους στην αποδελτίωση των παρατηρήσεων από τα πρωτόκολλα των συνεργατών και στην τελική παρουσίαση αυτού του κειμένου οι δυο τελευταίες.

στ. Τον κ. Αθανάσιο Γκότοβο, επιστημονικό υπεύθυνο όλου του προγράμματος, για τις πολύ γόνιμες συζητήσεις που είχαμε καθ' όλη τη διάρκεια της παραγωγής του υλικού και για την συμπαράσταση του στην υλοποίηση των πιλοτικών εφαρμογών.

Λεωνίδας Αθανασίου

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ: Θεωρητικός προβληματισμός

1. Εισαγωγικά: Το πρόγραμμα και οι δράσεις του.

Το ακαδημαϊκό έτος 1996 –1997 το πανεπιστήμιο Ιωαννίνων σε συνεργασία με το ΥΠΕΠΘ, ανάλαβε την υλοποίηση ενός μακρόπνοου και φιλόδοξου προγράμματος με τίτλο «Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων». Υπεύθυνος του προγράμματος ορίστηκε ο κ. Δημήτρης Χαλκιώτης, ειδικός γραμματέας του ΥΠΕΠΘ και επιστημονικός υπεύθυνος, καθώς και συντονιστής όλων των δραστηριοτήτων, ορίστηκε ο κ. Αθανάσιος Γκότοβος, καθηγητής του τμήματος ΦΠΨ του πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Το πρόγραμμα προέβλεπε διάφορες δράσεις, στην πορεία υλοποίησής του, όπως για παράδειγμα:

- α. Μελέτες και έρευνες τεκμηρίωσης και καταγραφής δεδομένων.
- β. Παραγωγή πληροφοριακού και εκπαιδευτικού υλικού.
- γ. Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών.
- δ. Γλωσσική διδασκαλία και αξιοποίηση πολιτισμικού κεφαλαίου.
- ε. Αξιολόγηση της όλης προσπάθειας.

Στη μελέτη αυτή θα αναφερθούμε: α. στους σκοπούς του προγράμματος. β. στην προβληματική που αναπτύξαμε για την παραγωγή διδακτικού υλικού στα ακόλουθα τέσσερα γνωστικά αντικείμενα : 1. Ιστορία – Γεωγραφία, 2. Αγωγή Υγείας, 3. Ο φυσικός κόσμος, 4. Μαθηματικά¹. γ. Στις πιλοτικές εφαρμογές αυτού του υλικού τα ακαδημαϊκά έτη 1998 –1999 και στα αποτελέσματά τους.

2. Οι γενικοί σκοποί του προγράμματος.

Οι γενικοί σκοποί του προγράμματος έχουν διατυπωθεί και αναλυθεί από τους υπεύθυνους, γενικά και κατά ενότητα. Για να έχει όμως και ο αναγνώστης αυτής της μελέτης μια γενική εικόνα της όλης προσπάθειας,

¹ Η ύλη των Μαθηματικών ολοκληρώθηκε στη δεύτερη φάση (1999) και αυτή την περίοδο δόθηκε για πιλοτική εφαρμογή.

επισημαίνουμε συνοπτικά, τους σημαντικότερους από αυτούς τους σκοπούς, όπως οι ακόλουθοι:

- Ενίσχυση της συστηματικής φοίτησης των τσιγγανοπαίδων στα σχολεία υποχρεωτικής εκπαίδευσης, μέσω της διευκόλυνσης των εγγράφων, της βοήθειας του σχολείου να ανταποκριθεί στο νέο του ρόλο, της υπέρβασης δυσλειτουργιών σε επίπεδο οργάνωσης και διοίκησης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και της ενημέρωσης των γονέων για το ρόλο του σχολείου και για το έργο του.
- Εξασφάλιση ίσων ευκαιριών μάθησης και κοινωνικής ένταξης των μαθητών του πληθυσμού –στόχου.
- Επιμόρφωση του εκπαιδευτικού προσωπικού των σχολείων της γενικής εκπαίδευσης σε θέματα: διοικητικά, διδακτικά, εκπαιδευτικής νομοθεσίας και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, έτσι ώστε οι χειρισμοί τους να είναι συμβατοί με τις ισχύουσες θεσμικές ρυθμίσεις και τα πορίσματα των επιστημών της αγωγής.
- Καταπολέμηση προκαταλήψεων και δοξασιών, γύρω από τον πληθυσμό –στόχο, οι οποίες στηρίζουν και νομιμοποιούν εξωπραγματικές και βλαπτικές εικόνες για τους τσιγγάνους και παγιδεύουν τους φορείς τους σε ρατσιστικές συμπεριφορές.
- Συγκέντρωση και επεξεργασία δεδομένων σχετικών με την εκπαιδευτική κατάσταση των Τσιγγανοπαίδων σε όλη την ελληνική επικράτεια αλλά και σε χώρες του εξωτερικού.
- Παραγωγή διδακτικού υλικού: στη Γλώσσα, τη Γεωγραφία και Ιστορία, τον Φυσικό Κόσμο, την Αγωγή Υγείας, τα Μαθηματικά και την εκπαιδευτική τεχνολογία, ώστε να διευκολυνθεί η ταχύρυθμη μάθηση στα τμήματα προπαρασκευής και η ένταξη των μαθητών στην κανονική ηλιακή τους τάξη.
- Παραγωγή υλικού για τη γλωσσική διδασκαλία μέσα από το οποίο αξιοποιείται το πολιτισμικό κεφάλαιο του πληθυσμού

–στόχου στο σχολείο και προωθείται αντιρατσιστική αγωγή για όλους τους μαθητές.

- Οργάνωση και λειτουργία εργαστηρίων μουσικό –γλωσσικής αγωγής για την καλύτερη αξιοποίηση του μη γλωσσικού πολιτισμικού κεφαλαίου των μαθητών με τη γλωσσική μάθηση.
- Οργάνωση και λειτουργία μονάδας παρακολούθησης και παρέμβασης στις περιπτώσεις που παρατηρούνται συμπεριφορές διάκρισης εκ μέρους του εκπαιδευτικού οργανισμού ή άλλων ατόμων και ομάδων, ώστε στα μέλη του πληθυσμού –στόχου να εδραιωθεί η πεποίθηση ότι ζουν σε μια ευνομούμενη πολιτεία και ένα κράτος δικαίου.

3. Προβληματική για την παραγωγή του διδακτικού υλικού.

Η παραγωγή διδακτικού υλικού, για οποιαδήποτε βαθμίδα της εκπαίδευσης ήταν πάντα και εξακολουθεί να είναι δύσκολη υπόθεση¹. Προϋποθέτει πολύ καλή επιστημονική κατάρτιση στο αντικείμενο για το οποίο σχεδιάζεται το υλικό: σαφείς και συγκεκριμένους στόχους, οι οποίοι θα επιτευχθούν με αυτό: σαφή γνώση των γλωσσικών, γνωστικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων των ατόμων για τους οποίους προορίζεται: αποσαφήνιση της βαθμίδας για την οποία προορίζεται το διδακτικό υλικό και των απαιτήσεων που αυτή έχει από τους μαθητές, σύμφωνα και με τα αντίστοιχα αναλυτικά προγράμματα: συστηματική μελέτη της ύλης των σχολικών εγχειριδίων, που υπάρχουν για κάθε βαθμίδα και τάξη σε κάθε μάθημα, ώστε το διδακτικό υλικό, που θα παραχθεί, να είναι προσαρμοσμένο στις απαιτήσεις του αναλυτικού προγράμματος αλλά και να διαφοροποιείται ποικιλότροπα από αυτό, ως προς τη δομή, το περιεχόμενο αλλά και τον τρόπο παρουσίασης.

Ιστορικά, η παραγωγή διδακτικού σύμφωνα με τα αναλυτικά προγράμματα, τα οποία ισχύουν για κάθε βαθμίδα της δημόσιας εκπαίδευσης είναι υπόθεση του κράτους². Είναι, με άλλα λόγια, υπόθεση του ΥΠΕΠΘ, το οποίο, δια των αρμόδιων οργάνων του, μεριμνά για το σκοπό αυτό. Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, για παράδειγμα με τη συμβολή των αρμόδιων οργάνων του είναι σε θέση να ανταποκριθεί στην αποστολή

¹ α) Liegois, J.P, 1996 β) Τσιάκαλος, Γ . 1996, Bantock, G.H, 1980, Reid, W.A, 1978.

² Της εκάστοτε κυβέρνησης είναι έργο η εκπόνηση του αναλυτικού προγράμματος και σε άλλες χώρες. Μόνο που σ' αυτές το Υπουργείο καθορίζει, όπως για παράδειγμα στην Αυστραλία, τα γενικά πλαίσια μέσα στα οποία θα κινείται το πρόγραμμα, ενώ η ύλη των μαθημάτων εμπλουτίζεται από τους διδάσκοντες με επιλογή βιβλίων και βοηθημάτων για το σκοπό αυτό. Βλ. και Connell, W.F., 1974, Wylie, J.F, 1970, Hughes, P, 1973, Barrow, R, 1977.

αυτή, γιατί διαθέτει και επιστημονικό δυναμικό, ειδικό για το έργο αυτό και τις απαιτούμενες προϋποθέσεις, όπως: πηγές, βοηθήματα, συνεργάτες κτλ. Άλλοτε το ΥΠΕΠΘ δια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου προκηρύσσει τη συγγραφή του διδακτικού υλικού και αυτή ανατίθεται σε ιδιώτες. Τον έλεγχο όμως και την τελική έγκριση και αποδοχή έχει το ΥΠΕΠΘ. Συγκεντρωτικά εκπαιδευτικά συστήματα όπως το ελληνικό, όπου τα πάντα ελέγχονται από μια κεντρική διοίκηση, όπως οι υπηρεσίες του ΥΠΕΠΘ, διατηρούν, συνήθως, για τον εαυτό τους το δικαίωμα της επιλογής του διδακτικού υλικού και της κατάρτισης των αναλυτικών προγραμμάτων, γιατί με τον τρόπο αυτό ελέγχουν: την ποιότητα των παρεχόμενων γνώσεων στους μαθητές κάθε βαθμίδας: την επιτυχία των στόχων, που έχουν θέσει την ανάπτυξη συγκεκριμένων ικανοτήτων και δεξιοτήτων, που θέλουν να αποκτήσουν οι μαθητές, σε κάθε βαθμίδα της εκπαίδευσης: την ιδεολογία που επιθυμούν να διοχετεύσουν στους μαθητές και γενικά ελέγχουν τον τύπο του πολίτη, που θέλουν να ετοιμάσουν για το μέλλον.

Η παραγωγή διδακτικού υλικού όμως για τα επίσημα αναλυτικά προγράμματα των διάφορων βαθμίδων της εκπαίδευσης δεν είναι μόνο έργο και ευθύνη της κεντρικής διοίκησης. Πρωταρχικό ρόλο στη διαδικασία αυτή έχουν και άλλοι άμεσα ή έμμεσα εμπλεκόμενοι με την εκπαίδευση φορείς. Οι εκπαιδευτικοί, για παράδειγμα, έχουν κάθε λόγο να συμμετέχουν, δια εκλεγμένων αντιπροσώπων τους στη διαδικασία της παραγωγής του διδακτικού υλικού και το σχεδιασμό των αναλυτικών προγραμμάτων, γιατί είναι οι άνθρωποι, οι οποίοι θα κληθούν στη συνέχεια να τα υλοποιήσουν. Κατά συνέπεια δικαιούνται «από πρώτο χέρι» να γνωρίζουν τι θα διδαχθεί σε κάθε μάθημα, γιατί θα διδαχθεί, αν το υλικό μπορεί να διδαχθεί με επιτυχία στους συγκεκριμένους μαθητές για τους οποίους προορίζεται κοκ. Οι εκπαιδευτικοί μάλιστα οφείλουν να έχουν αλλά και να νιώθουν ότι έχουν ενεργητικό ρόλο στη διαδικασία αυτή. Καμιά καινοτομία στην εκπαίδευση δεν έχει πιθανότητες να επιτύχει, αν οι φορείς, οι οποίοι θα κληθούν να την υλοποιήσουν, δεν έχουν ενημερωθεί με πληρότητα γι' αυτή.

Καθοριστικό λόγο στην παραγωγή του διδακτικού υλικού και στην προετοιμασία των αναλυτικών προγραμμάτων έχουν και οι μαθητές, οι οποίοι είναι αποδέκτες αυτού του υλικού και των πάσης φύσεως συνεπειών του. Το ίδιο και οι γονείς τους. Είναι παράλογο να αποφασίζουν άλλοι, όσο ειδικοί κι αν θεωρούνται, για το τι θα διδαχθεί στους μαθητές, γιατί θα διδαχθεί και γενικά για το τι είδους πολίτες ενδιαφέρεται η εκάστοτε επίσημη κυβέρνηση ενός τόπου να προετοιμάσει για το μέλλον, ερήμην των γονέων. Κατά συνέπεια τόσο οι μαθητές όσο και οι γονείς, με νόμιμα εκλεγμένους αντιπροσώπους τους, μπορούν και πρέπει ουσιαστικά να συμμετέχουν στο έργο αυτό.

Συμπληρωματικό ή βοηθητικό διδακτικό υλικό για μια βαθμίδα της γενικής εκπαίδευσης μπορεί να παραδεχθεί και από άλλους φορείς, όπως π.χ. από εκδοτικούς οίκους, ιδιώτες εκπαιδευτικούς ή επιστημονικούς φορείς από ποικίλους χώρους. Τέτοιο υλικό στην Ελλάδα παράγεται σήμερα σε πολλούς τομείς και χρησιμοποιείται από τους μαθητές, τους εκπαιδευτικούς κτλ. Πρόκειται για τα γνωστά «βοηθήματα» στη γλώσσα, στην έκθεση, στη νεοελληνική λογοτεχνία, στα αρχαία ελληνικά, στις θετικές επιστήμες κτλ. Το υλικό αυτό δεν ελέγχεται, συνήθως, για την ποιότητα των πληροφοριών και για την παιδαγωγική του αξία, γιατί είναι υλικό, το οποίο παράγεται κάτω από συγκεκριμένες καταστάσεις «πιέσεις», ανταγωνισμούς κτλ.

Διδακτικό υλικό όμως μπορεί να προετοιμαστεί και από τους ίδιους του διδάσκοντες σε κάθε βαθμίδα της εκπαίδευσης, ανάλογα με τις ανάγκες, που έχουν εντοπιστεί, προκειμένου να διευκολυνθούν στο διδακτικό τους έργο. Μπορούν, για παράδειγμα, οι εκπαιδευτικοί μόνοι τους ή σε συνεργασία με τους μαθητές¹ να παρακολουθούν συστηματικά την καθημερινή επικαιρότητα, όπως αυτή απεικονίζεται στον ημερήσιο, εβδομαδιαίο και περιοδικό τύπο, στα μέσα μαζικής επικοινωνίας: τηλεόραση, ραδιόφωνο και να συλλέγουν μέσα από αυτή τη διαδικασία : κείμενα, φωτογραφίες, σχεδιαγράμματα και κάθε άλλη πληροφορία, η οποία μπορεί να αξιοποιηθεί ποικιλότροπα κατά τη διδασκαλία. Μπορούν, επίσης, συνεργαζόμενοι και με τους γονείς να αξιοποιήσουν κι αυτών τις εμπειρίες σε συγκεκριμένους τομείς και να δώσουν μια άλλη διάσταση στη διδασκαλία και στο εκπαιδευτικό έργο, πολύ ενδιαφέρουσα και αποτελεσματική.

Συνοψίζοντας τις παραπάνω σκέψεις θα λέγαμε ότι η μονόπλευρη παραγωγή του διδακτικού υλικού και γενικότερα η χρήση ενός μόνο διδακτικού εγχειριδίου είναι «επικίνδυνη», γιατί και τα αποτελέσματα θα είναι αναγκαστικά μονόπλευρα. «Επικίνδυνη» μπορεί να είναι, όταν δεν τηρούνται οι βασικοί επιστημονικοί κανόνες εκπαίδευσης και αγωγής και επιδιώκεται μέσω του διδακτικού υλικού η προετοιμασία μελλοντικών πολιτών υπάκουων, προφανώς, και πειθαρχικών αλλά χωρίς άποψη δική τους, χωρίς ελευθερία σκέψης, χωρίς κριτικό στοχασμό κτλ. Η ισότιμη συμμετοχή πολλών φορέων στο έργο αυτό, όπως : πολιτείας, εκπαιδευτικών, γονέων, μαθητών ειδικών επιστημόνων και κυρίως η διάθεση τους για ουσιαστικό διάλογο, είναι η καλύτερη εγγύηση και για τη σωστή επιλογή της ύλης και για θετικά αποτελέσματα του διδακτικού και εκπαιδευτικού έργου.

¹ Κατά τον Liegois, J.R, 1996, το διδακτικό υλικό, το οποίο προετοιμάζεται με συνεργασία εκπαιδευτικών –μαθητών έχει αποδειχθεί υψηλής ποιότητας και πολύ θετικών αποτελεσμάτων.

Δικό μας έργο στο συγκεκριμένο πρόγραμμα δεν ήταν η συλλογή και επεξεργασία διδακτικού υλικού για συγγραφή διδακτικών εγχειριδίων στα πλαίσια ενός νέου αναλυτικού προγράμματος. Ήταν η συλλογή και επεξεργασία διδακτικού υλικού σε συγκεκριμένα γνωστικά αντικείμενα, το οποίο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως ενισχυτικό του ήδη υπάρχοντος για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Η επιλογή όμως και αυτού του υλικού δεν μπορούσε να είναι αυθαίρετη¹. Έπρεπε να υπακούει, έστω και σε γενικές αρχές, στην προβληματική της επιλογής διδακτικού υλικού για τα επίσημα σχολικά εγχειρίδια. Οφείλαμε, επομένως, ως παραγωγοί διδακτικού υλικού, να δώσουμε εκ των προτέρων απαντήσεις σε μερικά βασικά ερωτήματα, όπως τα ακόλουθα.

3.1. Ποιοι θα ήταν οι αποδέκτες του διδακτικού υλικού και γιατί;

Έχουμε ήδη επισημάνει ότι η παραγωγή του διδακτικού μας υλικού ήταν ενταγμένη στα πλαίσια του προγράμματος «Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων». Σκοπός του ήταν να κεντρίσει το ενδιαφέρον των μαθητών για το σχολείο και τη μάθηση, ιδιαίτερα παιδιών, όπως τα τσιγγανόπουλα με ελλιπή κίνητρα για φοίτηση στο σχολείο και για μάθηση, με χαμηλή επίδοση στη γλώσσα κοκ.

Οι τσιγγάνοι και τα παιδιά τους, όπως είναι γνωστό, είναι Έλληνες πολίτες. Υπέχουν όλες τις υποχρεώσεις των Ελλήνων πολιτών: στρατεύονται, φορολογούνται, εκτός ελαχίστων περιπτώσεων, που μετακινούνται διαρκώς. Κατά συνέπεια, δικαιούνται και όλα τα προνόμια και τις παροχές των υπολοίπων Ελλήνων.

Υπολογίζεται ότι οι τσιγγάνοι που ζουν στην Ελλάδα σήμερα ανέρχονται σε 150.000 – 200.000 περίπου, στην Ευρώπη 5 – 6 εκατομμύρια και παγκόσμια γύρω στα 15.000.000².

Τα παιδιά των τσιγγάνων φοιτούν στην πλειοψηφία τους σε δημόσια σχολεία της γενικής εκπαίδευσης, όπως και τα άλλα Ελληνόπουλα. Σε περιοχές όμως όπου ο αριθμός των διαβιούντων τσιγγάνων είναι μεγάλος, λειτουργούν και σχολεία αμιγώς με τσιγγανόπουλα. Λειτουργούν, επίσης, τμήματα ταχύρυθμης εκπαίδευσης των τσιγγανοπαίδων, για την ένταξή τους στη συνέχεια στα δημόσια σχολεία. Σε μερικούς καταυλισμούς

¹ Herrich, Th. T., 1975.

² Μουχέλη, Α. 1996, Τερζοπούλου, Μ. – Ι. Γεωργίου, 1996.

λειτουργούν φροντιστηριακά τμήματα, για όσα παιδιά είτε δε θέλουν να πάνε στο δημόσιο σχολείο είτε δε γίνονται αποδεκτά από τα άλλα παιδιά, από τους γονείς τους και καμιά φορά από εκπαιδευτικούς, με ποικίλα προσχήματα.

Η φοίτηση των τσιγγανοπαίδων στο σχολείο δεν είναι πάντα κανονική. Ιδιαίτερα προβληματική είναι η φοίτηση των παιδιών, που μετακινούνται, εποχικά, από τόπο σε τόπο, επειδή, ακολουθούν τις οικογένειες στα ταξίδια τους. Προβλήματα φοίτησης παρατηρούνται, επίσης, και σε παιδιά Τσιγγάνων που είναι μόνιμα εγκατεστημένοι σε έναν τόπο. Τα προβλήματα αυτά αποδίδονται, κυρίως, στην αρνητική στάση που έχουν μερικές οικογένειες για το σχολείο και την εκπαίδευση των παιδιών τους. Οι οικογένειες αυτές είναι από τις λίγες ακόμα κοινωνικές ομάδες, οι οποίες πιστεύουν ότι η αγωγή, η εκπαίδευση και γενικότερα η παιδεία είναι δική τους υπόθεση. Το σχολείο δεν το θεωρούν απαραίτητο, για το σκοπό αυτό. Το αποδέχονται μόνο για την παροχή βασικών γνώσεων στην ανάγνωση και αριθμητική, ώστε να διευκολύνονται τα παιδιά στις μετακινήσεις τους, καθώς και στο μικροεμπόριο, με το οποίο, κατά κανόνα, θα ασχοληθούν αυτά στη μετέπειτα σταδιοδρομία τους.

Εκτός από εκπαιδευτικά προβλήματα μερικές ομάδες τσιγγάνων στη χώρα μας, αντιμετωπίζουν προβλήματα και σε ποικίλους άλλους τομείς. Ζουν, για παράδειγμα, με απαράδεκτες συνθήκες σε πρόχειρους καταυλισμούς, χωρίς νερό, θέρμανση, αποχέτευση, ηλεκτρικό φως, χωρίς περίθαλψη και χωρίς τις στοιχειώδεις ανέσεις, που δικαιούται κάθε άνθρωπος σε μια ευνομούμενη δημοκρατική πολιτεία. Είναι ευνόητο ότι για αυτού του είδους τη διαβίωση δεν ευθύνονται μόνο οι Τσιγγάνοι¹ Ευθύνονται και πολλοί άλλοι φορείς, όπως η συντεταγμένη Πολιτεία, η Αυτοδιοίκηση: Τοπική ή Νομαρχιακή κοκ.

Πολιτισμικά διατηρούν δικά τους ήθη και έθιμα. Έχουν δική τους γλώσσα, για τη μεταξύ τους επικοινωνία. Προτιμούν, ιδιαίτερα οι γυναίκες, έναν δικό τους τρόπο ντυσίματος καθώς και μια δική τους μουσική και δικά τους τραγούδια. Αυτό όμως συμβαίνει και με πολλές άλλες κοινωνικές ομάδες στη χώρα μας σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό.

Ο ιδιαίτερος τρόπος που ζουν οι τσιγγάνοι στη χώρα μας, αλλά και σε άλλες χώρες, καθώς και τα ιδιαίτερα πολιτισμικά στοιχεία που διατηρούν, σε συνδυασμό με παραβατικές μορφές συμπεριφοράς, που εκδηλώνονται από μέλη τους, μερικές φορές, όπως π.χ. : κλοπές, επαιτεία, διακίνηση ναρκωτικών, κτλ., αποτέλεσμα, κυρίως των κακών συνθηκών διαβίωσης αλλά και της εγκατάλειψης από το εκάστοτε επίσημο κράτος, έχουν

¹ Μουχέλη, Α, 1996, Ντούσσας Δ, 1997.

βοηθήσει στο σχηματισμό αλλά και στη διατήρηση προκαταλήψεων απέναντί τους, ρατσιστικών τάσεων¹ και ποικίλων διακρίσεων. Με άλλα λόγια οι τσιγγάνοι θεωρούνται, από άλλα μέλη της κοινωνίας μας ως **μειονότητα** στην Ελλάδα, με ή χωρίς επιθετικό προσδιορισμό, ως άτομα άλλης “φυλής” και γενικότερα ως παιδιά “**ενός κατώτερου θεού**”.

Οι χαρακτηρισμοί αυτοί είναι εντελώς αστήρικτοι επιστημονικά αλλά και άδικοι. Οι τσιγγάνοι, οι οποίοι ζουν στην Ελλάδα, δεν είναι μειονότητα ούτε πολιτισμική, ούτε, πολύ περισσότερο, εθνοτική, όπως είναι οι κάτοικοι άλλων κρατών : Αλβανοί, Βούλγαροι, Πολωνοί, Αιγύπτιοι, Φιλιππινέζοι κτλ. που ζουν στην Ελλάδα είτε ως οικονομικοί μετανάστες, είτε με άλλη ιδιότητα.

Δεν είναι “πολιτισμική” μειονότητα, γιατί οι όροι “πολιτισμός” και “κουλτούρα” επιδέχονται πολλές και ποικίλες ερμηνείες, ιδιαίτερα όταν σχετίζονται με τρόπο ζωής, επιλογές στο ντύσιμο, φαγητό, ήθη και έθιμα, χορό, μουσική, κτλ. Οι επιλογές στους τομείς αυτούς είναι καθαρά προσωπικές και κανείς δε δικαιούται να εντάσσει κάποιον συνάνθρωπό του, εξαιτίας αυτών, σε “πολιτισμική μειονότητα”. Αν συνέβαινε αυτό τότε θα έπρεπε να είχαμε εκατοντάδες ή χιλιάδες τέτοιες “μειονότητες” στη χώρα μας. Είναι γνωστό ότι σε κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα της χώρας υπάρχουν αυτού του είδους οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, όχι μόνο μεταξύ των γεωγραφικών διαμερισμάτων (Ηπειρος, Μακεδονία – Θράκη, νησιά Ιονίου π.χ.) αλλά και μέσα στο ίδιο το γεωγραφικό διαμέρισμα ανάμεσα σε νομούς ή και μέσα στους ίδιους τους νομούς.

Οι Ηπειρώτες, για παράδειγμα, έχουν διαφορετικά ήθη και έθιμα ως τοπική κοινωνία, από κατοίκους άλλων διαμερισμάτων της χώρας (π.χ. Κρήτη, Θράκη, κτλ.). Έχουν επίσης διαφορετικούς χορούς, τραγούδια, μουσική, τοπικές ενδυμασίες, διατροφή κτλ. Ακόμα και ανάμεσα στους κατοίκους της Ηπείρου συναντά κανείς αυτού του είδους τις διαφορές σε επίπεδο νομών ή και, ακόμα, μέσα στον ίδιο το νομό. Κανείς, ωστόσο, δε διανοείται να χαρακτηρίσει ως “πολιτισμικές μειονότητες” αυτές τις κοινωνικές ομάδες. Μιλάνε μόνο για διαφορετικά τοπικά ήθη και έθιμα ή διαφορετική τοπική κουλτούρα, που είναι δικαίωμα κάθε πολίτη ή κοινωνικής ομάδας να διατηρεί.

Ο προσδιορισμός μιας κοινωνικής ομάδας ως “μειονότητα”, έστω και με τον φαινομενικά αθώο επιθετικό προσδιορισμό “πολιτισμική”, είναι “επικίνδυνος”, γιατί, συνήθως, η δημιουργία πολιτισμικών μειονοτήτων μπορεί να αποδειχθεί και πρόδρομος για τη δημιουργία “εθνικών

¹ Γκότοβος, Α., 1996.

μειονοτήτων”. Οι δύο τελευταίες δεκαετίες του αιώνα που διανύουμε, είναι ενδεικτικές για τους κινδύνους αυτούς.

Ως εθνικές ή εθνοτικές μειονότητες αποκαλούνται, συνήθως, οι πολίτες άλλων χωρών που ζουν στην Ελλάδα ή σε οποιαδήποτε άλλη χώρα, με την έννοια ότι βρίσκονται στη χώρα αυτή για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, δεν έχουν την ελληνική υπηκοότητα και δεν υπέχουν τις υποχρεώσεις των ελλήνων πολιτών. Οι τσιγγάνοι είναι Έλληνες πολίτες και σε καμιά περίπτωση δε θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως εθνοτική μειονότητα.

Τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, περίπου, το πρόβλημα “Τσιγγάνοι” με όλες τις διαστάσεις βρίσκεται στην επικαιρότητα. Ασχολούνται με αυτό οι κυβερνήσεις πολλών χωρών καθώς και διεθνείς οργανισμοί. Συγκεκριμένα ο πολιτισμός των τσιγγάνων γενικότερα και η κουλτούρα τους ειδικότερα τίθενται κάτω από την προστασία της ενωμένης Ευρώπης. Το συμβούλιο της Ευρώπης και η σύνοδος των Υπουργών με το υπ’ αριθ. 89/989 ψήφισμά τους αποδέχτηκαν τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους ως πολιτισμική κληρονομιά της ευρωπαϊκής κοινότητας.

Από τη δεκαετία του 1990 ιδιαίτερα παρατηρείται μια έξαρση του ενδιαφέροντος για τα προβλήματα των τσιγγάνων και ιδιαίτερα για την εκπαίδευσή τους. Υπολογίζεται ότι σε ποσοστό 70-80% τα μέλη αυτής της κοινωνικής ομάδας είναι οργανικά ή λειτουργικά αναλφάβητοι τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Το αυξημένο αυτό ποσοστό αναλφαβητισμού, φαίνεται ότι θορύβησε τους ευρωπαίους ηγέτες¹, γι’ αυτό και αποφάσισαν στα πλαίσια διαφόρων προγραμμάτων της ενωμένης Ευρώπης να συμπεριλάβουν και προγράμματα για την εκπαίδευση των τσιγγάνων και κυρίως των παιδιών τους.

Η ανησυχία αυτή των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων, μεταξύ των οποίων και της ελληνικής, για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των τσιγγάνων είναι εύλογη. Είναι ανεπίτρεπτο πλέον στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα που βρισκόμαστε ήδη και στην αρχή μιας νέας χιλιετίας, Έλληνες πολίτες να ζουν στο περιθώριο, κάτω από απαράδεκτες και απάνθρωπες, μερικές φορές, συνθήκες διαβίωσης αλλά και εκπαίδευσης. Είναι απαράδεκτο να υπάρχουν ακόμα Έλληνες πολίτες και μάλιστα νέας γενιάς, με προβλήματα στη χρήση του προφορικού και ιδιαίτερα του γραπτού λόγου, προβλήματα επικοινωνίας με τους άλλους συνανθρώπους τους και με πολλές αδυναμίες στο να παρακολουθούν τις εξελίξεις της εποχής και τα επιτεύγματα της επιστήμης σε ποικίλους τομείς. Κάτω από αυτές τις συνθήκες η συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα των τσιγγάνων είναι δύσκολο

¹ Marino, A., 1996.

να συμβιώσει αρμονικά με τους άλλους συμπολίτες χωρίς προβλήματα και συγκρούσεις.

Με βάση τα δεδομένα αυτά, το πρόβλημα του ποιος θα ήταν ο αποδέκτης του διδακτικού υλικού, που θα ετοιμάζαμε, ήταν ιδιαίτερα σοβαρό. Θα ετοιμάζαμε, για παράδειγμα, υλικό ειδικά για τα τσιγγανόπαιδα ή για όλα τα παιδιά που φοιτούσαν στο δημόσιο σχολείο και είχαν, έστω και σε κάποιο βαθμό, παρόμοια προβλήματα με τα τσιγγανόπουλα;

Από τους συνεργάτες διατυπώθηκαν διάφορες απόψεις και αναπτύχθηκε μια ενδιαφέρουσα προβληματική. Τελικά προκρίθηκε η δεύτερη περίπτωση, διότι:

α. Πρόθεση του προγράμματος, με την παραγωγή του διδακτικού υλικού, δεν ήταν να αντιμετωπιστούν τα γενικά ή τα ειδικά προβλήματα μόνο της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας στο χώρο της εκπαίδευσης αλλά να αποβεί το υλικό αυτό χρήσιμο και αποτελεσματικό και για άλλους μαθητές, οι οποίοι είχαν την ίδια προβληματική σχέση με το σχολείο, όπως : άτακτη φοίτηση, προβλήματα στη χρήση του προφορικού και γραπτού λόγου, ελλιπή πληροφόρηση, προβλήματα επικοινωνίας και αποδοχής από τους άλλους, ελλιπή κίνητρα για μάθηση, χαμηλή επίδοση στο σχολείο, κοκ.

β. Οι μαθητές, οι οποίοι εγγράφονται σε δημόσιο σχολείο στην κανονική τους ηλικία, δεν έχουν ανάγκη από ένα πρόγραμμα μαθημάτων, προσαρμοσμένο στην “κουλτούρα” τους. Τα παιδιά ιδιαίτερα της προσχολικής και σχολικής ηλικίας δημιουργούν εύκολα σχέσεις μεταξύ τους, αναπτύσσουν έναν κοινό κώδικα επικοινωνίας, συνεργάζονται και συμβιώνουν χωρίς προβλήματα, ιδιαίτερα όταν δεν υπάρχουν παρεμβάσεις ή και πιέσεις των γονέων για το αντίθετο. Από την άλλη πλευρά, οι μαθητές που εγγράφονται σε δημόσια σχολεία καθυστερημένα και σε ηλικία μεγαλύτερη από αυτή των παιδιών μιας συγκεκριμένης τάξης, προκειμένου να ενταχθούν στην τάξη, που τους ταιριάζει, χρειάζονται μια ταχύρυθμη προπαρασκευαστική εκπαίδευση. Αυτή θα μπορούσε να επιτευχθεί αποτελεσματικότερα με τη χρήση ενός πρόσθετου διδακτικού υλικού, προσαρμοσμένου στο γλωσσικό και γνωστικό τους επίπεδο, εύπεπτου και με ελκυστικό τρόπο δοσμένου.

γ. Σε ηλικία μεγαλύτερη από την κανονική για μια τάξη εγγράφονται σε δημόσια σχολεία όχι μόνο τσιγγανόπουλα, αλλά και μαθητές από τις διάφορες εθνικές μειονότητες, που ζουν σήμερα στην Ελλάδα, όπως : Αλβανοί, Βούλγαροι, Ρουμάνοι, από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, Πακιστανοί, Αιγύπτιοι, κ.ά.

Για όλους τους παραπάνω λόγους κρίναμε σκόπιμο το διδακτικό υλικό, που θα προετοιμάζαμε, να έχει ως αποδέκτες όλους τους μαθητές, που φοιτούν σε δημόσια σχολεία. Μπορεί η ομάδα “στόχος” να ήταν τα τσιγγανόπουλα αλλά με τον τρόπο αυτό θα παρείχαμε τη δυνατότητα και σε άλλα παιδιά να αποκτήσουν πληροφορίες και γνώσεις άμεσα χρηστικές για τη ζωή τους.

3.2. Ποιους σκοπούς θα εξυπηρετούσε το διδακτικό υλικό που θα προετοιμάζαμε;

Ήταν το δεύτερο ερώτημα στο οποίο οφείλαμε να δώσουμε μια σαφή απάντηση¹. Ύστερα από συζητήσεις έγινε αποδεκτό ότι με το διδακτικό υλικό θα έπρεπε :

- Να προσελκύσουμε το ενδιαφέρον όλων των μαθητών και ιδιαίτερα των τσιγγανοπαίδων για το σχολείο και τη διαδικασία της μάθησης.
- Να βοηθήσουμε τους μαθητές να αποκτήσουν επιπλέον γνώσεις σε συγκεκριμένους τομείς, άμεσα χρηστικές για τη ζωή τους· να αποκτήσουν, για παράδειγμα βασικές πληροφορίες για τη γεωγραφία και την ιστορία της Ελλάδας, αρχίζοντας από συγκεκριμένα, κάθε φορά, γεωγραφικά διαμερίσματα· να ενημερωθούν για θέματα υγείας και προστασίας του εαυτού τους από ποικίλους κινδύνους· να γνωρίσουν τον κόσμο, που τους περιβάλλει, με όσο πιο απλό και κατανοητό τρόπο γίνεται.
- Να ενδιαφερθούν, μέσω του διδακτικού υλικού και για το περιεχόμενο των άλλων μαθημάτων, που διδάσκονται στο σχολείο.
- Να διαπιστώσουν ότι η κοινή συμβίωση απαιτεί άτομα με ανοιχτό μυαλό, χωρίς προκαταλήψεις και ρατσιστικές τάσεις, ώστε αυτή να είναι ευχάριστη και δημιουργική.

¹ Hirst, P.H., 1977.

3.3. Με ποια κριτήρια θα γίνονταν η επιλογή της ύλης;

Η ύλη και στα τρία γνωστικά αντικείμενα, αποδεχθήκαμε ότι θα επιλεγόταν με βάση τα ακόλουθα κριτήρια :

- Να είναι προσαρμοσμένη στο γνωστικό και γλωσσικό επίπεδο των μαθητών των τριών τελευταίων τάξεων του δημοτικού : να μπορούν όμως να την παρακολουθούν, όπου απαιτείται, όπως π.χ. στα μονοθέσια και διθέσια σχολεία και οι μαθητές μικρότερων τάξεων.
- Να είναι, κατά το δυνατόν, σύγχρονη και να ικανοποιεί βασικές ανάγκες των μαθητών σε προσωπικό επίπεδο αλλά και σε γενικότερο εγκυκλοπαιδικό.
- Να είναι ελκυστικά δοσμένη : σύντομος λόγος, άμεσα κατανοητός από τους μαθητές, στοιχεία ευανάγνωστα, εικονογράφηση, σκίτσα, χάρτες, κτλ., ώστε να προσελκύει εύκολα το ενδιαφέρον των μαθητών.
- Να περιέχει ασκήσεις και ερωτήσεις, ώστε ο έλεγχος της κατανόησης και η ανατροφοδότηση του διδακτικού έργου να είναι εφικτή.
- Να έχει επικοινωνιακό χαρακτήρα. Τα μηνύματα, δηλαδή, να είναι έτσι οργανωμένα, τόσο σε επίπεδο μορφής, όσο και σε επίπεδο περιεχομένου, ώστε η αποκωδικοποίησή τους από τους δέκτες (μαθητές) να είναι εύκολη, όπως εξίσου εύκολη να είναι και η κωδικοποίηση και η αποστολή των απαντήσεων των μαθητών.
- Να είναι πρωτότυπη.
- Να συνδυάζει το διάλογο με το χιούμορ, ώστε να ενεργοποιεί τους μαθητές και να τους κεντρίζει το ενδιαφέρον για συμμετοχή στη διδασκαλία.
- Να παρέχει τη δυνατότητα στους μαθητές για ανταλλαγή τεκμηριωμένων πληροφοριών και να συμβάλει θετικά στον εμπλουτισμό τόσο του λεξιλογικού όσο και του εννοιολογικού του πλούτου.
- Να διευκολύνει τους μαθητές στο να γίνουν καλοί ομιλητές αλλά και καλοί ακροατές.

3.4. Γιατί θα αρχίζαμε από τα συγκεκριμένα γνωστικά αντικείμενα;

Το ερώτημα αυτό ήταν αρκετά εύλογο. Για την επιτυχία των στόχων που θέσαμε, με την ανάπτυξη του διδακτικού υλικού, το γλωσσικό μάθημα θα έπρεπε να έχει προτεραιότητα. Επισημάναμε ήδη ότι στον γλωσσικό τομέα, τα παιδιά και ειδικότερα τα τσιγγανόπουλα, είχαν αρκετές αδυναμίες. Είναι γνωστό επίσης ότι με τη γλωσσική διδασκαλία ο μαθητής βοηθείται : α) **να μάθει τη γλώσσα**¹: να μάθει δηλαδή τη γραμματική, συντακτική, ετυμολογική, παραγωγική κτλ. δομή της. β) **να μάθει για τη γλώσσα**²: να μάθει δηλαδή για την ιστορία, την κουλτούρα, τον πολιτισμό κτλ. που μεταφέρει, με τόση επιδεξιότητα αλλά και ασφάλεια μια γλώσσα και να συνδεθεί έτσι με την παράδοση· γ) **να βοηθήσει τους μαθητές να μάθουν μέσω της γλώσσας**. Όσο πιο καλός γνώστης και χρήστης της γλώσσας του είναι ένα άτομο, τόσο περισσότερες πιθανότητες έχει να εμπλουτίσει τις εμπειρίες του και σε ποικίλους άλλους τομείς, και να επιτύχει στις σχολικές και μετασχολικές του επιδιώξεις.

Η προετοιμασία όμως διδακτικού υλικού για τη μάθηση της γλώσσας είναι πολύ απαιτητική και χρειάζονται γι' αυτό πολλές προϋποθέσεις, όπως :

- Σαφής προσδιορισμός των επιπέδων γλωσσομάθειας των μαθητών για τους οποίους προορίζεται το διδακτικό υλικό.
- Μελέτη των παραγόντων που προσδιορίζουν τη γλωσσική διδασκαλία σε μαθητές με περιορισμένη χρήση της γλώσσας.
- Μελέτη της τσιγγάνικης κουλτούρας ως μιας ποικιλίας της ελληνικής κουλτούρας γενικότερα.

Η παραγωγή διδακτικού υλικού για τη γλώσσα ήταν από τους βασικούς στόχους του προγράμματος, όπως και στην αρχή επισημάναμε. Χρειάζονταν όμως πολλές πληροφορίες προηγουμένως και αυτές ήταν πολύ δύσκολο να συλλεγούν στα χρονικά περιθώρια της πρώτης φάσης (1998). Η προετοιμασία διδακτικού υλικού για τα μαθήματα, που προτάξαμε, ήταν περισσότερο εφικτή. Τα μαθήματα αυτά απαιτούσαν ικανότητες στη χρήση του προφορικού λόγου¹ και βασικές ικανότητες ανάγνωσης και γραφής. Απαιτούσαν επίσης ένα καλό κλίμα επικοινωνίας² στην τάξη, το οποίο θα διευκόλυνε την ένταξη των παιδιών του πληθυσμού – στόχου στο σχολείο και θα κέντριζε το ενδιαφέρον των μαθητών για τη μάθηση.

¹ Αθανασίου, Λ., 1998.

² Όπ. παρ.

3.5. Με ποιες καινοτομίες θα κεντρίζαμε το ενδιαφέρον των μαθητών και θα επιδιώκαμε την επιτυχία των σκοπών μας;

Για να κεντρίσουμε, ιδιαίτερα το ενδιαφέρον των μαθητών και για το περιεχόμενο των γνωστικών ενοτήτων που ετοιμάσαμε κατά την πρώτη φάση (1998), επινοήσαμε τις ακόλουθες καινοτομίες :

α. Παρουσιάσαμε την ύλη της Γεωγραφίας και της Ιστορίας ενοποιημένη, έτσι ώστε οι γεωγραφικές πληροφορίες να εμπλουτίζονται με ιστορικές και οι ιστορικές πληροφορίες να συνδυάζονται με γεωγραφικές. Ακολουθήσαμε δηλαδή την προσέγγιση των συσχετιζόμενων μαθημάτων (correlation approach). Έτσι οι έννοιες του τόπου και του χρόνου, θα συνδέονταν καλύτερα και θα είχαν διάρκεια παραμονής στη μνήμη των μαθητών. Το υλικό αυτό το ονομάσαμε **“Γνωρίζω την Ελλάδα”**. Εμπλουτίσαμε επίσης τις πληροφορίες με άφθονο εποπτικό υλικό : εικόνες, χάρτες, σχεδιαγράμματα αλλά και ασκήσεις, ώστε να διευκολύνεται η κατανόηση.

β. Το μάθημα της φυσικής το αποκαλέσαμε **“Εμείς και ο Κόσμος”**, ώστε να είναι περισσότερο ελκυστικό για τους μαθητές και να καλύπτει ένα ευρύ φάσμα προβληματισμών. Η παρουσίαση της ύλης κι αυτού του μαθήματος σχεδιάστηκε να γίνει με ελκυστικό τρόπο και ως προς τη μορφή του κειμένου και ως προς το περιεχόμενό του. Οι πληροφορίες ήταν ενδιαφέρουσες, κάλυπταν ένα ευρύ φάσμα προβλημάτων και ήταν εμπλουτισμένες με πολλές εικόνες και σχεδιαγράμματα, που κέντριζαν αναμφίβολα το ενδιαφέρον των μαθητών για μάθηση.

γ. Στο μάθημα **“Αγωγή Υγείας”** επιδιώχθηκαν, επίσης, πολλές καινοτομίες. Το περιεχόμενο αυτού του μαθήματος δε διδάσκεται συστηματικά στο σχολείο. Πληροφορίες, ενδεχομένως, να δίνονται για μερικά θέματα σε άλλα μαθήματα, ευκαιριακά όμως και όχι με τρόπο συστηματικό. Οι συντάκτες του υλικού επιχείρησαν, και σε ικανοποιητικό βαθμό το κατάφεραν, να ετοιμάσουν κείμενα πολύ ελκυστικά και από την άποψη της μορφής και από την άποψη του περιεχομένου. Κείμενα, δηλαδή, τα οποία κέντριζαν το ενδιαφέρον των μαθητών για μελέτη, γιατί οι πληροφορίες ήταν άμεσα χρηστικές. Ο τρόπος με τον οποίο δίνονταν οι πληροφορίες: με εικόνες, σχεδιαγράμματα, μικρά ποιήματα, ασκήσεις κτλ., δημιουργούσε από μόνος του θετικά κίνητρα και κέντριζε το ενδιαφέρον των μαθητών για παρακολούθηση, μελέτη και συζήτηση.

3.6. Ποιοι θα αναλάμβαναν τη συγγραφή του διδακτικού υλικού και γιατί;

Το ερώτημα αυτό ήταν από τα πιο σημαντικά. Σύμφωνα με όσα αναφέραμε σε προηγούμενες σελίδες, η παραγωγή διδακτικού υλικού είναι βασική υπόθεση της κεντρικής διοίκησης, ιδιαίτερα σε συγκεντρωτικά εκπαιδευτικά συστήματα, όπως το ελληνικό. Μπορεί όμως να γίνει και από άλλους ειδικούς. Ως πανεπιστήμιο διαθέταμε όλα τα επιστημονικά εχέγγυα για μια τέτοια προσπάθεια και μπορούσαμε να παρακολουθήσουμε τη διαδικασία της παραγωγής του διδακτικού υλικού και να προσφέρουμε ειδική βοήθεια, όπου χρειαζόταν.

Συγκροτήθηκαν τελικά τρεις ομάδες. Η συλλογή του διδακτικού υλικού για το γνωστικό αντικείμενο **“Γνωρίζω την Ελλάδα”** ανατέθηκε στην πρώτη φάση σε δύο εκπαιδευτικούς της καθημερινής διδακτικής πράξης με συνεργάτη τρίτο εκπαιδευτικό, από τη διδακτική πράξη επίσης. Ένας από τους συγγραφείς αυτούς, εκτός από εκπαιδευτικός της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, υπήρξε για χρόνια και διευθυντής πολυδύναμου σχολείου και στη συνέχεια σχολικός σύμβουλος πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η άλλη συγγραφέας ήταν έμπειρη εκπαιδευτικός στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, με ιδιαίτερη ενασχόληση και εμπλοκή σε θέματα μελέτης του περιβάλλοντος και οικολογίας γενικότερα. Η τρίτη συνεργάτης υπηρετούσε ως αναπληρώτρια φιλόλογος στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, με πτυχίο όμως και από το Π.Τ.Δ.Ε. Ιωαννίνων. Έτσι και οι τρεις συγγραφείς είχαν τα εχέγγυα για να καλύψουν με επιτυχία ένα ευρύ φάσμα ιστορικών και γεωγραφικών γνώσεων.

Η ύλη του γνωστικού αντικειμένου **“Εμείς και ο Κόσμος”** ανατέθηκε σε τρεις συναδέλφους, μέλη ΔΕΠ, του Φυσικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, έμπειρους και καταξιωμένους επιστήμονες.

Η ύλη του γνωστικού αντικειμένου **“Αγωγή Υγείας”** ανατέθηκε σε μέλη ΔΕΠ της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και ιατρούς, που υπηρετούν στο πανεπιστημιακό νοσοκομείο στα πλαίσια του Εθνικού Συστήματος Υγείας (ΕΣΥ).

Σε όλες τις ομάδες αναπτύχθηκαν οι σκοποί του προγράμματος γενικότερα και της παραγωγής του διδακτικού υλικού ειδικότερα. Αναπτύχθηκαν, επίσης, οι σχετικοί προβληματισμοί και συζητήθηκαν συστηματικά όλα τα ενδεχόμενα προβλήματα. Προτάθηκε και στις τρεις ομάδες να μελετήσουν συστηματικά τα ισχύοντα σχολικά εγχειρίδια, ώστε και το υλικό που αυτές θα προετοιμάσουν να κινείται, γενικά, στο ίδιο μήκος κύματος από πλευράς δομής και περιεχομένου. Συζητήθηκαν, επίσης, οι καινοτομίες, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν,

προκειμένου το υλικό να είναι περισσότερο ελκυστικό για τους μαθητές, ευκολονόητο αλλά και άμεσα χρηστικό από αυτούς.

3.7. Ποια θα ήταν η εμπλοκή των άλλων φορέων και ιδιαίτερα των εκπαιδευτικών στην προσπάθειά μας αυτή και γιατί;

Αναφέρθηκε ήδη, σε προηγούμενες σελίδες, ότι η παραγωγή διδακτικού υλικού για την εκπαίδευση δεν είναι αποκλειστική υπόθεση ούτε ενός ατόμου, ούτε μιας μόνο ομάδας ανθρώπων, ακόμα και των πιο ειδικών. Η συμμετοχή και άλλων εμπλεκόμενων φορέων, και ιδιαίτερα εκπαιδευτικών, μαθητών και γονέων είναι απαραίτητη. Στην περίπτωση μας οι φορείς αυτοί δε χρησιμοποιήθηκαν άμεσα, για τους ακόλουθους δύο, βασικούς, λόγους :

Πρώτον τα χρονικά πλαίσια που είχαμε στη διάθεσή μας για την παραγωγή του διδακτικού υλικού ήταν στην πρώτη φάση πολύ περιορισμένα. Επομένως “ανοίγματα” και προς τους άλλους φορείς θα ήταν χρονοβόρα και ίσως αποτελούσαν τροχοπέδη στην όλη προσπάθειά μας.

Δεύτερον, η πρώτη μας αυτή προσπάθεια **απέβλεπε όχι στην προετοιμασία διδακτικών εγχειριδίων αλλά μερικών διδακτικών ενοτήτων στους συγκεκριμένους γνωστικούς τομείς**. Τις ενότητες αυτές θα τις δίναμε στη συνέχεια για πιλοτική εφαρμογή. Μέσω αυτής της διαδικασίας επιδιώκαμε να εξασφαλίσουμε και την απαιτούμενη ανατροφοδότηση, για το διδακτικό υλικό, από τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές, που θα συμμετείχαν στην προσπάθεια αυτή. Έτσι θα μπορούσαμε, μελετώντας τις παρατηρήσεις και τις προτάσεις τους, να προβούμε στις απαραίτητες διορθωτικές αλλαγές¹.

¹ Το να συζητήσουν γύρω από ένα τραπέζι ειδικοί επιστήμονες, εκπαιδευτικοί, μαθητές, γονείς, όσο κι αν φαίνεται επιθυμητό, είναι από αρκετά έως πολύ δύσκολο. Η δυσκολία δεν περιορίζεται μόνο στο χρόνο και στον τόπο, στη συχνότητα και στη διάρκεια αυτών των συναντήσεων. Σχετίζεται άμεσα και με το περιεχόμενο, που θα προταθεί, τους σκοπούς της διδασκαλίας, την έκταση της διδακτέας ύλης, κτλ.

3.8. Ποια σχέση θα υπήρχε ανάμεσα στο διδακτικό υλικό, που θα ετοιμάζαμε και στο αντίστοιχο υλικό των σχολικών εγχειριδίων;

Το ερώτημα αυτό ήταν από τα πρώτα που τέθηκαν, κυρίως, από τις συντακτικές ομάδες. Από τους υπεύθυνους του προγράμματος επισημάνθηκε **ότι το διδακτικό υλικό δεν θα ήταν ανταγωνιστικό του υπάρχοντος υλικού στα σχολικά εγχειρίδια. Θα ήταν συμπληρωματικό.** Πρόθεσή μας δηλαδή δεν ήταν να ετοιμάσουμε νέα σχολικά εγχειρίδια, που θα αντικαθιστούσαν τα υπάρχοντα του ΥΠΕΠΘ. Ούτε το υλικό μας θα διδασκόταν ανταγωνιστικά με αυτό, που υπήρχε ήδη. Το διδακτικό υλικό που οι ομάδες μας θα προετοίμαζαν, μετά τη δοκιμαστική εφαρμογή του και τις διορθώσεις, που θα ακολουθούσαν, θα μπορούσε, αν το Υπουργείο Παιδείας ή οι σχετικές υπηρεσίες του το έκριναν σκόπιμο, να δοθεί ως συμπληρωματικό υλικό στα σχολεία. Εξάλλου η ιδέα της χρήσης του πολλαπλού βιβλίου ήταν και εξακολουθεί να είναι αίτημα των εκπαιδευτικών, το οποίο προβάλλεται έντονα από τα συνδικαλιστικά τους όργανα. Το Υπουργείο, επίσης, φαίνεται να “φλερτάρει” με την άποψη αυτή και ίσως, σύντομα, προχωρήσει στην υλοποίησή της. Επομένως θα μπορούσε και το δικό μας διδακτικό υλικό να λειτουργήσει θετικά προς την ίδια κατεύθυνση, ως συμπληρωματικό του υπάρχοντος και όχι με σκοπό την αντικατάστασή του.

3.9. Για ποιες τάξεις προοριζόταν το διδακτικό μας υλικό και γιατί;

Η διδασκαλία της ύλης και των τριών μαθημάτων, που μας ενδιέφερε, θα γινόταν στη φάση των πιλοτικών εφαρμογών στις τρεις τελευταίες τάξεις του δημοτικού σχολείου (Δ, Ε, ΣΤ΄). Στην απόφαση αυτή οδηγηθήκαμε, γιατί το υλικό απαιτούσε σχετική άνεση των μαθητών τόσο στον προφορικό, όσο και στον γραπτό λόγο. Υποθέσαμε ότι οι μαθητές των τριών τελευταίων τάξεων του δημοτικού, ακόμα και τα Τσιγγανόπουλα, που φοιτούσαν στις τάξεις αυτές, θα είχαν αναπτυγμένες σε ικανοποιητικό βαθμό ικανότητες στον προφορικό και γραπτό λόγο. Επομένως θα μπορούσαν να ανταποκριθούν με μεγαλύτερη επιτυχία στις απαιτήσεις του διδακτικού υλικού. Από τους συντάκτες είχαμε ζητήσει να λάβουν υπόψη τους ότι ακόμα στη χώρα μας υπάρχουν μονοθέσια και διθέσια σχολεία. Επομένως την ύλη των διαφόρων μαθημάτων την παρακολουθούν άλλοτε μικρότεροι και άλλοτε μεγαλύτεροι μαθητές. Θα ήταν λοιπόν πολλαπλά χρήσιμο αν το διδακτικό υλικό προετοιμαζόταν με τέτοιο τρόπο, ώστε να μπορούν με άνεση να το παρακολουθούν και οι μαθητές της τρίτης τάξης

αλλά να προσελκύει το ενδιαφέρον και άλλων μαθητών, που θα ήθελαν να παρακολουθήσουν τις διδασκαλίες.

3.10. Ποιος θα δίδασκε το διδακτικό αυτό υλικό στα σχολεία και γιατί;

Τονίσαμε ήδη ότι το διδακτικό υλικό προοριζόταν να διδαχθεί ως συμπληρωματικό του υπάρχοντος και όχι σε αντικατάστασή του. Επομένως κρίναμε σκόπιμο και οι πιλοτικές του εφαρμογές να γίνουν από τους δασκάλους των τάξεων σε κάθε σχολείο και όχι από αναπληρωτές τους. Με τον τρόπο αυτό δε θα επιφέραμε αναστάτωση στο κανονικό σχολικό πρόγραμμα, ούτε αλλαγές στον τρόπο διδασκαλίας και μάθησης των μαθητών.

4. Μερικά κριτήρια για επιλογή διδακτικού υλικού από πηγές ή βοηθήματα.

Με τις ομάδες που συγκροτήσαμε για την παραγωγή του διδακτικού υλικού στα συγκεκριμένα γνωστικά αντικείμενα, εκτός από ειδικά ερωτήματα, όπως αυτά που επισημάναμε, συζητήσαμε και γενικότερα θέματα, που σχετίζονταν με την επιλογή διδακτικού υλικού για σχολικά εγχειρίδια, συγκεκριμένων αναλυτικών προγραμμάτων¹.

Συγκεκριμένα αναφερθήκαμε σε πηγές και βοηθήματα από τα οποία, συνήθως, γίνεται η επιλογή μιας ύλης, στους προβληματισμούς, που οφείλουν να απασχολούν τους επιλογείς, ώστε η ύλη να είναι χρηστική για τους αποδέκτες της και να συμβάλει στην προαγωγή γνώσεων, ικανοτήτων και δεξιοτήτων σε ποικίλους τομείς. Αναφερθήκαμε, επίσης, και σε μερικά βασικά κριτήρια, που ακολουθούνται για το έργο αυτό, προκειμένου οι συγγραφικές ομάδες να τα έχουν υπόψη τους και να τα αξιοποιήσουν στον

¹ Ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τον σχεδιασμό ενός αναλυτικού προγράμματος, τη φιλοσοφία του, τα προβλήματα που σχετίζονται μ' αυτό κτλ., μπορεί να βρει κανείς στους : α) Beger, L.E-M.W. Apple, 1988, και Galby, M-et al 1975, όπου παραθέτουν μελέτες για ποικίλα θέματα και προβλήματα σχετικά με τα αναλυτικά προγράμματα. Πολύ ενδιαφέρουσες πληροφορίες μπορεί επίσης κανείς να βρει στο βιβλίο των Pinal, W et al, 1996, όπου το Α.Π. μελετάται από πολλές οπτικές γωνίες, όπως π.χ. ως ιστορικό, πολιτικό, πολιτιστικό, αισθητικό κτλ. κείμενο. Για τον ιδεολογικό ρόλο επίσης των σχολικών γνώσεων ενδιαφέρον είναι και το βιβλίο του Apple, M.W., 1986.

καλύτερο δυνατό βαθμό, κατά την προετοιμασία του διδακτικού υλικού. Τα κριτήρια αυτά ήταν :

4.1. Η εγκυρότητα και σημαντικότητα του περιεχομένου.

Έγκυρο θεωρείται ένα περιεχόμενο, όταν καλύπτει τους βασικούς τομείς τους οποίους ενδιαφέρεται να καλύψει. Σημαντικό θεωρείται επίσης, όταν εμπεριέχει σύγχρονες επιστημονικές γνώσεις. Γνώσεις, δηλαδή, οι οποίες αξίζει τον κόπο να αποκτηθούν.

4.2. Η αμεσότητα των γνώσεων με την κοινωνική πραγματικότητα.

Είναι γνωστό ότι οι γνώσεις στην εποχή μας αυξάνουν με ταχύτατους ρυθμούς. Δεν προλαβαίνουν να γίνουν “παλιές” και αντικαθίστανται από νέες. Αυτό σημαίνει ότι οι γνώσεις, που παρέχονται στους μαθητές μέσω των αναλυτικών προγραμμάτων, οφείλουν να παρακολουθούν την επικαιρότητα και να είναι άμεσα χρηστικές στη ζωή τους. Δεν έχει νόημα, για παράδειγμα, να διδάσκεται ο μαθητής για το “νευρικό – πεπτικό σύστημα της ακρίδας ή του βατράχου” και να μη διδάσκεται για το δικό του νευρικό και πεπτικό σύστημα. Δεν έχει νόημα να αποστηθίζει βουνά, ποτάμια, λίμνες μιας χώρας και να μη μπορεί να αναγνωρίζει στο χάρτη αυτή τη χώρα ή να μη γνωρίζει πώς μπορεί να την επισκεφθεί, αν το θελήσει ή πώς μπορεί να χρησιμοποιήσει το χάρτη, αν βρεθεί σε μια άλλη πόλη στο εσωτερικό της χώρας του ή σε ξένη χώρα, προκειμένου να κινηθεί.

Δεν έχει νόημα επίσης να γνωρίζει πόσοι σκοτώθηκαν σε διάφορες μάχες, πώς διεξήχθησαν αυτές, ποιες ήταν οι συνέπειές τους κτλ. και να μη γνωρίζει τα πολιτιστικά επιτεύγματα των ανθρώπων σε διάφορες εποχές, ώστε να μπορεί να βλέπει και ο ίδιος την πρόοδο σε συγκεκριμένους τομείς ή την καθυστέρηση της ανάπτυξης.

Για όλους αυτούς τους λόγους σε πολλές άλλες χώρες της Ευρώπης αλλά και άλλων ηπείρων (Αμερική, Αυστραλία, κτλ.) τα αναλυτικά προγράμματα αναθεωρούνται κατά τακτά χρονικά διαστήματα και εμπλουτίζονται διαρκώς με νέες πληροφορίες. Ο εμπλουτισμός όμως αυτός δεν είναι συσσωρευτικός. Δεν προστίθενται δηλαδή οι πληροφορίες

στις ήδη υπάρχουσες, έτσι ώστε να δημιουργηθεί ένα πρόγραμμα μαμούθ. Προστίθενται οι νέες πληροφορίες με παράλληλη αφαίρεση άλλων ή σύμπτυξη ή περιληπτική αναφορά τους, έτσι ώστε να φαίνεται με σαφήνεια η εξέλιξη σε κάθε τομέα.

Στα κείμενα μας φροντίσαμε, ώστε οι παρεχόμενες πληροφορίες να έχουν συσχέτιση με την κοινωνική πραγματικότητα, τουλάχιστον στο μεγαλύτερο μέρος τους.

4.3. Λογική ισορροπία¹ στην ποσότητα και στην ποιότητα των πληροφοριών σε κάθε μάθημα.

Τα σχολεία της γενικής εκπαίδευσης έχουν ως βασικό σκοπό την ανάπτυξη των γνωστικών, συναισθηματικών, κινητικών δεξιοτήτων και ικανοτήτων στους μαθητές και τη γενικότερη προετοιμασία τους για τη ζωή. Αυτό σημαίνει λογική παροχή πληροφοριών σε κάθε τομέα από την άποψη της ποσότητας και από την άποψη της ποιότητας, ώστε αντίστοιχα λογικά να είναι και τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

4.4. Άμεση σχέση διδακτέας ύλης και διδακτικών σκοπών.

Η επιλογή και η διδασκαλία μιας ύλης τότε και μόνο έχει νόημα, όταν εξυπηρετεί την επιτυχία συγκεκριμένων και σαφών διδακτικών σκοπών². Οι σκοποί αυτοί, ουσιαστικά, τίθενται από τους επιλογείς της ύλης, έτσι ώστε οι πληροφορίες, που επιλέγονται να εξυπηρετούν τους σκοπούς αυτούς και την εφαρμογή τους.

Η θέσπιση, ωστόσο, των σκοπών αυτών δεν είναι αυθαίρετη. Γίνεται, κατά κανόνα, σύμφωνα με τις ανάγκες των μαθητών, με όρους όμως ανάπτυξης των γνώσεων, των ικανοτήτων, των δεξιοτήτων, των στάσεων κτλ. Γίνεται επίσης με βάση τον κοινωνικό περίγυρο, στενότερο και ευρύτερο, στον οποίο ζουν ήδη οι μαθητές αλλά και στον οποίο θα ενταχθούν αργότερα ως ενεργοί πολίτες.

¹ Eisner, E, 1975

² Wheeler, D. K., 1978.

4.5. Προσαρμογή της ύλης, στο γλωσσικό και γνωστικό επίπεδο των μαθητών για τους οποίους προορίζεται.

Είναι σαφές ότι καταστρατήγηση αυτής της προϋπόθεσης θα έχει αρνητικά αποτελέσματα, γιατί ένα ποσοστό μαθητών δε θα τις παρακολουθεί είτε από αδυναμία είτε από πλήξη και αδιαφορία.

5. Τρόποι οργάνωσης της διδακτικού υλικού.

Η οργάνωση της ύλης που επιλέγεται στα πλαίσια ενός αναλυτικού προγράμματος γίνεται με πολλούς τρόπους¹. Ενδεικτικά επισημαίνουμε μερικούς από αυτούς, γιατί ως ένα βαθμό οι τρόποι αυτοί είναι χρηστικοί και για την οργάνωση διδακτικού υλικού, για άλλους σκοπούς συναφείς με αυτούς των αναλυτικών προγραμμάτων.

5.1. Η οργάνωση της ύλης κατά μάθημα

Σύμφωνα με τον τρόπο αυτό κάθε μάθημα έχει τη δική του διδακτέα ύλη, η οποία καλύπτει μια συγκεκριμένη περίοδο ή έναν συγκεκριμένο τομέα γνώσεων. Είναι ο τρόπος με τον οποίο και σήμερα οργανώνεται, συνήθως, η διδακτέα ύλη στη δημόσια γενική εκπαίδευση της χώρας μας.

5.2. Η οργάνωση με συσχετιζόμενα μαθήματα.

Με τον τρόπο αυτό οι μαθητές προτρέπονται να μελετούν ταυτόχρονα δύο συγγενικά μαθήματα ή θέματα, συνδυαστικά. Μπορούν για παράδειγμα να μελετούν Γεωγραφία και Ιστορία, Μουσική και Τέχνη κ.ο.κ.

5.3. Διαθεματική οργάνωση.

Ο τρόπος αυτός οργάνωσης της ύλης είναι προέκταση, θα λέγαμε, του προηγούμενου. Σύμφωνα μ' αυτόν μελετώνται διαφορετικά μαθήματα ή

¹ α) Neagley, R.L.-N.D. Evans, 1975 β) Πετρουλάκης, Ν. 1981.

θέματα, τα οποία συσχετίζονται μεταξύ τους. Για παράδειγμα ένα μάθημα ή μια ενότητα στην κοινωνιολογία μπορεί να διδαχθεί σε συσχέτιση με την ιστορία, τη γεωγραφία, την οικονομία, την αγωγή του πολίτη κ.ο.κ. Σ' ένα γλωσσικό μάθημα, επίσης, μπορούν να συσχετιστούν πολλές δραστηριότητες, που σχετίζονται με τη γλωσσική διδασκαλία : γραμματική, σύνταξη, προφορικός λόγος, γραπτή έκφραση, επεξεργασία λογοτεχνικών κειμένων, δεξιότητες επικοινωνίας, στρατηγική των ερωτήσεων, κ.ο.κ. Μορφή μιας τέτοιας οργάνωσης της ύλης ήταν και η ενιαία συγκεντρωτική διδασκαλία, η οποία κυριάρχησε στη χώρα μας στη δεκαετία του 1950, κυρίως, στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

5.4. Οργάνωση με βάση ένα κεντρικό μάθημα.

Σύμφωνα με αυτό η ύλη του προγράμματος επικεντρώνεται γύρω από ένα μάθημα ή θέμα και με βάση αυτό διεξάγονται και τα άλλα μαθήματα.

5.5. Άλλοι τρόποι οργάνωσης.

- Η οργάνωση του Α.Π. γύρω από σημαντικές πολιτισμικές ή ιστορικές περιόδους.
- Η οριζόντια ή κάθετη οργάνωση του προγράμματος.
- Η οργάνωση σύμφωνα με τα ενδιαφέροντα των παιδιών.

Καθένας από τους τρόπους αυτούς έχει τα θετικά και αρνητικά του σημεία, τα οποία δεν είναι στις προθέσεις μας να τα συζητήσουμε στην εργασία αυτή. Μια τέτοια προσπάθεια ίσως να μας αποπροσανατόλιζε κιόλας από το κεντρικό μας θέμα. Επισημάνουμε, συνοπτικά, τους τρόπους οργάνωσης της ύλης σ' ένα πρόγραμμα, γιατί θα χρειαζόταν να καταφύγουμε σ' αυτούς για να επιλέξουμε και για τη δική μας προσπάθεια. Εξάλλου η παραγωγή ενός διδακτικού υλικού οφείλει να βασίζεται σε αποδεκτά επιστημονικά κριτήρια και η οργάνωση της ύλης να είναι βασισμένη σε γνωστά σχήματα, που βασίζεται και η οργάνωση αναλυτικών προγραμμάτων, ιδιαίτερα όταν φιλοδοξεί να διδαχθεί με απαιτήσεις στα σχολεία.

6. Το πρόβλημα του διδακτικού υλικού σε άλλες χώρες

Διδακτικό υλικό για πολιτισμικές ομάδες στα γνωστικά αντικείμενα, που εμείς ετοιμάζαμε, για πρώτη φορά δημιουργείται στη χώρα μας. Το υπάρχον υλικό από τη Γ.Γ.Λ.Ε., αναφέρεται κατεξοχήν στη γλωσσική διδασκαλία. Πρόκειται για το κείμενο με τίτλο “Μαθαίνω Γράμματα” και το αντίστοιχο βοήθημα, που υπάρχει για τους εκπαιδευτικούς¹. Κείμενα για τη γλωσσική διδασκαλία έχουν δημιουργηθεί επίσης στα πλαίσια του προγράμματος ΓΕΝΕΣΙΣ από το Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης με την εποπτεία του καθηγητή Γ. Τσιάκαλου².

Αντίστοιχο διδακτικό υλικό δεν υπάρχει, σε ευρεία τουλάχιστον κλίμακα γνωστό, και σε άλλες χώρες της ενωμένης Ευρώπης. Από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας και συγκεκριμένα από τις μαρτυρίες, που κατά καιρούς καταθέτουν οι ευρωπαίοι εταίροι μας στο θέμα, φαίνεται ότι και σε αυτές τώρα επιχειρείται η δημιουργία διδακτικού υλικού σε γνωστικούς τομείς, όπως αυτοί που εμείς επιλέξαμε.

Προσπάθειες βέβαια έχουν αρχίσει σε μερικές χώρες ήδη από τις αρχές της δεκαετίας μας. Αναφέρουμε συγκεκριμένα την Ιταλία όπου το εκεί Υπουργείο Παιδείας με χρηματοδότηση της Επιτροπής της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ανέθεσε στον “Opera Nomadi” την παραγωγή διαπολιτισμικού υλικού για το δημοτικό σχολείο. Η προσπάθεια διήρκεσε τρία χρόνια με συντονίστρια την κ. Mauga Amadei. Το υλικό που προέκυψε οργανώθηκε σε τέσσερις τομείς:

- Διδασκαλία της γλώσσας.
- Διδασκαλία της λογικής.
- Διδασκαλία Ιστορίας – Γεωγραφίας – Ανθρωπολογίας.
- Οργάνωση σχολείου και αποδοχή τσιγγανοπαίδων.

Δημοσιεύτηκε στο βιβλίο “Un Omnibus per I Rom” και συνοδεύεται από video με τίτλο (Ricomincio da Terens = Ας αρχίσουμε με τον Τέρενς).

¹ Παυλή – Κορρέ Μ. – 1996

² Τρέσσου – Μυλωνά, Ε, 1996.

Πρόκειται για υλικό που αποσκοπεί στην προώθηση μιας ολοκληρωμένης ένταξης των τσιγγανοπαίδων στα δημοτικά σχολεία¹.

Ανάλογες έρευνες ενδέχεται να έχουν γίνει και σε άλλες χώρες, ιδιαίτερα της Ανατολικής Ευρώπης. Δεδομένο είναι, ωστόσο, ότι από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 έχει επισημανθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο η αναγκαιότητα για την παραγωγή διδακτικού υλικού για τους Roma. Αναφέρουμε ενδεικτικά τις συναντήσεις που έγιναν στην Ιταλία, Ισπανία, Γαλλία, το 1994 με στόχο τη δημιουργία πιλοτικών προγραμμάτων².

Οι προσπάθειες αυτές έχουν καταγραφεί σε δύο βιβλία :

α. “Η ένταξη στο σχολικό σύστημα των παιδιών των τσιγγάνων και των Ταξιδιωτών”, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

β. “Τσιγγάνοι, Roma και Ταξιδιώτες” του Συμβουλίου της Ευρώπης³.

Υπάρχουν, όμως ακόμα αρκετές χώρες, που δεν έχουν διδακτικό υλικό για την κουλτούρα των τσιγγάνων και τα επιτεύγματά τους. Γι’ αυτό και στη βιβλιογραφία επισημαίνεται με έμφαση ότι είναι αναγκαία η δημιουργία αυτού του υλικού σε ποικίλους τομείς και μάλιστα η δημιουργία τράπεζας διδακτικού υλικού και βάσης δεδομένων, ώστε να υπάρχει ελεύθερη πρόσβαση σε όσους ενδιαφέρονται.

7. Διδακτικό υλικό και πολιτισμική ταυτότητα.

Η πολιτισμική ταυτότητα ενός ατόμου σχετίζεται με τη γλώσσα του, τα ήθη και τα έθιμα, τις παραδόσεις κτλ., που μεταφέρει από την οικογένειά του και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο είναι ενταγμένο και ζει. Τα στοιχεία αυτά επιτρέπουν στους άλλους να σχηματίσουν μια εικόνα για το συγκεκριμένο άτομο ή ομάδα ατόμων. Επιτρέπουν όμως και στα συγκεκριμένα άτομα να σχηματίσουν μια ιδέα για τον εαυτό τους, καθώς και εικόνα για τους άλλους, που ζουν στα ευρύτερα κοινωνικά περιβάλλοντα με αυτούς.

¹ Santagati, S, 1996.

² ΥΠΕΠΘ, 1996.

³ Liegeois, J, P, 1996.

Στο σχολείο τα παιδιά μεταφέρουν αυτά τα στοιχεία της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Ρόλος του σχολείου δεν είναι να διαμορφώνει την πολιτισμική ταυτότητα των παιδιών στα μέτρα και στην κατεύθυνση που αυτό επιθυμεί· ούτε, πολύ περισσότερο, να την αλλοιώνει ή να την αφαιρεί. Ο ρόλος του είναι να ενισχύει συστηματικά τους μαθητές να εμπλουτίζουν αυτά τα πολιτιστικά στοιχεία και να τα αξιοποιούν. Με άλλα λόγια ρόλος του σχολείου είναι να συμπληρώνει την οικογενειακή κουλτούρα μέσα σε ένα συνεχές πολιτισμικό γίγνεσθαι¹.

Με τα γνωστικά αντικείμενα που επιλέξαμε επιδιώκαμε να καλύψουμε ένα ευρύ πεδίο εμπειριών σε θεωρητικούς και πρακτικούς τομείς. Θέλαμε επίσης να δώσουμε στους εκπαιδευτικούς ένα βασικό εργαλείο για να προσφέρουν στους μαθητές γνώσεις ενδιαφέρουσες και άμεσα χρηστικές με την προσδοκία ότι μέσω αυτών των γνώσεων θα βοηθούνταν στην αναγνώριση και το σεβασμό της διαφορετικότητας. Είναι πολύ ουσιαστικό το σχολείο, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της σχολικής ηλικίας, να συμμετέχει ενεργά στην αξιοποίηση και κατανόηση της διαφορετικότητας του άλλου. Στη μετατροπή, επίσης, του ανταγωνισμού και κυρίως του αθέμιτου, σε σεβασμό στην διαφορά.

8. Ταξινόμηση του διδακτικού υλικού.

Το διδακτικό υλικό, το οποίο προετοιμάστηκε από τις αντίστοιχες συγγραφικές ομάδες, ταξινομήθηκε σε δύο κείμενα. Το πρώτο κείμενο προοριζόταν για τους μαθητές και το δεύτερο για τους εκπαιδευτικούς. Το κείμενο των εκπαιδευτικών περιείχε την ύλη των διδακτικών ενότητων, που προοριζόταν για τους μαθητές και επί πλέον ειδικές πληροφορίες σχετικές με : τα κριτήρια επιλογής της ύλης· τους διδακτικούς σκοπούς· τις διδακτικές αρχές, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν κατά τη διδασκαλία· καινοτομίες που έγιναν στην επιλογή της ύλης· ενδεικτικές διδακτικές προσεγγίσεις της ύλης, κτλ.

Τα κείμενα αυτά των μαθητών και των εκπαιδευτικών, τα ονομάσαμε συμβατικά “φακέλους”, με την έννοια ότι αυτά δεν ήταν εγχειρίδια με την κλασική έννοια του όρου αλλά δειγματικές διδακτικές ενότητες, που προορίζονταν για πιλοτική εφαρμογή.

¹ Liegois, J.P. 1996.

Το διδακτικό υλικό στάλθηκε στα σχολεία, μέσω των συνεργατών μας και μοιράστηκε σε μαθητές και εκπαιδευτικούς λίγες μέρες πριν από την έναρξη των πιλοτικών εφαρμογών.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ:
ΟΙ ΠΙΛΟΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ
ΚΑΙ
ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥΣ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΟΙ ΠΙΛΟΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥΣ.

9. Οι πιλοτικές εφαρμογές της πρώτης περιόδου (1998).

9.1 Το δείγμα της έρευνας.

9.1.1 Σχολεία στα οποία έγιναν οι πιλοτικές εφαρμογές.

Οι πιλοτικές εφαρμογές για το διδακτικό υλικό, που είχαμε ετοιμάσει και στα τρία γνωστικά αντικείμενα: **α) Γνωρίζω την Ελλάδα, β) Αγωγή Υγείας και γ) Εμείς και ο κόσμος** έγιναν σε **δέκα έξι σχολεία**, εννιά διαφορετικών πόλεων, που καλύπτουν σχεδόν όλα τα γεωγραφικά διαμερίσματα της Ελλάδας. Οι πόλεις αυτές ήταν οι ακόλουθες¹: **Κομοτηνή - Θεσσαλονίκη - Καρδίτσα - Ιωάννινα - Κέρκυρα - Ηράκλειο - Πάτρα - Κόρινθος - Αθήνα².**

Τα σχολεία αυτών των πόλεων, στα οποία έγιναν οι πιλοτικές εφαρμογές παρουσιάζονται στον πίνακα 1, που ακολουθεί. Στον ίδιο πίνακα παρέχονται πληροφορίες: α) για τον αριθμό των εκπαιδευτικών, οι οποίοι έλαβαν μέρος σ' αυτή τη φάση της έρευνας· β) για τον αριθμό των εγγεγραμμένων μαθητών σε κάθε σχολείο και γ) για το σύνολο των ωρών, που διδάχτηκαν σ' αυτή τη φάση τα τρία γνωστικά αντικείμενα.

¹ Στους πίνακες με τις πληροφορίες για τα αποτελέσματα της ανάλυσης του περιεχομένου, που ακολουθούν, οι πόλεις αυτές παρουσιάζονται με τις ακόλουθες συντομογραφίες:

AZ = Αθήνα / Ζεφύρι, ΑΛ = Αθήνα / Λιόσια, ΑΒ = Αθήνα / Αγ. Βαρβάρα, ΚΖ = Κόρινθος / Ζευγολατιό, Π = Πάτρα, Ι = Ιωάννινα, ΚΕ = Κέρκυρα, ΚΑ = Καρδίτσα, Θ = Θεσσαλονίκη, ΚΟ = Κομοτηνή, Η = Ηράκλειο.

² Από αυτές τις πόλεις, ξεκίνησε η υλοποίηση του προγράμματος «Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων» τον πρώτο χρόνο και όλες χρησιμοποιήθηκαν στη φάση των πιλοτικών εφαρμογών.

Πίνακας 1
Σχολεία στα οποία έγιναν οι πιλοτικές εφαρμογές:
αριθμός εκπαιδευτικών αριθμός εγγεγραμμένων μαθητών
σύνολο ωρών διδασκαλίας ανά σχολείο.

α/α	Σχολεία στα οποία έγιναν οι πιλοτικές εφαρμογές	Αριθμός εκπαιδευτικών	Αριθμός εγγεγραμμένων μαθητών	Σύνολο ωρών διδασκαλίας στις πιλοτικές εφαρμογές	Παρατηρήσεις
1.	Αγία Βαρβάρα (1 ^ο και 2 ^ο).	5	350 (180) ¹	69	1. Ο αριθμός σε παρένθεση φανερώνει τον αριθμό των Τσιγγανόπουλων που ήταν εγγεγραμμένοι σε κάθε σχολείο.
2.	3 ^ο Δ.Σ. Ζεφυρίου Αττικής.	3	126 (126)	54	
3.	9 ^ο Δ.Σ. Άνω Λιοσίων.	1	277 (51)	15	
4.	12/θέσιο Δ.Σ. Κορίνθου (Ζευγολατιό).	6	227 (27)	72	
5.	2 ^ο Δ.Σ. Κάτω Αχαΐας.	3	365 (160)	69	
6.	4/θέσιο Δ.Σ. Παρακαλάμου (Ιωαννίνων).	3	60 (28)	69	
7.	4 ^ο Δ.Σ. Σοφάδων	5	150 (150)	69	
8.	Καρδίτσας. Δ.Σ. Αράτου (Κομοτηνής).	2	213 (54)	69	
9.	Μονοθέσιο Πολύανθου (7 ^ο Δ.Σ. Κομοτηνής).				
10.	6 ^ο Δ.Σ. Εύοσμου Θεσ/νίκης	5	60 (60)	69	
11.	2/θέσιο Δ.Σ. Αγίου Ιωάννη (Κέρκυρα).	3	90 (1)	36	
12.	2/θέσιο Δ.Σ. Κοκκινίου (Κέρκυρα).	2	20 (3)	30	
	39 ^ο Δ.Σ. Ηρακλείου.	3	80 (13)	54	
	Παράρτημα Ηρακλείου.	1	40 (40)	15	
	ΣΥΝΟΛΟ	42	2058 (893)	690	

Από τα δεδομένα του πίνακα αυτού πληροφορούμαστε ότι:

- α. Στις πιλοτικές εφαρμογές έλαβαν μέρος σαράντα δύο εκπαιδευτικοί.
- β. Στα σχολεία, που είχαν επιλεγεί, ήταν εγγεγραμμένοι 2058 μαθητές εκ των οποίων οι 893 ή 42.9% ήταν Τσιγγανόπουλα.

- γ. Σχολεία με Τσιγγανόπουλα μόνο ήταν τέσσερα. Σ' αυτά φοιτούσαν 376 μαθητές ή το 42.1% του συνολικού αριθμού των Τσιγγανοπαίδων, που ήταν εγγεγραμμένα σε όλα τα σχολεία των πιλοτικών εφαρμογών.
- δ. Ο χρόνος που διατέθηκε για τις πιλοτικές εφαρμογές σε όλα τα σχολεία ήταν 690 συνολικά ώρες ή 69 ώρες, περίπου, σε κάθε σχολείο για τα τρία γνωστικά αντικείμενα.

Η διδασκαλία, στη φάση αυτή, έγινε στις τρεις τελευταίες τάξεις του δημοτικού σχολείου (Δ' - Ε' - ΣΤ').¹ Οι τάξεις αυτές είχαν επιλεγεί από τη φάση του σχεδιασμού, γιατί, όπως και σε προηγούμενες σελίδες επισημάναμε, υπολογίζαμε ότι σ' αυτές οι μαθητές θα είχαν λύσει σε ικανοποιητικό, τουλάχιστον, βαθμό το πρόβλημα της ανάγνωσης και της κατανόησης ενός κειμένου· θα είχαν εξοικειωθεί, επίσης, σημαντικά με το γραπτό λόγο και θα μπορούσαν να ανταποκριθούν στις απαντήσεις των κειμένων.

Ο τελικός αριθμός των μαθητών που φοιτούσε στις τάξεις Δ', Ε', ΣΤ' σε όλα τα σχολεία, παρουσιάζεται στον πίνακα 2 που ακολουθεί.

Πίνακας 2
Αριθμός μαθητών, κατά τάξεις, που έλαβαν μέρος στις πιλοτικές εφαρμογές.

Δ' τάξη	Ε' τάξη	ΣΤ' τάξη	ΣΥΝΟΛΟ
212 (100)	165 (60)	183 (68)	560 (228)
37.8 (47.2)	29.5 (36.4)	32.7 (37.2)	27.2 (25.5) (40.7)

Από τα δεδομένα του πίνακα αυτού διαπιστώνουμε ότι:

- α. Ο αριθμός των μαθητών, στους οποίους διδάχτηκε δοκιμαστικά το υλικό που είχαμε ετοιμάσει και για τα τρία γνωστικά αντικείμενα, ήταν 560 μαθητές ή το 27.2% του συνολικού αριθμού των εγγεγραμμένων μαθητών στα σχολεία, που είχαμε επιλέξει.²
- β. Από τον αριθμό αυτών των μαθητών οι 228 ήταν Τσιγγανόπουλα. Οι μαθητές αυτοί αντιστοιχούσαν στο 25.5% του συνολικού αριθμού των Τσιγγανοπαίδων, που ήταν εγγεγραμμένοι στα σχολεία των πιλοτικών

¹ Σε μερικά σχολεία, όπως διθέσια ή μονοθέσια, αναγκαστικά παρακολουθούσαν τα μαθήματα και μαθητές των μικρότερων τάξεων.

² Βλ. Πίνακας 1.

- εφαρμογών ή το 40.7% του τελικού αριθμού των μαθητών του δείγματος των πιλοτικών εφαρμογών
- γ. Το μεγαλύτερο ποσοστό των Τσιγγανοπαίδων φοιτά κυρίως στις τρεις πρώτες τάξεις του δημοτικού. Μετά, προφανώς, «μεγαλώνουν» και το σχολείο έρχεται σε δεύτερη ή τρίτη προτεραιότητα.

9.1.2 Το προφίλ των εκπαιδευτικών που έλαβαν μέρος στις πιλοτικές εφαρμογές.

Οι εκπαιδευτικοί, που έλαβαν μέρος στις πιλοτικές εφαρμογές, ήταν οι ίδιοι που δίδασκαν τα μαθήματα του επίσημου σχολικού προγράμματος. Η «δημογραφική» ταυτότητα ή το προφίλ αυτών των εκπαιδευτικών παρουσιάζεται στον πίνακα 3 που ακολουθεί:

Πίνακας 3

Προφίλ των εκπαιδευτικών που έλαβαν μέρος στις πιλοτικές εφαρμογές

1. ΦΥΛΟ:	α. Άντρες 27 (64.3%)	β. Γυναίκες 15 (35.7%).
2. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ:	<u>Άντρες</u>	<u>Γυναίκες</u>
α. Παντρεμένοι	23 (85.1%)	5 (33.3%)
β. Ανύπαντροι	4 (14.9%)	9 (60.0%)
γ. Διαζευγμένοι	-	1 (6.7%)
ΣΥΝΟΛΟ	27	15
3. ΧΡΟΝΙΑ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ:	<u>Άντρες</u>	<u>Γυναίκες</u>
0 - 5 χρόνια	5 (18.5)	8 (53.3)
6 - 10 χρόνια	4 (14.8)	5(33.3)
11 - 15 χρόνια	12 (44.4)	1 (6.7)
16 - 20 χρόνια	4 (14.8)	1 (6.7)
21 - 25 χρόνια	2 (7.4)	-
Πάνω από 25 χρόνια	-	-
4. ΒΑΣΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ:	<u>Άντρες</u>	<u>Γυναίκες</u>
α. Πτυχιούχοι Παιδαγωγικής Ακαδημίας	25 (92.6)	13 (86.5)
β. Πτυχιούχοι Παιδαγωγικού Τμήματος	2 (7.4)	2 (13.5)

5. ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ:	<u>Άντρες</u>	<u>Γυναίκες</u>
ΝΑΙ	3 (11.1)	1 (6.6)
ΟΧΙ	24 (88.9)	14 (93.4)

Από τους 4 εκπ/κούς, που απάντησαν ότι έκαναν μεταπτυχιακές σπουδές, ένας παρακολούθησε τα ΠΕΚ και τρεις το πρόγραμμα εξομοίωσης.

6. ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΩΝ ΣΕΜΙΝΑΡΙΩΝ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ:

ΝΑΙ	ΟΧΙ
20 (47.6)	22 (52.4)

Σύμφωνα με τα δεδομένα του πίνακα αυτού, οδηγούμαστε στις ακόλουθες διαπιστώσεις:

- α. Από τους 42 εκπαιδευτικούς που έλαβαν μέρος στην πιλοτική εφαρμογή, οι 27 (64.3%) ήταν άντρες και οι 15 (35.7%) γυναίκες. Το ποσοστό των ανδρών είναι μεγαλύτερο, γιατί συνήθως τις τρεις τελευταίες τάξεις του δημοτικού τις προτιμούν οι άρρενες εκπαιδευτικοί και τις τρεις πρώτες οι γυναίκες.
- β. Οι άντρες στη μεγάλη τους πλειοψηφία (85.1%) είναι παντρεμένοι, ενώ το ποσοστό των γυναικών αυτής της κατηγορίας είναι, περίπου, το 1/3 του συνολικού αριθμού που έλαβε μέρος.
- γ. Η διδακτική εμπειρία των εκπαιδευτικών της πιλοτικής εφαρμογής καλύπτει ένα ευρύ φάσμα θητείας στην εκπαίδευση (1 - 25 χρόνια) και στα δύο φύλα.
- δ. Η συντριπτική πλειοψηφία των εκπαιδευτικών και των δύο φύλων έχει αποφοιτήσει από Παιδαγωγικές Ακαδημίες (2 χρόνια φοίτηση). Μόνο 4 εκπαιδευτικοί (2 ανά φύλο) ήταν πτυχιούχοι παιδαγωγικών τμημάτων μέσω της εξομοίωσης.
- ε. Τα επιμορφωτικά σεμινάρια του προγράμματος, τα οποία προηγήθη-

καν των πιλοτικών εφαρμογών και τα οποία απευθύνονταν σε μια ευρύτερη ομάδα εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευση, τα παρακολούθησαν μόνο οι 20 (47.6%) εκπαιδευτικοί που έλαβαν μέρος στις πιλοτικές εφαρμογές. Οι άλλοι 22 (52.4%), προφανώς, για διάφορους λόγους, δεν μπόρεσαν να τα παρακολουθήσουν.

Από τα δεδομένα αυτά προκύπτει ότι, τόσο το δείγμα των εκπαιδευτικών, όσο και των μαθητών, έχει ένα μεγάλο εύρος χαρακτηριστικών γνωρισμάτων. Αυτό μας επιτρέπει να πούμε ότι αντίστοιχο εύρος γνωρισμάτων έχουν και τα δεδομένα, που συλλέξαμε.

9.1.3 Χρόνος υλοποίησης των πιλοτικών εφαρμογών της πρώτης περιόδου.

Οι πιλοτικές εφαρμογές άρχισαν το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Δεκεμβρίου του 1997 και ολοκληρώθηκαν το πρώτο δεκαήμερο του Φεβρουαρίου του 1998.¹ Ήταν διάρκειας δύο εβδομάδων ή 23 ωρών, περίπου, για κάθε γνωστικό αντικείμενο.

9.1.4 Οι συνεργάτες μας στις πιλοτικές εφαρμογές και το έργο τους.

Σε κάθε σχολείο, που είχε επιλεγεί για πιλοτική εφαρμογή, υπήρχαν δύο τουλάχιστον συνεργάτες του προγράμματος. Έργο των συνεργατών ήταν η επικοινωνία με τη διεύθυνση και τους εκπαιδευτικούς κάθε σχολείου και η παροχή, μέσω αυτών, οδηγιών για την πιλοτική διδασκαλία· η διανομή των σχετικών κειμένων· η παρακολούθηση των διδασκαλιών και η σύνταξη των σχετικών πρωτοκόλλων· η συνέντευξη με τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές για την εκτίμηση και αξιολόγηση της όλης προσπάθειας κλπ.

Οι τρεις πρώτες δραστηριότητες είχαν συμβάλει θετικά στη γνωριμία των συνεργατών μας με τους εκπαιδευτικούς κάθε σχολείου, έτσι ώστε, όταν χρειάστηκε να μπουν στις τάξεις και να παρακολουθήσουν τα μαθήματα, να θεωρούνται πλέον ως φιλικά πρόσωπα και όχι άγνωστοι και «ψυχροί» παρατηρητές του διδακτικού έργου.

Πριν από την παρακολούθηση των διδασκαλιών, στη φάση της πιλοτικής εφαρμογής, είχαν προηγηθεί με τους συνεργάτες αυτούς συσκέψεις στο Πανεπιστήμιο και τους είχαν δοθεί οι σχετικές οδηγίες. Συγκεκριμένα τους είχε επισημανθεί ότι η παρουσία τους σε κάθε τάξη δεν είχε ως στόχο τον έλεγχο της διδακτικής ή μη ικανότητας των εκπαιδευτικών, ούτε της γενικότερης κατάρτισής τους. Στόχος τους ήταν να παρακολουθούν τις πιλοτικές διδασκαλίες, ως τρίτο «μάτι» και να καταγράφουν τις διαπιστώσεις τους, έτσι ώστε να έχουμε μια πρώτη μορφή ανατροφοδότησης για την καταλληλότητα του διδακτικού υλικού και τα αποτελέσματα της διδασκαλίας του. Στόχος τους, επίσης, ήταν να συζητούν στο τέλος κάθε ενότητας με τους εκπαιδευτικούς και να ζητούν από αυτούς διευκρινίσεις ή συμπληρωματικές πληροφορίες για τη διδασκαλία, που

¹ Η μικρή καθυστέρηση οφείλεται στις γιορτές των Χριστουγέννων και του νέου έτους που μεσολάβησαν. Οφείλεται, επίσης, στον εμπλουτισμό των διδακτικών ενοτήτων, που κάναμε και οι οποίες ήθελαν χρόνο για εκτύπωση.

παρακολούθησαν, έτσι ώστε να μην υπάρχουν κενά σ' αυτά που οι ίδιοι παρατηρούσαν.

Έργο των συνεργατών, επίσης, ήταν να κάνουν ημιδομημένες συνεντεύξεις με τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές, είτε στο τέλος κάθε διδακτικής ενότητας, είτε στο τέλος μιας ευρύτερης νοηματικής ενότητας και να καταγράφουν και αυτών τις εκτιμήσεις και τις αξιολογικές κρίσεις, για την όλη προσπάθεια.

Για να βοηθηθούν στις καταγραφές τους καθώς και στις συνεντεύξεις, τους είχαμε εφοδιάσει με ένα πρωτόκολλο παρατήρησης διδασκαλίας και με ενδεικτικούς άξονες για ημιδομημένες συνεντεύξεις για τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές. Δείγματα αυτών των πρωτοκόλλων παρουσιάζουμε στο παράρτημα 3.1.

Στους παρατηρητές είχε τονιστεί με έμφαση ότι τα κείμενα αυτά (πρωτόκολλα και ερωτηματολόγια) ήταν καθαρά ενδεικτικά και ότι οι ίδιοι θα μπορούσαν να τα τροποποιούν στην πορεία τους ανάλογα με τις δικές τους εκτιμήσεις, ανάγκες και προϋποθέσεις. Αυτό έγινε στην πορεία από μερικούς συνεργάτες¹ με καταγραφή εξίσου ουσιαστικών παρατηρήσεων.²

9.1.5 Συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων των πιλοτικών εφαρμογών της πρώτης περιόδου.

Τα δεδομένα από τις πιλοτικές εφαρμογές της πρώτης φάσης προέκυψαν από δύο πηγές:

- α. Παρατηρήσεις των διδασκαλιών στην τάξη από τους συνεργάτες μας. (classroom observation)
- β. Ημιδομημένες συνεντεύξεις των συνεργατών με εκπαιδευτικούς και μαθητές.

Όλο το υλικό, πρωτόκολλα καταγραφής παρατηρήσεων των διδασκαλιών και οι συνεντεύξεις στάλθηκαν στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, στον τομέα της Παιδαγωγικής για περαιτέρω επεξεργασία και ανάλυση των αποτελεσμάτων από τον επιστημονικό υπεύθυνο.

Η επεξεργασία των δεδομένων έγινε με τη μέθοδο της ανάλυσης του περιεχομένου. Η ανάλυση αυτή βασίστηκε στους ακόλουθους θεματικούς άξονες:

¹ Τροποποιήσεις αυτού του είδους στα πρωτόκολλα έγιναν από τους συνεργάτες μας στην Αγία Βαρβάρα, στα Άνω Λιόσια και στο Ζεφύρι, στην Κόρινθο και στην Καρδίτσα.

² Σχολεία και τάξεις πιλοτικών εφαρμογών επισκέφτηκε και ο επιστημονικός υπεύθυνος του προγράμματος, ώστε να έχει προσωπική άποψη για την πορεία του προγράμματος και να συζητήσει με εκπαιδευτικούς και μαθητές.

ΑΞΙΟΝΕΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

α. Εκτίμηση παρατηρητών.

1. Προετοιμασία διδάσκοντα.
 - Σκοποί διδασκαλίας.
 - Οργάνωση ύλης.
 - Εποπτικά μέσα κ.τ.λ.

2. Παρουσίαση της διδασκαλίας στην τάξη. (Θετικά - αρνητικά στοιχεία).
 - Μέθοδος διδασκαλίας (μονόλογος - διάλογος - επίδειξη, κ.τ.λ.).
 - Γλωσσικός κώδικας εκπαιδευτικού.
 - Ερωτήσεις εκπαιδευτικών (ανοιχτές - κλειστές).
 - Στάση εκπαιδευτικών στις απαντήσεις μαθητών.
 - Το κλίμα της τάξης.
 - Έλεγχος κατανόησης (ερωτήσεις - ασκήσεις - εργασίες).
 - Χρήση εποπτικών μέσων στην τάξη (χάρτες - εικόνες - υδρόγειο σφαίρα, κλπ.)

3. Αντιδράσεις εκπαιδευτικού κατά τη διδασκαλία. (Θετικές - αρνητικές).
 - Διδασκαλία με κέφι.
 - Δημιουργία κινήτρων.
 - Κέντρισμα του ενδιαφέροντος, κλπ.

4. Αντιδράσεις μαθητών κατά τη διδασκαλία. (Θετικές - αρνητικές).
 - Ενεργός συμμετοχή.
 - Απάντηση στα ερωτήματα.
 - Σχεδιασμός της ύλης.
 - Αδιαφορία για το μάθημα.
 - Αρνητικά σχόλια, κλπ.

5. Χαρακτηρισμός της διδακτικής προσπάθειας.
 - Πολύ επιτυχής.
 - Επιτυχής.
 - Μέτρια.
 - Ανεπιτυχής.

6. Αιτιολόγηση του χαρακτηρισμού:

7. Τομείς για βελτίωση.

β. Εκτιμήσεις εκπαιδευτικών (συνέντευξη).

1. Το περιεχόμενο της συγκεκριμένης ενότητας.
- Άριστο.
 - Πολύ καλό
 - Καλό.
 - Μέτριο.
 - Κακό.
2. Διότι:
3. Θετικά στοιχεία ενότητας.
- Γλωσσικός κώδικας - κατανόηση.
 - Ύψη προσιτή.
 - Ενδιαφέρουσα, κλπ.
4. Αρνητικά στοιχεία ενότητας.
- Λεξιλόγιο.
 - Διδακτικό υλικό.
 - Διάρθρωση.
 - Ελλιπείς πληροφορίες.
5. Στάση στη συνδυαστική προσέγγιση του μαθήματος «Γνωρίζω την Ελλάδα».
6. Προτάσεις για βελτίωση.

γ. Απόψεις μαθητών.

1. Θετικά στοιχεία ενότητας.
- Εποπτεία πλούσια.
 - Γλώσσα κατανοητή.
 - Ενδιαφέρουσες πληροφορίες, κλπ.
2. Αρνητικά στοιχεία ενότητας.
- Γλώσσα δυσνόητη.
 - Κακές εικόνες - χάρτες.
 - Κουραστικές πληροφορίες, κλπ.

3. Στάση στη συνδυαστική προσέγγιση του μαθήματος «Γνωρίζω την Ελλάδα».

4. Προτάσεις για βελτίωση.

9.2 Ευρήματα.

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανάλυση του περιεχομένου τα παραθέτουμε αναλυτικά, κατά γνωστικό αντικείμενο, στο παράρτημα Ι.

Συνοπτικά, ωστόσο, θα μπορούσαμε να επισημάνουμε ότι οι βασικό-τερες διαπιστώσεις των παρατηρητών συνεργατών μας, των εκπαιδευτικών και των μαθητών, προσαρμοσμένες στους άξονες ανάλυσης περιεχομένου, που αναφέραμε ήταν οι ακόλουθες:

9.2.1 Εκτιμήσεις των συνεργατών

- **Προετοιμασία των εκπαιδευτικών που δίδαξαν στις πιλοτικές εφαρμογές.**

Από την πλειοψηφία των παρατηρητών η προετοιμασία των εκπαιδευτικών κρίθηκε επαρκής και στα τρία γνωστικά αντικείμενα. Επισημάνθηκε ιδιαίτερα η συμβολή των εκπαιδευτικών στη χρήση εποπτικών μέσων και οργάνων, που είχε το σχολείο, όπως π.χ. χάρτες, υδρόγειο σφαίρα, φωτογραφίες.

Τονίστηκε η αξιοποίηση των πληροφοριών, που υπήρχαν στα κείμενα που τους δόθηκαν για πιλοτική εφαρμογή και γενικότερα ότι ο προγραμματισμός των δραστηριοτήτων τους στην τάξη ήταν προσεγμένος, έτσι ώστε τα μαθήματα να μη δημιουργούν κενά.

Υπήρχαν, βέβαια, και μερικές περιπτώσεις, όπου η ελλιπής προετοιμασία ήταν εμφανής κατά τη διδασκαλία και αυτό επισημάνθηκε από τους παρατηρητές.

- **Η παρουσίαση της διδασκαλίας στην τάξη.**

Η καλή προετοιμασία των εκπαιδευτικών είχε, προφανώς, ως αποτέλεσμα και τη σωστή παρουσίαση της διδακτέας ύλης μέσα στις τάξεις.

Από τους παρατηρητές των διδασκαλιών επισημάνθηκε ιδιαίτερα ότι οι εκπαιδευτικοί:

- Δίδασκαν εποπτικά με χρήση τόσο του δικού τους υλικού, που είχαν φέρει στις τάξεις, όσο και του υλικού, που υπήρχε στα σχολικά εγχειρίδια.

- Συζητούσαν με τους μαθητές και γενικότερα χρησιμοποιούσαν το διάλογο και την επίδειξη ως μέθοδο διδασκαλίας.
- Ο γλωσσικός τους κώδικας ήταν προσαρμοσμένος στις δυνατότητες (γνωστικές και γλωσσικές) των μαθητών.
- Φρόντιζαν να αξιοποιούν θετικά τις εμπειρίες και τα βιώματα των μαθητών σε συγκεκριμένους, κάθε φορά, τομείς.
- Δεν περιορίζονταν μόνο στις πληροφορίες του κειμένου, που τους είχε δοθεί. Έδιναν και οι ίδιοι πρόσθετες πληροφορίες σε ποικίλους τομείς, όπως π.χ. για: θέατρα, μουσεία, ιστορικούς χώρους, κλπ.
- Το κλίμα στην τάξη ήταν φιλικό και ευχάριστο.
- Χρησιμοποιούσαν χιούμορ κατά τη διδασκαλία.
- Ανακεφαλαίωναν με συνεχή λόγο ή με ερωτήσεις την ύλη που δίδασκαν, έτσι ώστε να βεβαιώνονται ότι αυτή γινόταν κατανοητή από τους περισσό-τερους, τουλάχιστον, μαθητές.
- Απαντούσαν πρόθυμα σε απορίες και ερωτήσεις των μαθητών.
 Δεν έλειψαν, ωστόσο, και οι περιπτώσεις εκπαιδευτικών, οι οποίοι:
 - Έμεναν προσκολλημένοι στις πληροφορίες του βιβλίου, τις οποίες μάλιστα, διάβαζαν, απλώς, μερικές φορές· δε χρησιμοποιούσαν πρόσθετα εποπτικά μέσα, ούτε έδιναν επιπλέον πληροφορίες στους μαθητές.
 - Δε διευκρίνιζαν, με προθυμία, άγνωστες λέξεις και φράσεις στους μαθητές.
 - Χρησιμοποιούσαν έναν επεξεργασμένο κώδικα επικοινωνίας, με αποτέλεσμα να μη μπορούν να τους παρακολουθούν με ευχέρεια όλοι οι μαθητές.
 - Οι ερωτήσεις τους δεν ήταν πάντα προσεγμένες, με αποτέλεσμα και οι απαντήσεις των μαθητών να έχουν προβλήματα.
 - Δεν ανατροφοδοτούσαν τις απαντήσεις των μαθητών, ούτε τους ενίσχυαν ή τους ενθάρρυναν.
 - Δε διατηρούσαν τον έλεγχο της τάξης με αποτέλεσμα το μάθημα να διακόπτεται συχνά με όλες τις ευνόητες επιπτώσεις.
 - Αδιαφορούσαν, μερικές φορές, για τα Τσιγγανόπουλα, τα οποία, όχι μόνο δεν τα παρακινούσαν για ενεργό συμμετοχή στο μάθημα αλλά και τα απέτρεπαν, με ποικίλες προφάσεις, όταν αυτά εκδήλωναν ενδιαφέρον. Τα παιδιά αυτά, μάλιστα, τα άφηναν να μπαίνουν στην τάξη και να φεύγουν από αυτή, όποτε ήθελαν, χωρίς να τα ελέγχουν, γεγονός που ερμηνεύτηκε από τους παρατηρητές και ως αδιαφορία τους για τη μάθηση αυτών των παιδιών.
- **Αντιδράσεις των μαθητών κατά τη διδασκαλία.**

Οι αντιδράσεις των μαθητών κατά τη διάρκεια των διδασκαλιών ήταν, σύμφωνα με την εκτίμηση των παρατηρητών, θετικές, διότι:

- Συμμετείχαν, στην πλειοψηφία τους, ενεργά στη διδασκαλία.
- Υπέβαλαν ερωτήσεις στους εκπαιδευτικούς και ζητούσαν άλλοτε διευκρινίσεις ή απαντήσεις σε ερωτήματα και άλλοτε πρόσθετες πληροφορίες.
- Σχολίαζαν ευνοϊκά τα περιεχόμενα των νέων μαθημάτων, τα οποία είχαν και ξεχωριστές ιδιομορφίες το καθένα. Στο μάθημα π.χ. «Γνωρίζω την Ελλάδα» τους άρεσε η παράλληλη αξιοποίηση γεωγραφικών και ιστορικών πληροφοριών για έναν τόπο. Ενδιαφέρθηκαν να αποκτήσουν περισσότερες πληροφορίες για την Ήπειρο κ.ο.κ. Στο μάθημα «Αγωγή Υγείας» εντυπωσιάστηκαν από τις πραγματικά νέες πληροφορίες, που έπαιρναν. Τους άρεσε, επίσης, να γνωρίζουν το σώμα τους, τους κινδύνους που διατρέχει η υγεία και τους τρόπους προφύλαξης.
- Στο μάθημα «Εμείς και ο κόσμος» εντυπωσιάστηκαν κυρίως από τις κινήσεις των άστρων, κ.ο.κ.

Υπήρχαν, ωστόσο, και αντιδράσεις. Αυτές εκδηλώνονταν ποικιλότροπα. Συγκεκριμένα μερικοί αδιαφορούσαν για το μάθημα και δε συμμετείχαν σ' αυτό. Άλλοι σχολίαζαν τα σκίτσα και τις εικόνες του βιβλίου ειρωνικά. Μερικοί μιλούσαν μεταξύ τους ή διέκοπταν το μάθημα κ.ο.κ.

- **Χαρακτηρισμός της διδακτικής προσπάθειας.**

Οι παρατηρητές επισήμαναν ότι οι διδακτικές προσπάθειες και στα τρία μαθήματα ήταν στο σύνολό τους από επιτυχείς έως πολύ επιτυχείς. Σ' αυτούς τους δύο χαρακτηρισμούς επικεντρώνονται οι περισσότερες παρατηρήσεις. Υπήρχαν, βέβαια, και διδακτικές προσπάθειες, οι οποίες χαρακτηρίστηκαν ως «Μέτρια επιτυχείς» ή «Ανεπιτυχείς» με το σκεπτικό, ότι οι εκπαιδευτικοί ήταν απροετοίμαστοι, δεν κέντριζαν το ενδιαφέρον των μαθητών, δεν αξιοποιούσαν δημιουργικά τις πληροφορίες των ενοτήτων, κλπ.

- **Τομείς για βελτίωση.**

Ενδιαφέρουσες είναι οι προτάσεις των παρατηρητών για τη βελτίωση της ύλης των τριών μαθημάτων, ώστε σε επόμενη φάση η διδασκαλία να κεντρίζει το ενδιαφέρον όλων των μαθητών και να είναι δημιουργική.

Επισημάνθηκαν ιδιαίτερα:

- Η αναγκαιότητα για χρήση έγχρωμων χαρτών, εικόνων, φωτογραφιών, σκίτσων, κλπ., ώστε να κεντρίζεται το ενδιαφέρον των μαθητών για μάθηση.

- Να προσεχθεί ο γλωσσικός κώδικας των κειμένων.
- Να αυξηθούν τα θέματα για συζήτηση και οι ασκήσεις για εμπέδωση της ύλης, κ.ο.κ.
- Να μειωθούν μερικές πληροφορίες, κυρίως σε όρους και ονόματα, γιατί κουράζουν τους μαθητές.

9.2.2 Εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών:

- **Αξιολογικές κρίσεις για το περιεχόμενο που δίδαξαν.**

Οι αξιολογικές κρίσεις των εκπαιδευτικών για τα περιεχόμενα, τα οποία δίδαξαν, παρουσίαζαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί δεν περιορίζονταν μόνο σε επισήμανση των θετικών στοιχείων. Επισημαίνουν και τις αδυναμίες, που διαπιστώνουν. Συνοπτικά, οι θετικές παρατηρήσεις των εκπαιδευτικών για την ύλη των μαθημάτων, που δίδαξαν, θα μπορούσαν να συνοψιστούν στις ακόλουθες:

- Το περιεχόμενο ήταν κατανοητό και κέντριζε το ενδιαφέρον των μαθητών για συμμετοχή στη διδασκαλία.
- Οι πληροφορίες ήταν επαρκείς σε όλους τους τομείς και άμεσα χρηστικές.
- Τα κείμενα παρείχαν νέες πληροφορίες, μερικές από τις οποίες μερικοί μαθητές τις άκουγαν για πρώτη φορά.
- Παρείχαν, επίσης, τη δυνατότητα στους εκπαιδευτικούς να αξιοποιούν ποικιλότροπα τις πληροφορίες. Τους επέτρεπαν, για παράδειγμα, να επεκτείνονται σε πολλούς σχετικούς τομείς· να θέτουν θέματα για συζήτηση· να ασκούν πρακτικά τους μαθητές, κλπ.
- Συμμετείχαν ενεργά στη διδασκαλία και οι μαθητές, οι οποίοι είχαν δυσκολίες στη μάθηση.
- Οι χάρτες, οι εικόνες, τα σχεδιαγράμματα, τα στιχάκια που υπήρχαν, διευκόλυναν τη μάθηση και έκαναν ελκυστική τη διδασκαλία.
- Οι ασκήσεις και τα θέματα για συζήτηση παρείχαν ευκαιρίες για συνεργασία.
- Ο γλωσσικός κώδικας των κειμένων ήταν κατανοητός από τους μαθητές.

Ως «αδύνατα» σημεία της ύλης αυτών των μαθημάτων οι εκπαιδευτικοί επισήμαναν τα ακόλουθα:

- Σε μερικές ενότητες υπήρχαν πολλές πληροφορίες που κούραζαν τους μαθητές. Υπήρχαν, επίσης, λέξεις, όροι, έννοιες άγνωστες στους μαθητές, που προκαλούσαν σύγχυση.

- Οι φωτογραφίες, οι χάρτες, τα σκίτσα, τα σχεδιαγράμματα δεν ήταν σε έγχρωμη μορφή με αποτέλεσμα να είναι δύσκολη η αξιοποίησή τους κατά τη διδασκαλία.
- Το περιεχόμενο δεν προκαλούσε πάντα το ενδιαφέρον των μαθητών.
- **Στάση των εκπαιδευτικών στη συνδυαστική προσέγγιση του μαθήματος «Γνωρίζω την Ελλάδα».**

Την ιδέα της παρουσίασης της ύλης της Γεωγραφίας και Ιστορίας συνδυαστικά τη χαιρέτησαν με ενθουσιασμό οι εκπαιδευτικοί στην πλειοψηφία τους. Τόνισαν ιδιαίτερα ότι η προσπάθεια αυτή είναι θετική, γιατί βοηθάει στην κατανόηση των πληροφοριών. Επισήμαναν ότι ο συνδυασμός αποδείχθηκε αποδοτικός και για τα Τσιγγανόπουλα, που μετακινούνται διαρκώς από τόπο σε τόπο και για τα παιδιά που έχουν δυσκολίες στη μάθηση.

Ελάχιστα ήταν οι επιφυλάξεις για την καινοτομία αυτή. Κυρίως εστιάζονταν στο ότι μπορεί οι μαθητές να συγχέονται από την ταυτόχρονη παροχή πληροφοριών στους δύο τομείς.

- **Προτάσεις των εκπαιδευτικών για βελτίωση της ύλης.**

Η συμβολή των εκπαιδευτικών στην επισήμανση όχι μόνο των δυνατοτήτων αλλά, κυρίως, των αδυναμιών (σφάλματα, αβλεψίες, κλπ.), που υπάρχουν στην ύλη ήταν ουσιαστική.

Στα τρία μαθήματα οι παρατηρήσεις τους ήταν ενδιαφέρουσες.

Στο μάθημα «Γνωρίζω την Ελλάδα» επισημάνθηκαν ουσιαστικές αδυναμίες, όπως π.χ.:

- Οι ήπειροι δεν είναι πέντε αλλά έξι. Μπορεί οι πέντε να κατοικούνται και να είναι περισσότερο γνωστές αλλά και η Ανταρκτική, στο νότιο πόλο θεωρείται ως έκτη ήπειρος και μνημονεύεται ακόμα και στα σχολικά εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου.**
- Η Ελλάδα δε συνορεύει από το Β. με την Ευρωπαϊκή Τουρκία. Μπορεί η θέση αυτού του τμήματος, έτσι όπως φαίνεται στο χάρτη να παρασύρει προς αυτή την άποψη. Το σωστό, όμως, είναι ότι μόνο προς Α. συνορεύει με τη χώρα αυτή.
- Οι τίτλοι κάτω από τις φωτογραφίες χρειάζονται περισσότερη προσοχή, ώστε να ανταποκρίνονται με πληρότητα στο περιεχόμενο της φωτογραφίας, κ.ο.κ.**

- δ. Οι χάρτες, οι φωτογραφίες, τα σχεδιαγράμματα κλπ., δεν μπορούν να αξιοποιηθούν αν δεν είναι σε έγχρωμη μορφή.

Στο μάθημα «Αγωγή Υγείας» έγιναν, επίσης, ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις και προτάσεις. Προτάθηκε συγκεκριμένα:

- α. **Να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στη γλώσσα που χρησιμοποιείται στα κείμενα, γιατί χρησιμοποιούνται όροι και έννοιες δύσκολες και, γενικά, μερικά κείμενα είναι δυσκολονόητα από τους μαθητές του δημοτικού σχολείου. Η ίδια προσοχή προτάθηκε, επίσης, να αποδοθεί και στη σύνταξη.**
- β. Να δοθούν περισσότερες πληροφορίες σε συγκεκριμένους τομείς, όπως π.χ.: για τα υπάρχοντα κέντρα υγείας σε κάθε περιοχή· για τη φροντίδα και την πρόληψη προβλημάτων υγείας· για την αντισύλληψη· για το γενετικό σύστημα, που ιδιαίτερα θα ενδιέφερε τα Τσιγγανόπουλα, λόγω του πρόωρου, σε ηλικία, γάμου τους· να τονιστεί η σπουδαιότητα του οδοντογιατρού, κλπ.
- γ. Να υπάρχουν περισσότερες ασκήσεις και θέματα για πρακτική συμμετοχή των μαθητών, ώστε η ύλη να γίνει κτήμα των μαθητών.

Στο ίδιο, περίπου, επίπεδο κινήθηκαν οι προτάσεις των εκπαιδευτικών και για το τρίτο μάθημα «*Εμείς και ο κόσμος*». Προτάθηκε συγκεκριμένα να δοθεί προσοχή στο γλωσσικό κώδικα, να υπάρχει πλούσια εικονογράφηση, περισσότερες και δημιουργικότερες ασκήσεις, προσαρμοσμένες στο επίπεδο των μαθητών, κλπ.

9.2.3. Εκτιμήσεις των μαθητών:

Στο ίδιο, περίπου, πλαίσιο, με τους δύο προηγούμενους φορείς, κινήθηκαν και οι παρατηρήσεις και οι προτάσεις των μαθητών. Μόνο που αυτές ήταν περιορισμένες σε έκταση.

Συγκεκριμένα οι μαθητές βρήκαν την ύλη των μαθημάτων που διδάχτηκαν ενδιαφέρουσα, γιατί:

- Έμαθαν πράγματα, που δεν τα γνώριζαν.
- Ο συνδυασμός γεωγραφικών και ιστορικών πληροφοριών θα τους βοηθούσε στα ταξίδια τους, όχι μόνο για να ξέρουν που πάνε, αλλά και τι θα δούνε εκεί που πάνε.

- Υπήρχε πλούσια εικονογράφηση, που τους κέντριζε το ενδιαφέρον και διευκόλυνε τη μάθηση.
- Οι πληροφορίες που αποκτούσαν ήταν άμεσα χρηστικές για τη ζωή τους.
- Η γλώσσα των κειμένων ήταν κατανοητή.
- Η ύλη ήταν με ευχάριστο τρόπο δοσμένη.

Ως «αδύνατα» σημεία της ύλης και των τριών μαθημάτων επισήμαναν:

- Την ασπρόμαυρη μορφή των εποπτικών μέσων, η οποία τα καθιστούσε δύσχρηστα.
- Λέξεις και όρους που ήταν δυσκολονόητοι γι' αυτούς σε αρκετές περιπτώσεις.
- Δυσκολίες σε μερικές ασκήσεις.

- **Προτάσεις των μαθητών για βελτίωση της ύλης.**

Ενδιαφέρουσες ήταν και των μαθητών οι προτάσεις για βελτίωση της ύλης των μαθημάτων που διδάχτηκαν. Επικεντρώθηκαν στους ακόλουθους τομείς:

- Το εποπτικό υλικό να είναι έγχρωμο.
- Να υπάρχουν περισσότερες ασκήσεις.
- Να υπάρχουν περισσότερες πληροφορίες για το γενετικό σύστημα και για ασθένειες, όπως ο καρκίνος, το AIDS.
- Να υπάρχουν πληροφορίες για άτομα με ειδικές ανάγκες.
- Να ήταν αυτής της μορφής και τα περιεχόμενα στα σχολικά τους εγχειρίδια.

Οι παρατηρήσεις και οι προτάσεις αυτές τέθηκαν υπόψη των συγγραφέων των τριών μαθημάτων και αυτοί με τη σειρά τους έκαναν τις διορθώσεις, τις προσθήκες και τις αλλαγές, που θεώρησαν αναγκαίες.

Έτσι, το τελικό προϊόν που προέκυψε από τις πιλοτικές εφαρμογές, φροντίσαμε, ώστε να είναι απαλλαγμένο, στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, από τα προβλήματα και τις αδυναμίες, που επισημάνθηκαν.

Οι παρατηρήσεις και οι προτάσεις αυτές είχαν και μια άλλη ευεργετική επίδραση. Έδειξαν στους συγγραφείς τι θα πρέπει να προσέξουν και στις επόμενες προσπάθειές τους, ώστε το υλικό, που θα προκύψει, να έχει πολλά θετικά και ελάχιστα αδύνατα σημεία.

10. Οι πιλοτικές εφαρμογές της δεύτερης περιόδου (1999).

10.1 Προετοιμασία του διδακτικού υλικού και καινοτομίες σ' αυτό.

Το ακαδημαϊκό έτος 1998-99, στα πλαίσια του προγράμματος «Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων» συνεχίστηκε η παραγωγή διδακτικού υλικού και στα τρία γνωστικά αντικείμενα του προηγούμενου έτους, δηλαδή: α). Γνωρίζω την Ελλάδα, β). Αγωγή Υγείας, γ). Εμείς και ο κόσμος. Το ίδιο έτος ολοκληρώθηκε και το διδακτικό υλικό για τα Μαθηματικά.

Η παραγωγή του διδακτικού υλικού και στη νέα αυτή προσπάθεια βασίστηκε στις αρχές και στους προβληματισμούς που είχαμε θέσει το προηγούμενο έτος. Έγιναν, όμως, και μερικές καινοτομίες, όπως οι ακόλουθες:

α. Σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα, πλην των μαθηματικών, το εποπτικό υλικό των κειμένων ήταν έγχρωμο. Το αίτημα αυτό είχε προβληθεί έντονα στην προηγούμενη φάση των πιλοτικών εφαρμογών από τους συνεργάτες μας σε όλα τα σχολεία, από τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές. Το ασπρόμαυρο υλικό, ιδιαίτερα στις φωτογραφίες και στους χάρτες δεν εξυπηρετούσε ουσιαστικά καμιά σκοπιμότητα. Δυσκόλευε περισσότερο παρά εξυπηρετούσε τη διδασκαλία.

β. Οι πιλοτικές εφαρμογές, δεν έγιναν σε όλα τα σχολεία, που είχαμε επιλέξει στο πρόγραμμα, όπως στην προηγούμενη φάση, αλλά κάθε μάθημα έγινε σε ορισμένα σχολεία. Τρεις βασικοί λόγοι μας οδήγησαν σ' αυτή την απόφαση.

Ο πρώτος λόγος ήταν παιδαγωγικός. Μια πιλοτική εφαρμογή τεσσάρων μαθημάτων, για δύο εβδομάδες, περίπου, θα έφερνε αναστάτωση στο πρόγραμμα κάθε σχολείου και ενδεχομένως θα προκαλούσε αντιδράσεις εκ μέρους των διευθυντών των σχολείων αλλά και των εκπαιδευτικών. Η προηγούμενη εμπειρία συνηγορούσε προς αυτόν τον περιορισμό της πιλοτικής εφαρμογής.

Ο δεύτερος λόγος αφορούσε την παρακολούθηση των πιλοτικών εφαρμογών. Με την πιλοτική εφαρμογή ενός μόνο γνωστικού αντικειμένου σε κάθε σχολείο, εκτός από την απρόσκοπτη εφαρμογή του ημερήσιου προγράμματος, οι συνεργάτες μας παρατηρητές θα μπορούσαν με πολύ μεγαλύτερη άνεση να παρακολουθούν τις πιλοτικές εφαρμογές, να καταγράφουν τις παρατηρήσεις τους, να συζητούν με τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές και να μας μεταφέρουν περισσότερες πληροφορίες από αυτές τις προσπάθειες.

Για τους εκπαιδευτικούς, επίσης, θα ήταν ευκολότερο να καταγράψουν τις παρατηρήσεις τους από τη διδασκαλία ενός μόνο μαθήματος και να εντοπίζουν δυνατά και αδύνατα σημεία του κειμένου, ώστε στη συνέχεια αυτό να βελτιωθεί.

Το ίδιο ενδιαφέρουσες αλλά και πλουσιότερες αναμέναμε να είναι και οι απόψεις των μαθητών στις συζητήσεις τους με τους συνεργάτες μας παρατηρητές των πιλοτικών εφαρμογών.

Ο τρίτος λόγος ήταν οικονομικός. Η χρήση έγχρωμου εποπτικού υλικού: φωτογραφίες, χάρτες, σχεδιαγράμματα, σκίτσα κτλ, ήταν πολύ δαπανηρή. Το κόστος κάθε κειμένου αυξήθηκε σημαντικά. Κατά συνέπεια, η αποστολή όλων των κειμένων σε όλες τις τάξεις που είχαν επιλεγεί για πιλοτικές, θα εξέτρεπε σημαντικά τον προϋπολογισμό του προγράμματος και αυτή η δυνατότητα δεν υπήρχε. Εξάλλου η αύξηση του αριθμού των σχολείων και κατά συνέπεια και των μαθητών στη νέα αυτή φάση, με την προσθήκη σχολείων από τη Λάρισα, την Ξάνθη, τις Σέρρες και τα Χανιά, θα περιορίζε, σχετικά, τα προβλήματα αυτής της αλλαγής.

γ. Στο γνωστικό αντικείμενο «Γνωρίζω την Ελλάδα»¹ παρουσιάζεται από τους συγγραφείς το γεωγραφικό διαμέρισμα της Θεσσαλίας. Η παρουσίαση, όμως, αυτή, ύστερα από συνεργασία των συγγραφέων με τον υπεύθυνο της δράσης και τους επόπτες-συντονιστές της όλης προσπάθειας, άλλαξε μορφή και οι πληροφορίες αντί να δίνονται μόνο με αφηγηματικό τρόπο, όπως στην προηγούμενη φάση, παρέχονται με ζωντανούς διάλογους ανάμεσα στα μέλη μιας τετραμελούς οικογένειας, η οποία ταξιδεύει στη Θεσσαλία.

Συγκεκριμένα ο πατέρας της οικογένειας είναι παραγγελιοδόχος και επισκέπτεται κατά τακτά χρονικά διαστήματα διάφορα γεωγραφικά διαμερίσματα της Ελλάδας. Σ' ένα ταξίδι του, λοιπόν, στη Θεσσαλία, αρχές καλοκαιριού, αποφασίζει να πάρει μαζί του και την οικογένειά του: τη γυναίκα και τα δύο παιδιά, προκειμένου να κάνουν μαζί ένα τμήμα των διακοπών.

Τα παιδιά, μαθητές του δημοτικού σχολείου έχουν ενημερωθεί για την απόφαση αυτή και, εκτός των άλλων, εφοδιάζονται με χάρτη της Θεσσαλίας και έναν γεωγραφικό άτλαντα, για να έχουν τις απαιτούμενες πληροφορίες.

¹ Στο μάθημα αυτό, στη δεύτερη φάση, επειδή δύο από τους προηγούμενους συνεργάτες δε μπορούσαν να συνεχίσουν το πρόγραμμα, για προσωπικούς λόγους, αντικαταστάθηκαν από άλλη πτυχιούχο του ιστορικού και αρχαιολογικού τμήματος, συνεργάτη του προγράμματος. Ενεργό συμμετοχή στην περίπτωση αυτή είχε και ο υπεύθυνος αυτής της δράσης, έτσι ώστε να μην υπάρχουν προβλήματα.

Το ταξίδι αρχίζει από την Ήπειρο, τόπο καταγωγής του πατέρα, έτσι ώστε να υπάρχει και μια μικρή σύνδεση με την προηγούμενη ενότητα, που ήταν η γνωριμία με το γεωγραφικό διαμέρισμα της Ηπείρου.

Με αφορμή το ταξίδι της οικογένειας από τις διάφορες πόλεις της Θεσσαλίας γίνονται συζητήσεις για τα ποικίλα θέματα που βλέπουν. Συγκεκριμένα, μιλάνε για θέματα γεωγραφικού, ιστορικού, τουριστικού, οικονομικού, κοινωνικού, πολιτιστικού περιεχομένου. Στις συζητήσεις αυτές παρεμβαίνουν ευκαιριακά και άλλα άτομα, όπως φίλοι του πατέρα σε διάφορες πόλεις, ξεναγοί σε ιστορικούς και αρχαιολογικούς χώρους, κτλ. Έτσι οι συζητήσεις αποκτούν ποικιλία αλλά και ένα ξεχωριστό ενδιαφέρον για όλα τα μέλη της οικογένειας.

Στο ίδιο μάθημα, για να έχει το κείμενο και μια χροιά διαπολιτισμική αλλά και για να αρθούν ορισμένοι μύθοι και προκαταλήψεις για τους Τσιγγάνους, προβλέπεται μια τυχαία συνάντηση της οικογένειας με Τσιγγάνους, στους Σοφάδες της Καρδίτσας. Αφορμή για τη συνάντηση αυτή γίνεται μια μικροβλάβη του αυτοκινήτου της οικογένειας που ταξιδεύει. Οι Τσιγγάνοι, που βρέθηκαν κοντά, έτρεξαν να βοηθήσουν και φωνάζουν έναν περισσότερο ειδικό για το θέμα αυτό.

Στο διάστημα που μεσολαβεί για την αποκατάσταση της βλάβης ο πατέρας βρίσκει την ευκαιρία και συζητάει με τους ενήλικες τσιγγάνους για ποικίλα θέματα από τη ζωή τους. Το ίδιο κάνει και η μητέρα με τις γυναίκες, που ήταν κοντά, καθώς και τα παιδιά με τα Τσιγγανόπουλα της ηλικίας τους, που μαζεύτηκαν στο δρόμο.

Μέσα από αυτές τις συζητήσεις παρέχεται η ευκαιρία για ανταλλαγή απόψεων σε ποικίλους τομείς, όπως π.χ για την εκπαίδευση των παιδιών, το γάμο, τα ήθη και τα έθιμα, προβλήματα στην εργασία κτλ. Οι πληροφορίες είναι αμφίδρομες και μέσα από αυτές παρέχονται διευκρινίσεις και αίρονται προκαταλήψεις.

δ. Σε όλα τα μαθήματα καταβλήθηκε προσπάθεια, ώστε το νέο διδακτικό υλικό να αναφέρεται σε σύγχρονα θέματα και προβλήματα, να κεντρίζει το ενδιαφέρον των μαθητών, για τους οποίους προορίζεται και να είναι προσαρμοσμένο στο γλωσσικό και γνωστικό τους επίπεδο. Οι εμπειρίες από τις προηγούμενες πιλοτικές εφαρμογές ήταν πολύ χρήσιμες στον τομέα αυτό.

ε. Σε όλα τα κείμενα υπογραμμίζονταν με έντονα στοιχεία ή κλείνονταν μέσα σε πλαίσια λέξεις και φράσεις, οι οποίες άξιζε να προσεχτούν ιδιαίτερα κατά τη διδασκαλία και να επεξεργαστούν ποικιλότροπα. Αναφέρουμε, ενδεικτικά, μερικές

από αυτές τις λέξεις ή φράσεις: **σταθμός αποχιονισμού, οδοδείκτες, εθνικός δρυμός, κάμπινγκ, εμπορικός αντιπρόσωπος, βιομηχανία, παθητικός καπνιστής, οινοπνευματώδη ποτά, τροχαίο ατύχημα, εγκαύματα, δηλητηριάσεις, ηλεκτροπληξία, έκλειψη σελήνης, πλανήτες, γαλαξίας, διαστημόπλοιο, κλπ.**

10.2. Το δείγμα της έρευνας.

Το υλικό που ετοιμάστηκε στη δεύτερη αυτή φάση αφορούσε τα τρία γνωστικά αντικείμενα της πρώτης φάσης. Ακολουθήθηκαν και στην περίπτωση αυτή οι προϋποθέσεις επιλογής του διδακτικού υλικού του προηγούμενου έτους. Όσον αφορά το περιεχόμενο, το υλικό της δεύτερης φάσης συνδέονταν με το προηγούμενο εννοιολογικά, μπορούσε, όμως, να χρησιμοποιηθεί και ως ανεξάρτητες ενότητες. Για παράδειγμα:

- α. Στο γνωστικό αντικείμενο «Γνωρίζω την Ελλάδα» παρουσιάζεται το γεωγραφικό διαμέρισμα της Θεσσαλίας και συγκεκριμένα οι νομοί Τρικάλων και Καρδίτσας. Το προηγούμενο έτος έγινε για την Ήπειρο.
- β. Στο γνωστικό αντικείμενο «Αγωγή Υγείας» δίνονται για πιλοτική εφαρμογή οι ενότητες: «Υγιεινή του περιβάλλοντος, κάπνισμα, αλκοόλ, ασφάλεια στο σπίτι, σεξουαλική αγωγή», ενώ στο πρώτο μέρος είχε γίνει λόγος για: Το σύστημα υγείας, το ανθρώπινο σώμα, το κυκλοφοριακό, αναπνευστικό, πεπτικό, ουροποιητικό σύστημα, τη στοματική υγιεινή, την κυκλοφοριακή αγωγή.
- γ. Στο γνωστικό αντικείμενο «Εμείς και ο κόσμος» δίνονται για πιλοτική εφαρμογή οι ενότητες: «η γη και τα ουράνια σώματα, ο καιρός, η φωτοσύνθεση, ο ηλεκτρισμός, τα ηφαίστεια, οι σεισμοί, ο μαγνητισμός», ενώ στην πρώτη φάση γινόταν λόγος για: τον φυσικό κόσμο, τα ζώα, τα φυτά, οι αισθήσεις, το φως, η σκιά, τα χρώματα, κλπ.
- δ. Στα «Μαθηματικά», που ολοκληρώθηκαν στη φάση αυτή, όπως αναφέρει στον πρόλογο των κειμένων ο συγγραφέας του υλικού κ. Χασιώτης, υπάρχουν δέκα ενότητες δειγματικές με λογικομαθηματικές δραστηριότητες, οι οποίες αποσκοπούν στη συλλογή πληροφοριών σχετικών με τα ενδιαφέροντα των μαθητών, τις σχολικές και εμπειρικές τους γνώσεις καθώς και τις δυσκολίες που έχουν.
Για πιλοτική εφαρμογή δόθηκε στις ακόλουθες πόλεις:

- Το μάθημα «Γνωρίζω την Ελλάδα» στην: Καρδίτσα, Κομοτηνή, Κόρινθο, Πάτρα και στην Ξάνθη.¹
- Το μάθημα «Αγωγή Υγείας» στην: Αθήνα, Ηράκλειο, Λάρισα.
- Το μάθημα «Εμείς και ο Κόσμος» στην: Κέρκυρα, Θεσσαλονίκη, Σέρρες.
- Τα «Μαθηματικά» στα: Ιωάννινα και στα Χανιά.

Στον πίνακα 1 που ακολουθεί παρουσιάζεται συγκεντρωτικά το δείγμα των πιλοτικών εφαρμογών κατά: μάθημα, σχολεία, αριθμό μαθητών κατά τάξη και συνολικά, αριθμό εκπαιδευτικών που δίδαξαν στις πιλοτικές εφαρμογές και ώρες διδασκαλίας κάθε μαθήματος.

Πίνακας 1

Δείγμα των πιλοτικών εφαρμογών

Μαθήματα	Πόλεις	Σχολεία	Αριθμός Μαθητών	Αριθμός Εκπαιδευτικών	Ώρες διδασκαλίας
«Γνωρίζω την Ελλάδα»	Καρδίτσα	4 ^ο Δ.Σ Σοφάδων	39	2	20
	Κομοτηνή	7 ^ο Δ.Σ	19	3	20
		Δ.Σ. Πολυάνθου			
		Δ.Σ. Αράτου			
	Ξάνθη	Δ.Σ. Δροσερού	50	3	10
Κόρινθος	Δ.Σ. Ζευγολατιού	40	2	20	
Πάτρα	2 ^ο Δ.Σ. Κ. Αχαιίας	60	2	20	
Σύνολο	5	7	208	12	90
«Αγωγή Υγείας»	Αθήνα	2 ^ο Δ.Σ. Αγ. Βαρβ.	40	2	24
		3 ^ο Δ.Σ. Ζεφυρίου	45	2	24
	Ηράκλειο	11 ^ο Δ.Σ.	52	2	20
	Λάρισα	11 ^ο Νέας Σμύρνης	20	1	12
Σύνολο	3	4	157	7	80
«Εμείς και ο κόσμος»	Κέρκυρα	2 ^ο Δ.Σ Κοκκινίου	7	2	10
		Δ.Σ. Αγ. Ιωάννου	20	2	10

¹ Η Ξάνθη προστέθηκε τελευταία στο δείγμα μας ύστερα από τις διευθετήσεις μικροπροβλημάτων που προέκυψαν, με την επιλογή του τελικού σχολείου, που θα γίνονταν η πιλοτική εφαρμογή.

	Θεσ/νίκη	3 ^ο Δ.Σ.	38	2	20
		5 ^ο Δ.Σ.	38	2	20
	Σέρρες	22 ^ο Δ.Σ.	25	2	20
Σύνολο	3	5	128	8	80
«Μαθηματικά»		Δ.Σ. Παρακαλάμου	33	3	24
	Ιωάννινα	2 ^ο Δ.Σ. Περάματος	16	3	12
		10 ^ο Δημοτικό Σχ.	56	3	24
	Χανιά	1 ^ο Δ.Σ. Σούδας	45	2	20
Σύνολο	2	4	150	11	80
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	13	20	643	38	330

Τα ευρήματα του πίνακα αυτού μας πληροφορούν ότι:

- α. Οι πιλοτικές εφαρμογές έγιναν σε δέκα τρεις (13) πόλεις, οι οποίες γεωγραφικά καλύπτουν όλα, σχεδόν, τα γεωγραφικά διαμερίσματα της ηπειρωτικής αλλά και της νησιωτικής Ελλάδας.
- β. Έλαβαν μέρος είκοσι (20) σχολεία με 643 μαθητές.¹
- γ. Στις πιλοτικές εφαρμογές δίδαξαν τριάντα οχτώ (38) εκπαιδευτικοί και
- δ. Οι διδασκαλίες σε όλα τα σχολεία ολοκληρώθηκαν σε 330 ώρες.

Οι πιλοτικές εφαρμογές, όπως και στην προηγούμενη φάση, έγιναν στις τρεις τελευταίες τάξεις του δημοτικού σχολείου.

Ο αριθμός των μαθητών σε κάθε τάξη παρουσιάζεται στον πίνακα 2, που ακολουθεί:

Πίνακας 2

Αριθμός μαθητών, κατά τάξη, που έλαβε μέρος στις πιλοτικές εφαρμογές

¹ Από τους 643 μαθητές, οι 209 (32.5%) ήταν Τσιγγανόπουλα. Αυτά φοιτούσαν είτε ενταγμένα στα σχολεία της περιοχής τους, είτε σε σχολεία μόνο για Τσιγγανόπουλα, όπως π.χ. στα Άνω Λιόσια, στην Κομοτηνή, στους Σοφάδες, κλπ.

Δ΄ τάξη	Ε΄ τάξη	ΣΤ΄ τάξη	Σύνολο
235 (36,5%)	238 (37,0%)	170 (26,5%)	643

Τα δεδομένα του πίνακα αυτού μας πληροφορούν, ότι:

- α. Ο συνολικός αριθμός των μαθητών που έλαβε μέρος στις πιλοτικές εφαρμογές ήταν 643 άτομα και ότι
- β. Η κατανομή κατά τάξεις ήταν ισόποση στις δύο πρώτες και μικρότερη στην ΣΤ΄ τάξη, γιατί τα Τσιγγανόπουλα, προφανώς, που ήταν εγγεγραμμένα στην τάξη αυτή δεν είχαν τακτική φοίτηση.

Οι εκπαιδευτικοί, που έλαβαν μέρος και στη νέα φάση των πιλοτικών εφαρμογών, στην συντριπτική τους πλειοψηφία, είχαν λάβει μέρος και στην πρώτη φάση. Επομένως, η ταυτότητά τους, όσον αφορά το φύλο, την οικογενειακή κατάσταση, τα χρόνια υπηρεσίας, τις βασικές και τις μεταπτυχιακές σπουδές τους καθώς και την επιμόρφωσή τους σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι η ίδια, σχεδόν, με αυτή της πρώτης φάσης.

10.3 Χρόνος υλοποίησης των πιλοτικών εφαρμογών.

Η υλοποίηση των πιλοτικών εφαρμογών άρχισε το τρίτο δεκαήμερο του Απριλίου του 1999 και ολοκληρώθηκε στα τέλη του Μάη. Είχε διάρκεια δύο -τριών εβδομάδων. Οι εβδομάδες ήταν ενταγμένες στο χρόνο που είχε προσδιοριστεί, έτσι ώστε να διευκολύνεται και η υλοποίηση του προγράμματος κάθε σχολείου, χωρίς «μεμψιμοιρίες» και προβλήματα.

10.4 Συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων

Τις πιλοτικές εφαρμογές τις παρακολούθησαν σε όλα τα σχολεία οι συνεργάτες του προγράμματός μας. Στη μεγάλη τους πλειοψηφία ήταν οι ίδιοι, οι οποίοι είχαν χρησιμοποιηθεί και στην πρώτη πιλοτική εφαρμογή.¹ Επομένως, ήταν περισσότερο έμπειροι για το έργο αυτό απ' ό τι στην πρώτη περίπτωση.

¹ Λόγω της διεύρυνσης του προγράμματος σε περισσότερες πόλεις, είχαν προστεθεί και μερικοί νέοι συνεργάτες. Σε μερικές πόλεις, επίσης, είχε ενισχυθεί το υπάρχον δυναμικό και με νέα πρόσωπα, ώστε να αντιμετωπίζονται ευκολότερα οι ανάγκες και τα προβλήματα που παρουσιάζονταν.

Παρόλα αυτά είχαμε συζητήσει και πάλι μαζί τους τρόπους παρέμβασης αλλά και καταγραφής των παρατηρήσεων στα ειδικά πρωτόκολλα, που είχαμε ετοιμάσει για το σκοπό αυτό.

Η παρακολούθηση των διδασκαλιών από τους συνεργάτες μας δεν προκάλεσε αντιδράσεις από τους εκπαιδευτικούς, διότι: α) είχαν ήδη προηγηθεί οι πιλοτικές εφαρμογές του προηγούμενου έτους (1997-98), β) οι συνεργάτες, στη μεγάλη πλειοψηφία των σχολείων ήταν όλο το χρόνο σε επικοινωνία με τους διευθυντές των σχολείων, τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές, επειδή αυτοί ήταν και οι σύνδεσμοι του προγράμματος με τα κατά τόπους σχολεία. Μέσω των συνεργατών αυτών γινόταν η προετοιμασία των επιμορφωτικών σεμιναρίων των εκπαιδευτικών, διανέμονταν το διδακτικό και άλλο υλικό, που θέλαμε να προωθήσουμε στα σχολεία, και γενικότερα μεταφέρονταν τα νέα του προγράμματος στους αρμόδιους, για θέματα που τους αφορούσαν.

Από την άλλη πλευρά οι εκπαιδευτικοί όλων των σχολείων γνώριζαν ότι η παρουσία των συνεργατών μας στις τάξεις τους, δεν είχε σκοπό να ελέγξει το διδακτικό τους έργο αλλά να παρακολουθήσει και από μια άλλη οπτική γωνία την αποτελεσματικότητα του διδακτικού υλικού, το οποίο είχαμε ετοιμάσει: να διαπιστώσουν, δηλαδή, αν αυτό ήταν άμεσα κατανοητό από τους μαθητές, αν υπήρχαν προβλήματα, σε ποιους τομείς, αν κέντριζε το ενδιαφέρον των μαθητών, αν διευκόλυνε τους εκπαιδευτικούς στο έργο τους, κ.ο.κ., έτσι ώστε με τις παρατηρήσεις τους να μας ανατροφοδοτούν ποικιλότροπα για να προβούμε στις αντίστοιχες βελτιώσεις.

Εκτός από τις παρακολουθήσεις των διδασκαλιών οι συνεργάτες μας συζητούσαν παράλληλα και με τους εκπαιδευτικούς για την αποτελεσματικότητα των κειμένων που δίδασκαν πιλοτικά και κατέγραφαν τις παρατηρήσεις. Συζητούσαν, επίσης, με τους μαθητές και με μορφή ημιδομημένων συνεντεύξεων, επιχειρούσαν να έχουν και τις απόψεις τους για τα μαθήματα που διδάσκονταν εκτός του κανονικού τους προγράμματος. Κυρίως, ενδιέφεραν οι απόψεις των μαθητών για το περιεχόμενο κάθε μαθήματος, το λεξιλόγιο, το εποπτικό υλικό που υπήρχε, τις ασκήσεις και τις δραστηριότητες που προτεινόταν κτλ. Τις απόψεις αυτές τις κατέγραφαν οι παρατηρητές συγκεντρωτικά, έτσι ώστε και από τη σκοπιά τους να έχουμε τη σχετική ανατροφοδότηση.

Αξιολογικές παρατηρήσεις για την αποτελεσματικότητα του διδακτικού υλικού, ζητούσαμε και από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι δίδασκαν τα διάφορα μαθήματα. Κατέγραφαν κι αυτοί καθημερινά τις παρατηρήσεις τους,

θετικές και αρνητικές και στο τέλος, με τη βοήθεια ενός ενδεικτικού πρωτοκόλλου, που τους είχε δοθεί, μας ενημέρωναν γραπτά για τα αποτελέσματα των πιλοτικών εφαρμογών σε κάθε μάθημα που δίδασκαν.

Όλα τα πρωτόκολλα με τις παρατηρήσεις των συνεργατών και των εκπαιδευτικών συγκεντρώθηκαν στο πανεπιστήμιο και συγκεκριμένα στον τομέα της Παιδαγωγικής για την περαιτέρω επεξεργασία και ανάλυση. Ακο-λουθήθηκε και στη φάση αυτή η επεξεργασία των δεδομένων με τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου, η οποία βασίστηκε στους ακόλουθους άξονες:

- α. **Το περιεχόμενο του μαθήματος:**
 - Κατανόησή του από τους μαθητές.
 - Δυσκολίες που διαπιστώθηκαν.
- β. **Το λεξιλόγιο των κειμένων:**
 - Προσαρμογή στο γλωσσικό επίπεδο των μαθητών.
 - Δυσκολίες που διαπιστώθηκαν.
 - Τρόποι αντιμετώπισης των δυσκολιών.
- γ. **Το εποπτικό υλικό των κειμένων:**
 - Επάρκεια του εποπτικού υλικού (χάρτες, φωτογραφίες, σχεδιαγράμματα, σκίτσα, κτλ.).
 - Τρόποι αξιοποίησης του.
 - Συμβολή του εποπτικού υλικού στη διδασκαλία.
 - Προβλήματα που διαπιστώθηκαν. Αντιμετώπιση.
- δ. **Ασκήσεις και δραστηριότητες:**
 - Επάρκεια των ασκήσεων και λοιπών δραστηριοτήτων που προτείνονταν από τα βιβλία.
 - Κατανόησή του από τους μαθητές. Αξιοποίηση από τους διδάσκοντες.
 - Προβλήματα - Τρόποι αντιμετώπισης.
- ε. **Θετικά και αρνητικά δεδομένα,** που προέκυψαν από τις πιλοτικές εφαρμογές σε κάθε μάθημα.
- στ. **Στάση εκπαιδευτικών και μαθητών κατά τη διδασκαλία**
 - Επικοινωνία στην τάξη.
 - Ενδιαφέρον.
 - Κλίμα της τάξης.
 - Παροχή συμπληρωματικών πληροφοριών ή αίτημα από τους μαθητές για το σκοπό αυτό.
- ζ. **Γενική εκτίμηση της πιλοτικής διδασκαλίας σε κάθε μάθημα.**

η. Προτάσεις για βελτίωση.

Οι άξονες αυτοί τόσο για τους εκπαιδευτικούς όσο και για τους συνεργάτες μας, ήταν ενδεικτικοί και όχι δεσμευτικοί. Στα πρωτόκολλα τους μπορούσαν να προσθέσουν και άλλες πληροφορίες, εφόσον τις έκριναν απαραίτητες αλλά και να μην απαντήσουν, σε κάποιο άξονα, αν δεν είχαν κάτι να πουν. Αυτή η δυνατότητα που είχαν οι συνεργάτες μας και οι εκπαιδευτικοί στη δεύτερη αυτή φάση των πιλοτικών εφαρμογών φαινομενικά διαφοροποιεί τους άξονες ανάλυσης από τους αντίστοιχους της πρώτης φάσης. Ουσιαστικά, όμως, τα δεδομένα δε διαφοροποιούνται.

Συνοψίζοντας επισημαίνουμε ότι οι πληροφορίες που είχαμε σχετικά με τα αποτελέσματα των πιλοτικών εφαρμογών προέρχονταν:

α. Από τους συνεργάτες μας:

- Με παρατήρηση των διδασκαλιών στις τάξεις. (classroom observation)
- Με συζητήσεις (συνεντεύξεις) που έπαιρναν από τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς.

β. Από τους εκπαιδευτικούς:

- Με καταγραφή των απόψεων και των παρατηρήσεών τους και με αξιολογικές κρίσεις για τις πιλοτικές εφαρμογές.

10.5 Ευρήματα

Τα ευρήματα που προέκυψαν από τις πιλοτικές εφαρμογές ήταν πολύ ενδιαφέροντα και χρήσιμα. Αναλυτικά τα αποτελέσματα, για κάθε μάθημα, τα παραθέτουμε στο παράρτημα. Συνοπτικά, όμως, και για κάθε μάθημα, τα ευρήματα, που προέκυψαν, ήταν τα ακόλουθα:

10.5.1 Για το γνωστικό αντικείμενο «Γνωρίζω την Ελλάδα».

α. Εκτιμήσεις συνεργατών.

Το περιεχόμενο του μαθήματος:

- Θεωρήθηκε ικανοποιητικό. Δε διαπιστώθηκαν ιδιαίτερες δυσκολίες στην κατανόησή του.

- Άρσεσε ιδιαίτερα η διαθεματική προσέγγιση ιστορίας και γεωγραφίας σε συνδυασμό και με άλλες πληροφορίες λαογραφικού, οικονομικού, τουριστικού και κοινωνικού περιεχομένου.
- Άρσεσαν οι ζωντανοί διάλογοι του κειμένου, οι οποίοι εκτός από το ότι κέντριζαν το ενδιαφέρον των μαθητών, έδιναν ταυτόχρονα και πολλές ευκαιρίες για συζητήσεις, για σχόλια, για διατύπωση προσωπικών βιωμάτων και γενικότερα ήταν μια πολύ καλή αφορμή για καλλιέργεια και ανάπτυξη του προφορικού τους λόγου.
- Σχολιάστηκε θετικά από τους μαθητές η συνάντηση μιας μη τσιγγάνικης οικογένειας με μια τσιγγάνικη και αυτή έγινε αφορμή να γίνουν συζητήσεις και να απομυθοποιηθούν αρκετά πράγματα. Κυρίως, έγινε αφορμή να αρθούν μύθοι και προκαταλήψεις για τους Τσιγγάνους.

Επισημάνθηκαν αδυναμίες, όσον αφορά το περιεχόμενο του μαθήματος, όπως οι ακόλουθες:

- Ήταν κουραστική η εκτενής αναδρομή σε ιστορικά γεγονότα.
- Η αναφορά στη Θεσσαλία δεν ήταν εξίσου ενδιαφέρουσα και σε άλλα γεωγραφικά διαμερίσματα, όπως π.χ. στη Θράκη, όπου οι πληροφορίες γι' αυτή ήταν ελλιπείς. Απουσίαζαν, επίσης, αντίστοιχα προσωπικά βιώματα από τους μαθητές.

Το Λεξιλόγιο των Κειμένων:

- Για την πλειοψηφία των μαθητών ήταν ευκολονόητο και προσαρμοσμένο στο γνωστικό και στο γλωσσικό τους επίπεδο. Η υπογράμμιση μάλιστα λέξεων ή φράσεων τους βοηθούσε να προσέξουν ιδιαίτερα τις λέξεις και στους διδάσκοντες να τονίσουν τη σημασία τους.

Επισημάνθηκαν, όμως, λέξεις και φράσεις, όπως: εθνικός δρυμός, ρυμοτομία, κράτος, νεολιθική εποχή, εμπορικός αντιπρόσωπος, οι οποίες δημιουργούσαν δυσκολίες στην κατανόηση.

Το Εποπτικό Υλικό των Κειμένων:

- Οι πολλές φωτογραφίες, που χρησιμοποιήθηκαν στο κείμενο, οι χάρτες και τα σχεδιαγράμματα, όλα σε έγχρωμη μορφή, θεωρήθηκαν από τα πιο θετικά στοιχεία του κειμένου.

- Θετική, επίσης, ήταν και η χρήση πρόσθετου διδακτικού υλικού από τους εκπαιδευτικούς, όπως σλάιτς, χάρτες, παραδοσιακά αντικείμενα, που ολοκλήρωναν τις περιγραφές του βιβλίου και κέντριζαν ιδιαίτερα το ενδιαφέρον των μαθητών.
- Οι πραγματικές φωτογραφίες από τους Σοφάδες με πρόσωπα από την Τσιγγάνικη κοινωνία έγιναν αφορμή για συγκρίσεις με τη ζωή των Τσιγγάνων και σε άλλες περιοχές, όπου ζουν αυτοί, όπως π.χ. στην Κόρινθο.
- Η πλούσια εικονογράφηση λειτούργησε θετικά στην εξέλιξη των μαθημάτων, γιατί έδινε ευκαιρίες σε όλους τους μαθητές να μιλούν και βοηθούσε στην κατανόηση των πληροφοριών.
- Εκτός από τις φωτογραφίες, και η χρήση χαρτών ενθουσίασε τους μαθητές. Ιδιαίτερα κατατοπιστικοί και χρήσιμοι φάνηκαν οι χάρτες αυτοί στα Τσιγγανόπουλα.

Παρατηρήσεις διατυπώθηκαν για ορισμένους χάρτες και μερικές φωτογραφίες, που δεν ήταν ευδιάκριτες, λόγω κακού scanning.

Οι ασκήσεις και οι δραστηριότητες:

Οι ασκήσεις που υπήρχαν στο τέλος κάθε ενότητας και οι προτεινόμενες δραστηριότητες, ήταν άμεσα κατανοητές από τους μαθητές και αξιοποιήθηκαν με θετικά αποτελέσματα, τόσο για την παραγωγή διαλόγου μέσα στις τάξεις, όσο και για την εμπέδωση του περιεχομένου.

Αδυναμίες εντοπίστηκαν στην κατανόηση μερικών από αυτές, στη μορφή τους και σε συγκεκριμένες παραλείψεις, που είχαν.

Η στάση των εκπαιδευτικών κατά τη διδασκαλία:

- Επισημάνθηκε, με έμφαση, η επικοινωνία που υπήρχε ανάμεσα στους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς, με αφορμή τα κείμενα, την εικονογράφησή τους, τις ασκήσεις και τις δραστηριότητες που περιείχαν.
- Τονίστηκε το ζεστό και φιλικό κλίμα, που υπήρχε στις τάξεις, με αποτέλεσμα την ενεργό συμμετοχή των μαθητών στη διαδικασία της διδασκαλίας.
- Σχολιάστηκε ευνοϊκά το γεγονός ότι οι πληροφορίες των κειμένων, συχνά, ήταν αφορμή για παροχή και πρόσθετων πληροφοριών, τόσο από τους μαθητές, όσο και από τους εκπαιδευτικούς, είτε από προσωπικές εμπειρίες, είτε με αφορμή άλλα σχετικά μαθήματα, που είχαν διδαχθεί στο σχολείο, όπως: ιστορία, μυθολογία, λογοτεχνία, γεωγραφία, κλπ.

- Επισημάνθηκε, επίσης, η αξιοποίηση του περιεχομένου του βιβλίου, με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, από το σύνολο των εκπαιδευτικών, μολονότι ο χρόνος των πιλοτικών εφαρμογών ήταν περιορισμένος.

Ως αρνητικά στοιχεία στο μάθημα αυτό επισημάνθηκαν:

- Η ελλιπής προετοιμασία μερικών εκπαιδευτικών και η προσπάθειά τους να καλύψουν μονολογικά το περιεχόμενο και όχι με ουσιαστικό διάλογο.
- Η ελλιπής αξιοποίηση των απαντήσεων των μαθητών.
- Μια νωχελικότητα που υπήρχε σε διδακτικές ενότητες, η οποία δεν επέτρεπε ούτε ίσες ευκαιρίες για συζήτηση με όλους τους μαθητές, ούτε ενθάρρυνε τη συμμετοχή τους στη μάθηση.

Στάση των μαθητών κατά τη διδασκαλία:

- Το ενδιαφέρον των μαθητών για το περιεχόμενο όλων, σχεδόν, των ενοτήτων του βιβλίου, ήταν ιδιαίτερα αυξημένο. Συμμετείχαν ενεργά στη διδασκαλία. Υπέβαλαν ερωτήσεις και ζητούσαν πρόσθετες πληροφορίες σε ποικίλους τομείς.
- Τα κείμενα που αναφερόταν ιδιαίτερα στη ζωή και στην κουλτούρα των Τσιγγάνων προκάλεσαν ζωηρές συζητήσεις στους μαθητές. Αναπτύχθηκε ένας γόνιμος προβληματισμός και μια ευαισθητοποίηση σημαντική. Τα Τσιγγανόπουλα, μάλιστα, έδιναν πρόσθετες πληροφορίες για τη ζωή της κοινότητάς τους, για τις εμπορικές τους δραστηριότητες και για τις ταξιδιωτικές τους εμπειρίες.
- Οι μαθητές επισήμαναν ότι το μάθημα αυτό διέφερε σημαντικά από τα άλλα μαθήματα και τους κέντριζε περισσότερο το ενδιαφέρον τους.

Υπήρξαν, όμως, και περιπτώσεις, όπου οι μαθητές δεν έδιναν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το μάθημα, είτε γιατί οι πληροφορίες δεν τους «άγγιζαν» άμεσα, είτε διότι η διδασκαλία των πιλοτικών αυτών εφαρμογών σε ορισμένες τάξεις γινόταν την τελευταία διδακτική ώρα, με αποτέλεσμα το ενδιαφέρον των μαθητών να μην είναι αυξημένο, λόγω και της κόπωσης που είχε προηγηθεί.

Γενική εκτίμηση της διδασκαλίας:

- Επισημάνθηκε η θετική στάση των εκπαιδευτικών απέναντι στο περιεχόμενο του βιβλίου, το οποίο βρήκαν πολύ ενδιαφέρον, και ως προς το περιεχόμενο, και ως προς τη μορφή.

- Ο τρόπος διδασκαλίας ανταποκρινόταν στις απαιτήσεις του μαθήματος. Αξιοποιήθηκε με επιτυχία το εποπτικό υλικό, καθώς και τα βιώματα των μαθητών από ταξίδια που είχαν κάνει σε διάφορα μέρη της Ελλάδας.

Μερικοί εκπαιδευτικοί βρήκαν πολύ απλή τη γλώσσα του βιβλίου και τόνισαν ότι αυτό δε βοηθούσε στην αναβάθμιση του γλωσσικού επιπέδου των μαθητών, μολονότι αναγνώριζαν τα προβλήματα των μαθητών στην κατανόηση.

Προτάσεις για βελτίωση:

Οι προτάσεις που διατυπώθηκαν από τους συνεργάτες μας - παρατηρητές επικεντρώθηκαν κυρίως: στον περιορισμό της έκτασης των ενοτήτων· στον περιορισμό «κουραστικών» ιστορικών στοιχείων· στην αύξηση των ασκήσεων και των δραστηριοτήτων και στη βελτίωση των έγχρωμων φωτογραφιών και χαρτών με καλύτερο σκάνιγκ.

β. Εκτιμήσεις εκπαιδευτικών.

Το περιεχόμενο του μαθήματος:

- Θεωρήθηκε πολύ κατανοητό από τους μαθητές. Ιδιαίτερα επισημάνθηκαν: η σπουδαιότητα των διαλόγων, οι ζωντανές περιγραφές και οι αφηγήσεις των παιδιών στο κείμενο.
- Βρήκαν έξυπνη αυτή τη μορφή των διαλόγων, γιατί δημιουργούσε ένα ευχάριστο κλίμα στην τάξη και βοηθούσε τους μαθητές να δέχονται εύκολα τις πληροφορίες του κειμένου.

Από μερικούς εκπαιδευτικούς, όμως, επισημάνθηκαν: η δυσκολία στην κατανόηση άγνωστων λέξεων και εννοιών του κειμένου, τα πολλά ονόματα, οι χρονολογίες και το χαμηλό γλωσσικό και γνωστικό επίπεδο των μαθητών, που δεν τους επέτρεπε πάντα να κατανοούν όλες τις πληροφορίες.

Το λεξιλόγιο των κειμένων:

- Επισημάνθηκε, γενικά, ότι αυτό δεν παρουσίαζε ιδιαίτερες δυσκολίες και ότι οι μαθητές μέσα από τα κείμενα έμαθαν αρκετές νέες λέξεις και όρους.
- Τονίστηκε η βοήθεια, που παρείχε στους μαθητές αλλά και στους ίδιους η υπογράμμιση λέξεων και φράσεων και η συμβολή του λεξιλογίου στην ανάγνωση την οποία καθιστούσε εύκολη.

- Για μερικούς εκπαιδευτικούς, ωστόσο, το λεξιλόγιο, στο σύνολό του, φάνηκε δύσκολο ή τουλάχιστον δεν ήταν προσαρμοσμένο στο γλωσσικό επίπεδο των μαθητών, στους οποίους απευθυνόταν.

Το εποπτικό υλικό των κειμένων:

- Οι εκπαιδευτικοί εντυπωσιάστηκαν από το πλούσιο εποπτικό υλικό των κειμένων και τόνισαν τη συμβολή του στη διέγερση του ενδιαφέροντος των μαθητών και στην ενεργό συμμετοχή τους στη διδασκαλία.
- Επισήμαναν το ρόλο των «ζωντανών» φωτογραφιών από τα διάφορα μέρη της Θεσσαλίας και τους προβληματισμούς, που αυτές έθεταν για συζήτηση, επειδή συνειρμικά βοηθούσαν τους μαθητές να ανακαλέσουν και προσωπικές τους εμπειρίες από αντίστοιχα ταξίδια.
- Τονίστηκε το γεγονός ότι οι μαθητές με αφορμή τις φωτογραφίες και τους χάρτες ζητούσαν περισσότερες πληροφορίες για τους ιστορικούς και αρχαιολογικούς χώρους, που απεικονίζονταν σ' αυτές.

Επισημάνθηκαν όμως: η ακαταλληλότητα ορισμένων φωτογραφιών και χαρτών, μερικά προβλήματα με τους υποτίτλους, η έλλειψη ενός «Άτλαντα», που θα παρείχε περισσότερες πληροφορίες και η έλλειψη μιας φωτογραφίας των μελών της οικογένειας, που ταξιδεύει.

Ασκήσεις και δραστηριότητες:

- Τονίστηκε, ιδιαίτερα, η σπουδαιότητα των ασκήσεων, που υπήρχαν, στο τέλος κάθε ενότητας και κυρίως οι ακροστοιχίδες, που θεωρούνται αγαπημένη άσκηση των μαθητών.
- Θεωρήθηκαν όλες οι προτεινόμενες ασκήσεις ως εύκολες και κατανοητές και επισημάνθηκε η συμβολή τους στις επαναλήψεις και στην κατανόηση των κειμένων.

Από μερικούς εκπαιδευτικούς προτάθηκε να δίνονται και οι απαντήσεις ή οι λύσεις στις προτεινόμενες ασκήσεις και δραστηριότητες, καθώς και αύξησή τους σε κάθε ενότητα.

Γενικές παρατηρήσεις για την όλη ενότητα:

- Αναφέρθηκε από τους εκπαιδευτικούς ότι τα παιδιά αγάπησαν τα κείμενα αυτά και τα αισθάνθηκαν ως δικά τους, γιατί αναφέρονταν και σε αντίστοιχα βιώματα, που αυτοί είχαν από τα ταξίδια τους.

- Προκαλούσαν οι πληροφορίες πολλές και γόνιμες συζητήσεις και τα παιδιά μάθαιναν αβίαστα για διάφορους τόπους.
- Το περιεχόμενο του βιβλίου σε συνδυασμό με τη μορφή του, τη γλώσσα, το ύφος, το εποπτικό υλικό, κέντριζε το ενδιαφέρον των μαθητών και εξασφάλιζε την ενεργό συμμετοχή τους.
- Επισημάνθηκε η σπουδαιότητα της συνάντησης της οικογένειας, που ταξίδευε με αντίστοιχες οικογένειες στους Σοφάδες και αυτό βοήθησε όχι μόνο στο να αποκτήσουν ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τους Τσιγγάνους, αλλά και να απαλλαγούν από προκαταλήψεις που έχουν γι' αυτούς.

Ως **αρνητικά στοιχεία** τονίστηκαν:

- Η έλλειψη ενός πίνακα περιεχομένων.
- Ο ελλιπής συνδυασμός γεωγραφικών και ιστορικών πληροφοριών.
- Η χρήση πολλών ιστορικών πληροφοριών και εξειδικευμένων όρων.
- Συγκεκριμένα λάθη ή παραλήψεις σε μερικές σελίδες.

Γενική εκτίμηση των κειμένων:

- Τα κείμενα βρίσκονται στη σωστή κατεύθυνση και ανταποκρίνονται στους σκοπούς που επιδιώκουν να εξυπηρετήσουν.
- Τα παιδιά μετέφεραν πληροφορίες των κειμένων και στα σπίτια τους και προκαλούσαν τη συμμετοχή και των γονιών με ερωτήσεις και απορίες, που τους έθεταν, με αποτέλεσμα η μάθηση να είναι δημιουργική.
- Η χρησιμότητα της σύνδεσης ιστορικών και γεωγραφικών πληροφοριών ήταν πολύ ενδιαφέρουσα.
- Στο ίδιο στυλ καλό είναι να γράφονται και τα αντίστοιχα σχολικά εγχειρίδια.

Προτάσεις για βελτίωση:

- Προτάθηκε η συνεχής και συστηματική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, προκειμένου να ανταποκριθούν με επιτυχία στο διδακτικό τους έργο.
- Επισημάνθηκε η σπουδαιότητα των πολλών και ποικίλων εποπτειών του κειμένου και προτάθηκε το ίδιο να γίνει και σε κείμενα σχολικών βιβλίων.
- Προτάθηκε, επίσης, η προσπάθεια αυτή να συνεχιστεί και για άλλα γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας, με συσχέτιση ιστορικών και γεωγραφικών πληροφοριών με μικρότερη, όμως, έκταση και σε αυτόνομες ενότητες.

γ. Εκτιμήσεις μαθητών.

- Βρήκαν το περιεχόμενο του βιβλίου απλό και κατανοητό. Τους άρεσε ιδιαίτερα, γιατί έμοιαζε και με δικές τους εκδρομές.
- Επισήμαναν ότι τους άρεσε το ταξίδι της οικογένειας, γιατί συνειρμικά τοποθετούσαν και τους εαυτούς τους σ' αυτή τη θέση.
- Χάρηκαν την πλούσια εικονογράφηση αλλά και τις πολλές πληροφορίες, που υπήρχαν στα κείμενα.
- Συζήτησαν στην τάξη για πολλά και ποικίλα θέματα. Γνώρισαν νέα μέρη και έμαθαν πολλά νέα στοιχεία.
- Βρήκαν το λεξιλόγιο σε ικανοποιητικό βαθμό κατανοητό.
- Άρεσαν ιδιαίτερα οι ασκήσεις και μάλιστα οι ακροστοιχίδες.

Επισήμαναν, όμως, ότι υπήρχαν και κουραστικές περιγραφές. Ιδιαίτερα όταν είχαν πολλά ονόματα και χρονολογίες. Συνάντησαν, επίσης, άγνωστες λέξεις και φράσεις, τις οποίες χωρίς τη βοήθεια των δασκάλων τους δε μπορούσαν να κατανοήσουν. Επισήμαναν ότι δεν έκαναν όλες τις ασκήσεις, λόγω έλλειψης χρόνου.

10.5.2 Για το γνωστικό αντικείμενο «Εμείς και ο κόσμος».

α. Εκτιμήσεις συνεργατών.

Το περιεχόμενο του μαθήματος:

- Θεωρήθηκε κατανοητό για τους συγκεκριμένους μαθητές, που διδάχθηκε, γιατί ήταν απλά γραμμένο και πλούσιο σε εποπτικό υλικό.
- Δυσκολίες συνάντησαν μόνο οι μαθητές της Δ' τάξης ενός σχολείου στην ενότητα «Ηλεκτρισμός».

Το λεξιλόγιο των κειμένων:

- Δεν διαπιστώθηκαν δυσκολίες κατανόησης του λεξιλογίου. Ήταν προσαρμοσμένο στο γλωσσικό επίπεδο των μαθητών.
- Ιδιαίτερα χρηστικοί αποδείχθηκαν οι πίνακες με τις νέες λέξεις και τους νέους όρους, οι οποίοι έδιναν αφορμή για εξηγήσεις, διευκρινίσεις, αναλύσεις από τους εκπαιδευτικούς.
- Τονίστηκε ότι για τις μεγαλύτερες τάξεις θα έπρεπε το λεξιλόγιο να είναι ακόμα πιο σύνθετο.

Το εποπτικό υλικό των κειμένων:

- Κρίθηκε επαρκές και ενθουσίασε τους μαθητές με αποτέλεσμα να συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία της διδασκαλίας.
- Αξιοποιήθηκε με επάρκεια από τους εκπαιδευτικούς και δόθηκαν πρόσθετες πληροφορίες, όπου αυτό κρίθηκε αναγκαίο.

Επισημάνθηκε η αναγκαιότητα για περισσότερο εποπτικό υλικό σε ορισμένες ενότητες, όπως π.χ. η 7^η ενότητα, καθώς και η αναντιστοιχία κειμένου και σχεδίου στην ενότητα «ηλεκτρισμός».

Ασκήσεις και δραστηριότητες:

- Αξιοποιήθηκαν όλες από τους εκπαιδευτικούς, είτε ομαδικά, είτε ατομικά.
- Δόθηκαν ευκαιρίες στους μαθητές να αυτενεργήσουν, να κρίνουν και να μάθουν δημιουργικά.
- Πρότειναν εναλλακτικές λύσεις σε ορισμένες ασκήσεις, όπως π.χ. στην άσκηση 5 (σελ. 31). Διατύπωσαν υποθέσεις και έδειξαν έντονο ενδιαφέρον για το θέμα, ακόμα και οι μαθητές που παρουσίαζαν δυσκολίες μάθησης.

Υπήρχαν, ωστόσο, και περιπτώσεις όπου οι ασκήσεις δεν έγιναν κατανοητές από τους μαθητές, όπως στην ενότητα «σεισμοί» και «φωτοσύνθεση», καθώς και περιπτώσεις που οι εκπαιδευτικοί περιορίζονταν μόνο στις προτεινόμενες ασκήσεις και δραστηριότητες και δεν πρόσθεταν άλλες.

Στάση των εκπαιδευτικών κατά τη διδασκαλία:

- Επισημάνθηκε η πολύ καλή επικοινωνία εκπαιδευτικών - μαθητών κατά τη διδασκαλία.
- Τονίστηκε η πλήρης αξιοποίηση των πληροφοριών του βιβλίου από τους εκπαιδευτικούς καθώς και η προσθήκη νέων πληροφοριών, εκεί όπου αυτοί το έκριναν απαραίτητο.

Υπήρχαν, όμως, και περιπτώσεις εκπαιδευτικών, οι οποίοι δεν έδιναν επιπλέον πληροφορίες, δεν πήγαιναν με επάρκεια προετοιμασμένοι στο συγκεκριμένο μάθημα και δεν έδιναν ιδιαίτερη προσοχή στο πρόβλημα της επικοινωνίας με τους μαθητές.

Στάση μαθητών κατά τη διδασκαλία:

- Επισημάνθηκε το έντονο ενδιαφέρον των μαθητών για το συγκεκριμένο μάθημα και η ενεργός συμμετοχή τους σ' αυτό.
- Θεωρήθηκε ευχάριστο το μάθημα. Επεξεργάστηκε το περιεχόμενό του και έμειναν ιδιαίτερα ικανοποιημένοι από το έγχρωμο εποπτικό υλικό, που υπήρχε σ' αυτό.

Δυσκολίες συναντήθηκαν σε ορισμένα σχολεία λόγω του ότι το γνωστικό και γλωσσικό επίπεδο των μαθητών ήταν χαμηλό αλλά και διότι η διδασκαλία είχε τη μορφή της εξέτασης των γνώσεων των μαθητών.

Γενική εκτίμηση της διδασκαλίας:

- Διδάχθηκαν με επιτυχία όλες οι ενότητες του βιβλίου και κρίθηκε το περιεχόμενό τους επαρκές από το σύνολο των μαθητών όχι μόνο για το περιεχόμενο αλλά και για τη μορφή.
- Έγιναν γόνιμες συζητήσεις στην τάξη και πολλές εργασίες ατομικές και ομαδικές, με αφορμή τις ασκήσεις και τις δραστηριότητες. Ακόμα και οι μαθητές που δυσκολεύονταν να μιλήσουν έλαβαν μέρος σ' αυτές τις δραστηριότητες.

- Ενθουσίασε ιδιαίτερα η σύνδεση του περιεχομένου του συγκεκριμένου μαθήματος με εμπειρίες από την καθημερινή ζωή των μαθητών στο σπίτι, στο σχολείο, στο παιχνίδι τους.
- Απέκτησαν βασικές γνώσεις στο μάθημα αυτό σε ποικίλους τομείς. Ιδιαίτερα χρήσιμη αποδείχθηκε η σύνδεση του περιεχομένου του συγκεκριμένου μαθήματος με άλλα μαθήματα, όπως τα τεχνικά, η ιστορία, η γεωγραφία, η μυθολογία. Η αναφορά, για παράδειγμα, στον προϊστορικό άνθρωπο και η σχέση του με τον κεραυνό - φωτιά, έδωσε τη δυνατότητα και σε μαθητές με δυσκολίες μάθησης να την αναδιηγηθούν σαν παραμύθι.
- Δυσκόλεψε ορισμένους μαθητές η κατανόηση μερικών πληροφοριών, όπως στην ενότητα 7, η ενότητα για τους «σεισμούς» και επισημάνθηκαν συγκεκριμένες αδυναμίες.
- Ιδιαίτερα επισημάνθηκε η αναγκαιότητα για προοδευτική αύξηση των δυσκολιών από τάξη σε τάξη.

Προτάσεις για βελτίωση:

Οι προτάσεις των συνεργατών μας για το συγκεκριμένο μάθημα εστιάστηκαν στους ακόλουθους τομείς:

- Στη διάθεση περισσότερου χρόνου από το πρόγραμμα για τις πιλοτικές εφαρμογές, ώστε να μπορεί το υλικό και του συγκεκριμένου μαθήματος αλλά και των άλλων μαθημάτων να αξιοποιηθεί δημιουργικά.
- Η ύλη να είναι διαβαθμισμένη ανάλογα με τις τάξεις και να μην είναι κοινή για όλους τους μαθητές.

β. Εκτιμήσεις εκπαιδευτικών.

Το περιεχόμενο του μαθήματος:

- Θεωρήθηκε ενδιαφέρον, άμεσα κατανοητό και χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες για τους μαθητές. Σ' αυτό, προφανώς, συνέβαλε και το ότι στο μάθημα «Μελέτη περιβάλλοντος» οι μαθητές είχαν διδαχθεί αντίστοιχες πληροφορίες. Ωστόσο, στο κείμενο υπήρχαν και πολλές νέες πληροφορίες, εμπλουτισμένες με έγχρωμες φωτογραφίες και σκίτσα με ασκήσεις και δραστηριότητες και αυτό κέντριζε ιδιαίτερα το ενδιαφέρον των μαθητών.
- Σε μερικά σχολεία δεν διδάχθηκαν οι ενότητες του ηλεκτρισμού και του μαγνητισμού, γιατί θεωρήθηκαν δύσκολες για το επίπεδο των συγκεκριμένων μαθητών τους. Ζητήθηκαν περισσότερες πληροφορίες για τα ιόντα, ενώ

μερικοί εκπαιδευτικοί ήθελαν πιο σύνθετο το περιεχόμενο για τις δύο τελευταίες τάξεις του δημοτικού σχολείου.

Το Λεξιλόγιο των κειμένων:

- Θεωρήθηκε αρκετά εύκολο από τους εκπαιδευτικούς και προσαρμοσμένο στο γλωσσικό τους επίπεδο. Ακόμα και λέξεις, που φαινομενικά ήταν δύσκολες, εξομαλύνονταν από τις φωτογραφίες και τα σκίτσα, που υπήρχαν στο κείμενο.

Το εποπτικό υλικό των κειμένων:

- Οι έγχρωμες εικόνες και γενικότερα το εποπτικό υλικό των κειμένων άρεσε ιδιαίτερα στους μαθητές και κέντριζε το ενδιαφέρον τους για τη διδασκαλία. Με τη βοήθεια αυτού του υλικού κατανοούσαν καλύτερα το περιεχόμενο, συμμετείχαν ενεργά στις συζητήσεις, διατύπωναν απορίες και οι συζητήσεις στην τάξη ήταν έντονες και ενδιαφέρουσες.
- Επισημάνθηκε, όμως, ότι σε ορισμένες ενότητες οι εποπτείες δεν ήταν επαρκείς, όπως π.χ. στην ενότητα 6, που αναφέρεται στη φωτοσύνθεση, ενώ σε άλλες φωτογραφίες δεν υπήρχαν επαρκή σχόλια και οι μαθητές δυσκολεύονταν στην κατανόησή τους.

Ασκήσεις και δραστηριότητες:

- Θεωρήθηκαν αρκετά βοηθητικές για τους μαθητές, γιατί ήταν σωστά επιλεγμένες και δεν ήταν δεσμευτικές.
- Λόγω του περιορισμένου χρόνου των πιλοτικών εφαρμογών, δεν ασχολήθηκαν οι μαθητές με όλες τις ασκήσεις.
- Μερικοί εκπαιδευτικοί βρήκαν λίγες τις ασκήσεις και δεσμευτικές για τους μαθητές, κυρίως για τη φαντασία και τη δημιουργικότητά τους.

Γενικές παρατηρήσεις για την όλη ενότητα:

- Οι εκπαιδευτικοί βρήκαν τα κείμενα αυτού του γνωστικού αντικειμένου καλογραμμένα, εικονογραφημένα και διαφορετικά από τα σχολικά εγχειρίδια που χρησιμοποιούν. Η ύλη είναι προσεγμένη, χωρίς περιττές πληροφορίες και εμπλουτίζει τις εμπειρίες των μαθητών.
- Οι πληροφορίες στις διάφορες ενότητες δίνονται με πρωτότυπο και εποικοδομητικό τρόπο.
- Επίσημαναν, όμως, ότι η ύλη δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της φυσικής της ΣΤ΄ τάξης. Η ενότητα 4 ανήκει στη γεωγραφία. Οι ενότητες 5 και 6 ανήκουν

σε ύλη τάξεων, ενώ στην ενότητα 7 παρατηρούνται πολλά κοινά σημεία με το βιβλίο του οργανισμού. Παρατηρήθηκε, επίσης, ότι εισάγονται και νέες έννοιες, χωρίς να δίνεται η κατάλληλη επεξήγηση.

Γενική εκτίμηση των κειμένων:

- Η διδασκαλία των συγκεκριμένων κειμένων θεωρήθηκε επιτυχής. Το περιεχόμενο κέντριζε το ενδιαφέρον των μαθητών για συμμετοχή και συζήτηση. Ήταν κατανοητό, συνδεδεμένο με τις εμπειρίες των μαθητών γι' αυτό και η συμμετοχή τους ήταν μεγάλη.

Προτάσεις για βελτίωση:

- Οι προτάσεις των εκπαιδευτικών στο μάθημα αυτό εντοπίζονται ιδιαίτερα σε συγκεκριμένες ελλείψεις, που διαπιστώθηκαν, όπως, για παράδειγμα, στις σελίδες 54, 61, 87. Τονίζεται η αναγκαιότητα περισσότερων επαναληπτικών ασκήσεων στο τέλος κάθε ενότητας για εμπέδωση της ύλης και προτείνεται να υπάρχει ξεχωριστό κείμενο για κάθε τάξη, ώστε αντίστοιχο να είναι και το επίπεδο των πληροφοριών.

γ. Εκτιμήσεις μαθητών.

- Δεν συνάντησαν δυσκολίες ούτε με το περιεχόμενο ούτε με τη μορφή του κειμένου.
- Ενθουσιάστηκαν από την έγχρωμη εικονογράφηση.
- Οι ασκήσεις ήταν εύκολες και στο πνεύμα των ασκήσεων που κάνουν και στο σχολείο. Μπορεί μερικές να κούραζαν κάπως αλλά ήταν χρήσιμες για την εμπέδωση της ύλης.

10.5.3 Για το γνωστικό αντικείμενο «Αγωγή Υγείας».

α. Εκτιμήσεις συνεργατών.

Το περιεχόμενο του μαθήματος:

- Ήταν, σχετικά, εύκολο και κατανοητό. Τα θέματα αφορούσαν ενδιαφέροντα κοινωνικά προβλήματα. Ήταν δοσμένα με ελκυστικό και πρωτότυπο τρόπο. Έδιναν αφορμές για πολλές και γόνιμες συζητήσεις.

Το λεξιλόγιο των κειμένων:

- Επισημάνθηκε ότι ήταν κατανοητό και προσαρμοσμένο στο γλωσσικό επίπεδο των μαθητών.
- Δυσκολίες παρουσιάστηκαν στο κεφάλαιο της σεξουαλικής αγωγής, λόγω των πολλών ιατρικών όρων. Δυσκολεύτηκαν, επίσης, στην κατανόηση λέξεων και φράσεων, όπως: παθητικός καπνιστής· διαταραχές στα αγγεία· ενδοκρινείς αδένες, κλπ.

Το εποπτικό υλικό των κειμένων:

- Θεωρήθηκε αξιόλογο, διότι υπάρχει άμεση σχέση εικόνας και κειμένου. Έγινε καλή αξιοποίηση και δόθηκαν από τους εκπαιδευτικούς και πρόσθετες πληροφορίες. Το ότι μάλιστα το εποπτικό υλικό ήταν έγχρωμο, ικανοποίησε ιδιαίτερα τους μαθητές και διευκόλυne την κατανόηση των κειμένων.
- Επισημάνθηκε ότι ορισμένοι εκπαιδευτικοί δεν αξιοποίησαν, στο βαθμό που θα έπρεπε, το εποπτικό υλικό και δεν παρείχαν συμπληρωματικές ή και επεξηγηματικές πληροφορίες στους μαθητές. Επισήμαναν, επίσης, δυσκολίες κατανόησης στα μαθήματα «Υγιεινή του περιβάλλοντος» και «Σεξουαλική Αγωγή».

Ασκήσεις και δραστηριότητες:

- Ήταν, γενικά, κατανοητές. Επέτρεπαν τη συμμετοχή των μαθητών, γιατί αφορούσαν θέματα της καθημερινότητας. Προτιμήθηκαν κυρίως οι ασκήσεις ανακεφαλαιωτικού χαρακτήρα. Μερικοί εκπαιδευτικοί αρκέστηκαν μόνο στις ασκήσεις και δραστηριότητες του βιβλίου.

Στάση των εκπαιδευτικών κατά τη διδασκαλία:

- Η διδασκαλία του συγκεκριμένου μαθήματος ήταν σχεδιασμένη με επιτυχία. Υπήρχε επικοινωνία εκπαιδευτικών - μαθητών και ένα ευνοϊκό κλίμα. Οι νέες γνώσεις συνδέονταν με την καθημερινή πρακτική.
- Δεν έλειψαν, ωστόσο, και μερικές παρατηρήσεις για εκπαιδευτικούς με μέτρια ή ελλιπή προετοιμασία.

Στάση των μαθητών κατά τη διδασκαλία:

- Οι μαθητές ενδιαφέρθηκαν για το περιεχόμενο του βιβλίου. Συμμετείχαν ενεργά στο μάθημα. Ζητούσαν συμπληρωματικές πληροφορίες για ορισμένα μάλιστα κεφάλαια, όπως η σεξουαλική αγωγή και το AIDS.

Γενική εκτίμηση της διδασκαλίας:

- Τα κείμενα είχαν σημαντικούς προβληματισμούς και ενδιαφέροντα μηνύματα. Οι μαθητές ανταποκρίθηκαν θετικά στη διδασκαλία.

Προτάσεις για βελτίωση:

- Περισσότερες ασκήσεις και με μεγαλύτερη ποικιλία. Ασκήσεις και δραστηριότητες για γραπτή έκφραση. Ασκήσεις που θα συνέδεαν τις γνώσεις των φυσιολογικών μαθημάτων με το μάθημα της Αγωγής Υγείας.

β. Εκτιμήσεις εκπαιδευτικών.**Το περιεχόμενο του μαθήματος:**

- Ήταν άμεσα κατανοητό και δεν είχε ιδιαίτερες δυσκολίες. Οι πληροφορίες που υπήρχαν ήταν άμεσα χρηστικές για τους μαθητές, αφού η αντίστοιχη ενημέρωση από τους γονείς δεν είναι επαρκής. Το κεφάλαιο περί σεξουαλικής αγωγής κέντρισε ιδιαίτερα το ενδιαφέρον των μαθητών καθώς και τα κεφάλαια για το κάπνισμα, ασφάλεια στο σπίτι, κλπ.
- Περισσότερη επεξεργασία και βελτίωση χρειάζονται τα θέματα: αυνανισμός, γέννηση του παιδιού, μέσα αντισύλληψης, ενδοκρινείς αδένες, ο κύκλος της περιόδου, κλπ.

Το Λεξιλόγιο των Κειμένων:

- Ήταν κατανοητό και προσαρμοσμένο στο γλωσσικό επίπεδο των μαθητών. Προσοχή χρειάζεται στο λεξιλόγιο της τελευταίας ενότητας καθώς και μερικοί επιστημονικοί και ιατρικοί όροι.

Το Εποπτικό Υλικό των Κειμένων:

- Η εικονογράφηση και ιδιαίτερα οι έγχρωμες φωτογραφίες κέντρισαν το ενδιαφέρον των μαθητών και έκαναν ελκυστικά τα κείμενα. Άρεσαν ιδιαίτερα τα χιουμοριστικά σκίτσα.
- Οι φωτογραφίες στάθηκαν αφορμή για γόνιμες και εποικοδομητικούς διαλόγους.
- Ζητήθηκαν περισσότερες φωτογραφίες για τις διαταραχές στα αγγεία. Το θέμα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης και ιδιαίτερα αυτό της αντισύλληψης θεωρήθηκε καθαρά υπόθεση ιατρική και έργο των γιατρών η ενημέρωση.

Ασκήσεις και δραστηριότητες:

- Θεωρήθηκαν βοηθητικές και ιδιαίτερα χρήσιμες για την εμπέδωση και την κατανόηση των πληροφοριών καθώς και για ανακεφαλαιώσεις.
- Ζητήθηκαν περισσότερες ασκήσεις αντικειμενικού τύπου.

Γενικές παρατηρήσεις για την όλη ενότητα:

- Τα κείμενα ήταν όλα σύντομα και κατανοητά. Τα θέματα καλύφθηκαν ικανοποιητικά. Η γλώσσα ήταν κατανοητή από τους μαθητές. Υπήρχε ενεργός συμμετοχή και οι μαθητές ωφελήθηκαν, γιατί τα θέματα είχαν άμεση σχέση με τη ζωή τους.
- Παρόλα αυτά θεωρήθηκαν ανεπαρκείς οι πληροφορίες σε ορισμένα κεφάλαια, όπως η «Υγιεινή του περιβάλλοντος», «Ασφάλεια στο σπίτι». Θεωρήθηκε ως αρνητικό στοιχείο η αναφορά στις αγγειακές διαταραχές και στον καρκίνο.

Γενική εκτίμηση των κειμένων:

- Τα κείμενα αυτά αποτελούν μια καλή βάση προβληματισμού για θέματα καθημερινής πρακτικής αλλά και για τους τρόπους με τους οποίους πρέπει να διδάσκονται και άλλα μαθήματα.

Προτάσεις για βελτίωση:

- Περισσότερη εικονογράφηση. Λεπτομερέστερη περιγραφή θεμάτων, όπως η γέννηση του παιδιού. Θα ήταν πολύ χρήσιμο αν υπήρχαν και βιντεοκασέτες. Περισσότερη έμφαση σε τομείς, όπως ο αλκοολισμός, πνιγμοί με το μαξιλάρι, συναισθηματική διάσταση της σεξουαλικής αγωγής, κάπνισμα, AIDS. Να προστεθούν και τα ναρκωτικά στα κεφάλαια: κάπνισμα και αλκοόλ. Να ερμηνευτούν με μεγαλύτερη πληρότητα οι ιατρικοί όροι.

γ. Εκτιμήσεις μαθητών.

- Βρήκαν τα κείμενα πολύ ενδιαφέροντα, γιατί σ' αυτά θίγονται θέματα που λείπουν από τα σχολικά εγχειρίδια.
- Πήραν πληροφορίες πολύ βασικές για τη ζωή τους.
- Ενθουσιάστηκαν από την εικονογράφηση του βιβλίου.
- Συνάντησαν δυσκολίες στα κεφάλαια «Υγιεινή του περιβάλλοντος» και «Σεξουαλική αγωγή».

10.5.4 Για το γνωστικό αντικείμενο «Μαθηματικά».

α. Εκτιμήσεις συνεργατών.

Το περιεχόμενο του μαθήματος:

- Θεωρήθηκε σχετικά εύκολο, γιατί οι μαθητές έδειξαν ενδιαφέρον και δεν αντιμετώπισαν ιδιαίτερα προβλήματα στη λύση των προβλημάτων.
- Επισημάνθηκαν, όμως, αρκετές δυσκολίες στην κατανόηση όρων, όπως: «σκέψη», «γραφική ύλη», «τιμή αγοράς», «τιμή πώλησης», κλπ.
- Δυσκολίες διαπιστώθηκαν και στον τρόπο διατύπωσης των προβλημάτων και κυρίως στην κατανόηση των ζητούμενων.

Το λεξιλόγιο των κειμένων:

- Γενικά θεωρήθηκε κατανοητό και προσαρμοσμένο στο γνωστικό και γλωσσικό επίπεδο των μαθητών.
- Υπήρχαν, όμως, και μαθητές, οι οποίοι συνάντησαν δυσκολίες σε λέξεις, φράσεις ή συντομογραφίες, όπως, για παράδειγμα: «ταξινόμηση», «κινέζικο τετράγωνο», «πίνακας διπλής εισόδου», «μήκος της περιμέτρου», «A/A», κλπ.

Το εποπτικό υλικό των κειμένων:

- Αξιοποιήθηκε επαρκώς αυτό που υπήρχε, αν και θεωρήθηκε ελλιπές. Η χρήση της τράπουλας, της σκακιάρας και το κινέζικο τετράγωνο ενθουσίασε τους μαθητές, γιατί μάθαιναν παίζοντας.
- Μερικοί εκπαιδευτικοί περιορίστηκαν μόνο στο υλικό του βιβλίου και δεν προσέφεραν οι ίδιοι κανένα νέο στοιχείο.

Ασκήσεις και δραστηριότητες:

- Θεωρήθηκαν απλές και κατανοητές και αξιοποιήθηκαν επαρκώς από τους εκπαιδευτικούς. Μερικοί, μάλιστα, έδιναν και πρόσθετες ασκήσεις.
- Δυσκόλεψαν κάπως τους μαθητές οι ασκήσεις στην ενότητα «Προβλήματα με τραπουλόχαρτα», γιατί δεν μπορούσαν να ξεχωρίσουν το μήκος και το πλάτος.

Στάση των εκπαιδευτικών κατά τη διδασκαλία:

- Η διδασκαλία, σε γενικές γραμμές, ήταν επιτυχής. Έγινε καλή σύνδεση των γνώσεων που υπήρχαν με τις νεοαποκτηθείσες. Υπήρχε διάλογος στην τάξη. Το κλίμα ήταν ζεστό και φιλικό και η επικοινωνία αποδοτική.
- Παρατηρήθηκε ότι μερικοί εκπαιδευτικοί στηρίζονταν μόνο στις πληροφορίες του βιβλίου και δεν έδιναν πρόσθετες πληροφορίες. Άλλοι προετοίμαζαν τους μαθητές από την προηγούμενη ώρα, με αποτέλεσμα να ενεργούν αυτοί μηχανικά, χωρίς να κατανοούν πάντα τι κάνουν και μερικοί ειρωνεύονταν τους μαθητές, επειδή δε μπορούσαν να λύσουν αυτές τις «γελοίες» ασκήσεις, με αποτέλεσμα να δημιουργούν αρνητικά συναισθήματα στους μαθητές.

Στάση των μαθητών κατά τη διδασκαλία:

- Συμμετείχαν ενεργά στο μάθημα και έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε συγκεκριμένους τομείς, όπως για τη χρήση της τράπουλας, για το κινέζικο τετράγωνο και για τη σκακιέρα. Ζητούσαν πρόσθετες πληροφορίες για αρκετά θέματα και διατύπωναν ελεύθερα τους δικούς τους προβληματισμούς.
- Παρατηρήθηκε ότι σε ορισμένες περιπτώσεις που οι καθηγητές ήταν αυστηροί ή είρωνες οι μαθητές ήταν καθηλωμένοι στα θρανία, χωρίς να συμμετέχουν ενεργά στο μάθημα. Αυτό προκάλούσε και τη γρήγορη κόπωσή τους.

Γενική εκτίμηση της διδασκαλίας:

- Το μάθημα αυτό έγινε αφορμή για γόνιμες συζητήσεις μαθητών και εκπαιδευτικών προκειμένου να λυθούν οι προτεινόμενες ασκήσεις.
- Τα θέματα, που δόθηκαν για άσκηση, ήταν παρμένα από την καθημερινή ζωή, κέντριζαν το ενδιαφέρον των μαθητών και εξασφάλιζαν την ενεργό συμμετοχή τους.
- Το ότι δεν υπήρχε έγχρωμο διδακτικό υλικό κούραζε τους μαθητές και το μάθημα ήταν μονότονο.

β. Εκτιμήσεις εκπαιδευτικών.

Το περιεχόμενο του μαθήματος:

- Θεωρήθηκε άμεσα κατανοητό, χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες για τους μαθητές.
- Τα προβλήματα σχετίζονταν με την καθημερινή ζωή των μαθητών και είχαν παιχνιδιώδη μορφή.
- Δυσκολίες προκάλεσαν τα παιχνίδια με τα τραπουλόχαρτα. Η διατύπωση, επίσης, ορισμένων προβλημάτων δημιούργησε προβλήματα στα Τσιγγανόπουλα. Δυσκόλεψε, επίσης, τους μαθητές η χρήση τιμοκαταλόγου και το πλήθος των ασκήσεων σε σχέση με τον διατιθέμενο χρόνο.

Το λεξιλόγιο των κειμένων:

- Γενικά ήταν προσαρμοσμένο στο γλωσσικό επίπεδο των μαθητών στους οποίους απευθυνόταν. Ωστόσο, υπήρχαν και ορισμένες λέξεις που απαιτούσαν περαιτέρω διευκρινήσεις, όπως π.χ.: πίνακες διπλής εισόδου, αγοραπωλησία, στήλη, τιμοκατάλογος, κλπ.

Το εποπτικό υλικό των κειμένων:

- Υπήρξε επαρκές και έγινε αφορμή για συζήτηση στην τάξη.
- Παρατηρήθηκαν, όμως, ατέλειες, όσον αφορά τις διαστάσεις των γεωμετρικών σχημάτων, την ανεπάρκειά τους και την έλλειψη έγχρωμου υλικού, που θα βοηθούσε στην κατανόηση.

Ασκήσεις και δραστηριότητες:

- Θεωρήθηκε αποτελεσματική η χρήση φύλλων απαντήσεων για τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς, γιατί και οι εκπαιδευτικοί είχαν άμεση ανατροφοδότηση για τα αποτελέσματα και οι μαθητές μπορούσαν να δουν τα αποτελέσματα των προσπαθειών τους.

Γενικές παρατηρήσεις για την όλη ενότητα:

- Η χρήση της τράπουλας και της σκακιάρας θεωρήθηκε ως καινοτομία στην ανάπτυξη της μαθηματικής σκέψης των παιδιών και παιχνιδιώδης μορφή μάθησης.
- Τα προβλήματα σχετίζονταν με αρκετές ενότητες και των σχολικών βιβλίων και αυτό βοηθούσε στη λύση τους. Θεωρήθηκαν, μάλιστα, ενδιαφέροντα για την καλλιέργεια της μαθηματικής σκέψης των παιδιών.

- Παρατηρήθηκε ότι οι μαθητές δεν ήταν εξοικειωμένοι με αυτό το είδος των θεμάτων. Δυσκολεύονταν να διατυπώσουν τις σκέψεις τους και αυτός ο τρόπος καλλιέργειας της μαθηματικής σκέψης απαιτεί όχι μόνο εξάσκηση, αλλά και το χρόνο για την προετοιμασία των μαθητών.

Γενική εκτίμηση για τα κείμενα:

- Ήταν, γενικά, κατανοητό το περιεχόμενό τους και χρήσιμο για την καλλιέργεια της μαθηματικής σκέψης. Μερικές ενότητες, μάλιστα, ήταν πρωτόγνωρες για τους μαθητές.
- Προτάθηκε ασκήσεις αυτής της μορφής να εισαχθούν και στα κανονικά εγχειρίδια για την καλλιέργεια και την ανάπτυξη ικανοτήτων και δεξιοτήτων στους μαθητές.
- Από την άλλη πλευρά παρατηρήθηκε ότι η ύλη αυτού του κειμένου είναι τελείως διαφορετική από αυτή των σχολικών εγχειριδίων και θεώρησαν εύλογες τις δυσκολίες, που συνάντησαν οι μαθητές.

Προτάσεις για βελτίωση:

- Το υλικό αυτό που δόθηκε για πιλοτική εφαρμογή θα ήταν καλύτερο να διδαχθεί, αφού ολοκληρώνονταν η ύλη των μαθηματικών της Δ' τάξης, γιατί υπήρχαν και προβλήματα με κλάσματα, τα οποία οι μαθητές δεν τα είχαν διδαχθεί ακόμα.
- Υποστηρίχθηκε, επίσης, ότι θα έπρεπε να είχε προηγηθεί σχετική ενημέρωση των μαθητών, κυρίως για θέματα που συναντούσαν για πρώτη φορά.
- Προτάθηκε η απλούστευση των προβλημάτων στη διατύπωσή τους και μικρότερη η έκτασή τους.

γ. Εκτιμήσεις μαθητών.

- Βρήκαν το περιεχόμενο των ενοτήτων και τις ασκήσεις σε γενικές γραμμές εύκολες και ευχάριστες. Ήταν ένα περιεχόμενο διαφορετικό από αυτό με το οποίο είχαν ασχοληθεί ως τώρα. Ιδιαίτερα ενθουσίασε ο παιχνιδώδης τρόπος ανάπτυξης της μαθηματικής σκέψης με την τράπουλα και σκακιέρα.
- Θα προτιμούσαν, ωστόσο, τα σχήματα να είναι έγχρωμα και να είναι περισσότερα.

11. Συνεκτίμηση των δεδομένων που προέκυψαν από τις πιλοτικές εφαρμογές.

Τα αποτελέσματα των πιλοτικών εφαρμογών αποδείχτηκαν πολλαπλά χρήσιμα. Μας επιβεβαίωσαν ότι η προετοιμασία διδακτικού υλικού, το οποίο να ανταποκρίνεται στις προτιμήσεις και στα ενδιαφέροντα, όλων όσων άμεσα σχετίζονται με τη διδασκαλία, είναι πολύ δύσκολη, αν όχι αδύνατη. Από τις παρατηρήσεις και τις αξιολογικές κρίσεις των συνεργατών μας, που παρακολούθησαν συστηματικά τις πιλοτικές εφαρμογές, αλλά και από τις απόψεις και εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών και μαθητών, που έλαβαν μέρος σ' αυτές, προκύπτει ότι καθένας βλέπει το υλικό από τη δική του οπτική γωνία και με τις δικές του προσδοκίες.

Ωστόσο, από συνεκτίμηση των παρατηρήσεων και αξιολογικών κρίσεων των φορέων, που αναφέραμε, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι τα αποτελέσματα των πιλοτικών εφαρμογών μας, ήταν, στο σύνολό τους, ενθαρρυντικά. Αυτό προκύπτει από τη θετική ανταπόκριση που είχε η διδακτέα ύλη στην πλειοψηφία των εκπαιδευτικών και των μαθητών.

Αν μελετήσει κανείς τις «αδυναμίες» που επισημάνθηκαν, θα διαπιστώσει ότι αρκετές από αυτές οφείλονται, πράγματι, στους συντάκτες των κειμένων και η επισήμανσή τους βοήθησε στην αντιμετώπισή τους. Υπάρχουν, όμως, και «αδυναμίες», που ξεφεύγουν από τη δικαιοδοσία των συντακτών. Η εξήγηση π.χ. άγνωστων λέξεων, όρων και εννοιών είναι υπόθεση των διδασκόντων. Είναι πολύ δύσκολο να προβλεφθούν σ' ένα κείμενο και να αντιμετωπιστούν όλες οι πιθανές δυσκολίες. Η διδασκαλία του υλικού αυτού ανατέθηκε σε έμπειρους εκπαιδευτικούς, ικανούς να αντιμετωπίσουν, όπως και έκαναν στην πλειοψηφία τους, όλα τα ενδεχόμενα προβλήματα. Δεν ήταν «μαθήματα άνευ διδασκάλου». Μόνο σ' αυτή την περίπτωση θα ήταν βάσιμες μερικές παρατηρήσεις.

Οι ερωτήσεις και οι ασκήσεις δεν ήταν δεσμευτικές για τους εκπαιδευτικούς. Ήταν καθαρά ενδεικτικές και μάλιστα επιδέχονταν πολλές τροποποιήσεις, ώστε να καλύπτουν, κατά το δυνατόν περισσότερο, τις ανάγκες των μαθητών. Στους εκπαιδευτικούς των πιλοτικών εφαρμογών δεν είχε τεθεί κανενός είδους περιορισμός. Ήταν ελεύθεροι να προσεγγίζουν το υλικό: κείμενα και ασκήσεις με τον τρόπο, που οι ίδιοι θα επέλεγαν ως τον πιο αποτελεσματικό, για τη συγκεκριμένη τάξη τους.

Ήταν δικαιολογημένες, ως ένα βαθμό, μικροαντιδράσεις ή και απορίες των εκπαιδευτικών, γιατί οι πιλοτικές εφαρμογές έγιναν, κάπως, βεβιασμένα, λόγω

και της πίεσης του χρόνου, που υπήρχε από την οργανωτική πλευρά του όλου προγράμματος. Δεν υπήρχε πράγματι επαρκής χρόνος για άμεση επικοινωνία του υπεύθυνου των πιλοτικών εφαρμογών με όλους τους εκπαιδευτικούς, που έλαβαν μέρος σ' αυτές, ώστε να δοθούν διευκρινίσεις, να λυθούν απορίες, να συζητηθούν οι δυσκολίες, κλπ. Στο «φάκελο» του δασκάλου υπήρχαν, βέβαια, οδηγίες για τους σκοπούς των ενοτήτων και τις προσεγγίσεις. Οι παρατηρητές, επίσης, ήταν σε επικοινωνία μαζί τους και έδιναν απαντήσεις σε πιθανά ερωτήματα. Παρόλα αυτά δυσκολίες υπήρχαν και θα υπάρχουν, υποθέτουμε, σε αντίστοιχες περιπτώσεις, γιατί είναι πολύ δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να προβλέψει κανείς όλα τα προβλήματα ή τις απορίες που μπορούν να προκύψουν σε μια τέτοια προσπάθεια.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να προβούμε στις ακόλουθες διαπιστώσεις:

1. Οι πιλοτικές εφαρμογές έδειξαν ότι το διδακτικό υλικό, που ετοιμάσαμε και στα τέσσερα γνωστικά αντικείμενα βρίσκονταν προς τη σωστή κατεύθυνση και έγινε ευχάριστα αποδεκτό από την πλειοψηφία των εκπαιδευτικών και των μαθητών.
2. Από τους παρατηρητές, εκπαιδευτικούς και μαθητές επισημάνθηκαν πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία, θετικά και αρνητικά. Τα στοιχεία αυτά μας βοήθησαν στην αντιμετώπιση των προβλημάτων, που διαπιστώθηκαν. Παράλληλα, όμως, μας προβλημάτισαν και για μελλοντική συνέχιση των προσπαθειών.
3. Η καινοτομία στην παρουσίαση της ύλης της Γεωγραφίας και Ιστορίας διαθεματικά αλλά και με διαλογικό τρόπο αντιμετωπίστηκε θετικά από τους εκπαιδευτικούς και μαθητές. Το ίδιο και οι καινοτομίες στην ύλη των άλλων μαθημάτων.
4. Είναι πολύ χρήσιμο, σε αντίστοιχες περιπτώσεις, στο μέλλον να προηγηθεί επικοινωνία των εκπαιδευτικών, που θα χρησιμοποιηθούν σε πιλοτικές εφαρμογές, με τους συντάκτες των διδακτικών ενοτήτων και των επιστημονικών υπευθύνων του προγράμματος, ώστε να αποσαφηνίζονται: οι στόχοι αυτής της προσπάθειας· το σκεπτικό της συγγραφής του υλικού· η διάταξη της ύλης· οι καινοτομίες που εφαρμόζονται· η λογική των ερωτήσεων και των ασκήσεων· η διδακτική προσέγγιση της ύλης, κλπ. και να δοθούν απαντήσεις σε ποικίλα προβλήματα, που θα προκύψουν, έτσι ώστε η τελική προσπάθεια να είναι γόνιμη. Η παροχή αυτών των πληροφοριών με γραπτό κείμενο φαίνεται ότι δεν είναι επαρκής.

5. Οι παρατηρητές των πιλοτικών εφαρμογών χρειάζονται βοήθεια και καθοδήγηση στο έργο τους. Κυρίως χρειάζονται συστηματική ενημέρωση για το τι σημαίνει παρακολουθώ μια διδασκαλία, καταγράφω παρατηρήσεις, συζητώ με εκπαιδευτικούς και μαθητές, κλπ. Χρειάζονται, επίσης, χρόνο για επικοινωνία με τα σχολεία και τους εκπαιδευτικούς των πιλοτικών εφαρμογών, έτσι ώστε να γίνουν αποδεκτοί από αυτούς και να μην υπάρχουν προβλήματα στη φάση της παρακολούθησης των διδασκαλιών ή στις συνεντεύξεις.
6. Είναι αναγκαίο να εφοδιάζονταν τα σχολεία και μέσω αυτών των προγραμμάτων, αλλά κυρίως από το ΥΠΕΠΘ με ποικίλα εποπτικά μέσα, όπως χάρτες, υδρόγειο σφαίρα, εικόνες, προπλάσματα για το ανθρώπινο σώμα, ώστε να διευκολύνονται οι εκπαιδευτικοί στο έργο τους.
7. Από πολλούς εκπαιδευτικούς, στους οποίους παρουσιάστηκε το διδακτικό αυτό υλικό, σε ειδικά επιμορφωτικά σεμινάρια του προγράμματος, διατυπώθηκε η παράκληση να τους σταλούν αυτά τα κείμενα στα σχολεία, γιατί τα θεωρούν πολύ χρήσιμα για το διδακτικό τους έργο. Ήδη το αίτημα αυτό αρχίζει σταδιακά να ικανοποιείται και ελπίζουμε και το ΥΠΕΠΘ θα βοηθήσει ενεργά προς την κατεύθυνση αυτή.

12. Επιλογικά.

Επιχειρήσαμε με τη μελέτη αυτή να παρουσιάσουμε την προβληματική που μας απασχόλησε για την προετοιμασία του διδακτικού υλικού που προέβλεπε το πρόγραμμα, τις πιλοτικές εφαρμογές αυτού του υλικού και τα αποτελέσματά τους. Πρόθεσή μας ήταν το διδακτικό αυτό υλικό μαζί με μια σειρά από άλλα μέτρα, να βοηθήσει τα παιδιά με χαμηλή επίδοση στο σχολείο, με προβλήματα επικοινωνίας, με αδυναμίες στη χρήση του λόγου, με αρνητική στάση για το σχολείο και τη διαδικασία της μάθησης, να ενταχθούν ομαλά στο σχολικό σύστημα και να βοηθηθούν να ξεπεράσουν τα όποια προβλήματα λειτουργούν ανασταλτικά σ' αυτή την ένταξη. Τα τσιγγανόπουλα, σε μεγάλο ποσοστό, ανήκουν στην κατηγορία των παιδιών με τα γνωρίσματα που αναφέραμε, αλλά δεν είναι μόνον αυτά. Υπάρχουν και άλλα παιδιά με αντίστοιχες αδυναμίες. Για το λόγο αυτό, το διδακτικό υλικό δεν είχε ως αποδέκτες μόνο τα τσιγγανόπουλα αλλά όλους τους μαθητές, που φοιτούν σε δημόσια σχολεία.

Η ένταξη παιδιών με προβλήματα ή δυσκολίες μάθησης στο σχολικό σύστημα, με δεδομένη την άρνησή τους για το σχολείο, δεν είναι εύκολη υπόθεση. Ιδιαίτερα δύσκολη είναι για τα τσιγγανόπουλα, επειδή η ένταξή τους επηρεάζεται και από πολλούς άλλους παράγοντες, όπως :

α. Η οικογένεια. Επισημάναμε ήδη ότι η τσιγγάνικη οικογένεια έχει μια δική της φιλοσοφία για την αγωγή των παιδιών και το ρόλο του σχολείου.

β. Ο στενότερος και ευρύτερος κοινωνικός περίγυρος στον οποίο ζουν. Ένας περίγυρος, ο οποίος προωθεί από πολύ νωρίς τα παιδιά στην αγορά εργασίας, τα βοηθάει να έχουν δικό τους εισόδημα, έστω και μικρό, και λειτουργεί συχνά ανασταλτικά για όσους θέλουν να υπερβούν αυτή την κατάσταση και να πάνε στο σχολείο.

γ. Οι διοικητικοί και γραφειοκρατικοί μηχανισμοί της εκπαίδευσης, οι οποίοι με ασήμαντα προσχήματα, τις περισσότερες φορές, λειτουργούν ανασταλτικά στην ένταξη αυτή.

δ. Οι παγιωμένες ρατσιστικές αντιλήψεις, προκαταλήψεις και στάσεις, που υπάρχουν για τους τσιγγάνους και κυρίως για ένα ποσοστό από αυτούς σε ποικίλους τομείς.

ε. Οι κακές έως και άθλιες συνθήκες διαβίωσής τους, που είναι από τους πιο βασικούς ανασταλτικούς παράγοντες της σχολικής ένταξης. Παιδιά, για παράδειγμα, που δεν έχουν νερό, στους καταυλισμούς που μένουν, φως, θέρμανση, ζουν με χαμηλά εισοδήματα, που δεν έχουν περίθαλψη κτλ. εύλογο είναι να έχουν αρνητική στάση για το σχολείο, γιατί

ούτε στις σχολικές υποχρεώσεις μπορούν να ανταποκριθούν, ούτε τα αρνητικά σχόλια των άλλων συμμαθητών τους να αποφύγουν.

Από την άλλη πλευρά η ένταξη και των τσιγγανοπαίδων στο σχολείο είναι μια βασική αναγκαιότητα. Μόνο μέσα από την εκπαίδευση θα βοηθηθούν τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας να αλλάξουν τη μοίρα τους, να διαλύσουν τους μύθους, τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα, που επικρατούν γι' αυτούς και να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσής τους σε ποικίλους τομείς.

Είναι υποκρισία αλλά και αναληγσία ταυτόχρονα να κατηγορεί κανείς μια κοινωνική ομάδα ως «βρώμικους, άπλутους, ότι μυρίζουν άσχημα, ότι είναι επαίτες, κλέφτες, κτλ.», όταν γνωρίζει ότι για την κατάσταση αυτή δεν ευθύνονται τόσο τα μέλη της αλλά πολλοί άλλοι φορείς. Είναι ανεπίτρεπτο να μεταβιβάζονται οι ευθύνες ενός κρατικού φορέα σε άλλον για την αναζήτηση λύσεων στα προβλήματα αυτά και οι λύσεις να μην προκύπτουν. Το χειρότερο είναι ότι αυτή την υποκρισία και την αναληγσία των ενηλίκων, από όποια θέση κι αν βρίσκονται, την εισπράττουν τελικά τα παιδιά. Πολλές από τις επικρίσεις, που αναφέραμε, είναι βασικές αιτίες για πολλούς φιλότιμους και ευαίσθητους τσιγγάνους γονείς, ώστε να μη προτρέπουν τα παιδιά να πάνε στο σχολείο. Είναι ανεπίτρεπτο παιδαγωγικά, ψυχολογικά, κοινωνικά, οικονομικά κτλ. να εκμεταλλεύεται κανείς το πιο πολύτιμο αλλά και το πιο ευπαθές τμήμα ενός λαού, τα παιδιά, και να παίζει στις πλάτες του, τα όποια παιχνίδια επιθυμεί, εγγράφοντας όμως ταυτόχρονα και τις πιο τραυματικές εμπειρίες στη ζωή τους.

Η συμβολή του προγράμματος αναμένεται να είναι ουσιαστική για το ξεπέραςμα πολλών από τα προβλήματα αυτά. Δεν είναι όμως αρκετή. Είναι ανάγκη να ευαισθητοποιηθούν και να συμβάλουν προς αυτή την κατεύθυνση : διοικητικοί φορείς της εκπαίδευσης, με διευκολύνσεις των τσιγγανοπαίδων στη σχολική ένταξη· οι εκπαιδευτικοί της καθημερινής πράξης, με τη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών μάθησης και τη δημιουργία ευνοϊκού κλίματος επικοινωνίας ώστε να κεντρίζεται το ενδιαφέρον των παιδιών με χαμηλή επίδοση και χαμηλή αυτοεκτίμηση, για το σχολείο και τη διαδικασία της μάθησης· η δημοτική και νομαρχιακή αυτοδιοίκηση, με διευκολύνσεις των τσιγγάνων στους χώρους διαμονής τους· οι αστυνομικές αρχές, ώστε κάθε παραβατική συμπεριφορά της κοινωνικής αυτής ομάδας, ιδιαίτερα των παιδιών, να αντιμετωπίζεται με κατανόηση και να μη μεγιστοποιείται.

Παράλληλα χρειάζεται προσπάθεια και από τους ίδιους τους τσιγγάνους για να ξεπεραστούν τα προβλήματα αυτά. Είναι ανάγκη και αυτοί να τροποποιήσουν τη συμπεριφορά τους σε συγκεκριμένους τομείς και να μη

βλέπουν όλους τους μη τσιγγάνους συμπολίτες τους με καχυποψία ή με εχθρότητα. Έχουν χρέος να αντισταθούν στους ποικίλους εκμεταλλευτές τους και να περιφρουρήσουν το κύρος και την αξιοπρέπειά τους ως άτομα αλλά και ως κοινωνική ομάδα. Χρειάζεται να βρίσκονται σε στενή συνεργασία με φορείς που μπορούν να τους βοηθήσουν και ιδιαίτερα με το σχολείο, γιατί μέσα από αυτή την επικοινωνία και συνεργασία, μπορούν να αναζητήσουν και να βρουν λύσεις στα προβλήματά τους¹.

¹ Σε πρόσφατη (28-29/1/2000) επιστημονική συνάντηση, που είχαμε στο πανεπιστήμιο των Ιωαννίνων με τους συνεργάτες του προγράμματος για τον υπολογισμό και την εκτίμηση των δραστηριοτήτων του δεύτερου έτους υλοποίησής του, επισημάνθηκαν αρκετά προβλήματα σχετικά με το θέμα της ένταξης των τσιγγανοπαίδων στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα. Ενδεικτικά αναφέρουμε μερικά από αυτά, όπως :

- Ανεπίτρεπτες μορφές συμπεριφοράς, ορισμένων, ευτυχώς ολίγων, εκπαιδευτικών προς τα παιδιά αυτά καθώς και σε άλλα με αντίστοιχα προβλήματα.
- Αδιαφορία για την τακτική φοίτησή τους, τη χαμηλή επίδοσή τους και γενικότερα για τη στάση των άλλων απέναντί τους.
- Γραφειοκρατική ακαμψία και κωλυσιεργία της διοίκησης σχετικά με τη φοίτηση των τσιγγανοπαίδων στα δημόσια σχολεία.
- Πολλές και ανεπίτρεπτες μεθοδεύσεις για την απώθησή τους από το σχολείο.
- Αδιαφορία της τοπικής και νομαρχιακής αυτοδιοίκησης σε ορισμένες περιοχές για την επίλυση του προβλήματος της μόνιμης εγκατάστασης των τσιγγάνων καθώς και για τη διευκόλυνσή τους με νερό, φως κτλ. στους καταυλισμούς.

Τονίστηκε επίσης και η γενικότερη κρατική αδιαφορία και ολιγωρία για τη στέγαση και την παροχή βασικών συνθηκών διαβίωσης σε μια ομάδα συμπολιτών μας, που δεν ξεπερνά τις 50.000-60.000, όταν το ίδιο κράτος μέσα σε λίγους μήνες στέγασε 300.000 σεισμοπαθείς στην Αθήνα και πολύ μεγαλύτερο αριθμό Κοσσοβάρων στην Αλβανία. Δε μπορεί άραγε η πολιτεία να δώσει λύση στο στεγαστικό πρόβλημα τόσο λίγων πολιτών της ή δε θέλει; Είναι ερωτήματα τα οποία θα πρέπει να απαντηθούν σύντομα, γιατί από αυτά εξαρτώνται και πολλά άλλα θέματα.

Από την άλλη πλευρά τονίστηκαν και θετικά στοιχεία, τα οποία δικαιολογούν μια αισιοδοξία ότι τα προβλήματα αυτά θα αντιμετωπιστούν ή τουλάχιστον θα περιοριστούν στο ελάχιστο. Επισημάνθηκαν, για παράδειγμα :

- Η θετική στάση πολλών εκπαιδευτικών απέναντι στα τσιγγανόπουλα, που έχουν στις τάξεις τους και η ποικιλότητα ενίσχυση και ενθάρρυνσή τους.
- Η θετική συνεργασία τους με το διευθυντή της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, με σχολικούς συμβούλους και με παράγοντες της τοπικής και νομαρχιακής αυτοδιοίκησης.
- Η καλή επικοινωνία και συνεργασία με αστυνομικές αρχές για την καλύτερη αντιμετώπιση παραβατικών μορφών συμπεριφοράς των τσιγγανοπαίδων αλλά και μελών της ευρύτερης κοινότητας.

Αναφερθήκαμε στα προβλήματα και στις δυσκολίες που ήδη υπάρχουν σχετικά με την εκπαίδευση των τσιγγανοπαίδων για να τονίσουμε και από μια άλλη σκοπιά ότι το πρόβλημα αυτό καθώς και άλλων παιδιών που παρουσιάζουν τις ίδιες δυσκολίες με τα τσιγγανόπουλα, είναι πολυπαραγοντικό. Δεν αρκεί, για παράδειγμα, η προετοιμασία και του πιο καλού διδακτικού υλικού, για την αντιμετώπισή του. Χρειάζονται πολλά για την αντιμετώπισή του. Είναι, ταυτόχρονα και πρόβλημα που συνεπάγεται πολλές συγκρούσεις. Συγκρούονται, για παράδειγμα, παλιές και νέες αντιλήψεις, νοοτροπίες, στάσεις, συμπεριφορές, συμφέροντα, ευαισθησίες, κ.ο.κ.

Ωστόσο είναι ένα πρόβλημα που χρήζει άμεσης αντιμετώπισης. Δεν επιτρέπεται στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, που βρισκόμαστε ήδη, να υπάρχουν συμπολίτες μας, οι οποίοι στη μεγάλη τους πλειοψηφία να είναι οργανικά ή λειτουργικά αναλφάβητοι· να μη μπορούν να χαίρονται τα πολιτισμικά επιτεύγματα· να κινδυνεύει η ζωή τους από αιτίες, που έχουν εξαλειφθεί από δεκαετίες ακόμα και σε υποανάπτυκτες κοινωνίες και να ζουν με άθλιες συνθήκες, ως να είναι πολίτες δεύτερης ή τρίτης κατηγορίας. Όσο διατηρείται αυτή η κατάσταση και η ζωή των τσιγγάνων

Έγιναν, επίσης, και ενδιαφέρουσες προτάσεις για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των προβλημάτων, που υπάρχουν, όπως :

- Η συστηματική ενδοσχολική αλλά και γενικότερη επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα παιδαγωγικής, ψυχολογίας, κοινωνιολογίας, προκειμένου να αντιμετωπίζουν σωστά και αποτελεσματικά προβλήματα επίδοσης, συμπεριφοράς και επικοινωνίας στο σχολείο μεταξύ εκπαιδευτικών – μαθητών – γονέων.
- Συγγραφή διδακτικού υλικού για ποικίλες περιπτώσεις, που αφορούν ιδιαίτερα τα τσιγγανόπουλα, όπως αυτά που είναι ενταγμένα σε κανονικά σχολεία· αυτά που παρακολουθούν τμήματα ταχύρυθμης εκπαίδευσης· για παιδιά που φοιτούν σε σχολεία μόνο για τσιγγανόπουλα, καθώς και για τα παιδιά που διδάσκονται σε καταυλισμούς.
- Συχνή συνεργασία και επικοινωνία με την οικογένεια τόσο με προσωπικές επαφές, όσο και με ειδικό υλικό, με εκπομπές σε ραδιόφωνο και τηλεόραση, δημοσιεύματα στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο κ.ο.κ.
- Με ιδιαίτερη έμφαση επισημάνθηκε και η «ενδο – οικογενειακή» επιμόρφωση της τσιγγάνικης οικογένειας από τα μορφωμένα μέλη της ίδιας ομάδας, ώστε η παρέμβαση να είναι περισσότερο αποδοτική και πειστική.
- Στενή και συνεχή συνεργασία με διοικητικούς φορείς της εκπαίδευσης, με σχολικούς συμβούλους, με διευθυντές σχολείων, ώστε τα προβλήματα να αντιμετωπίζονται άμεσα και αποτελεσματικά.
- Συνεργασία με αρμόδιους παράγοντες της τοπικής και νομαρχιακής αυτοδιοίκησης και γενικότερα αρχών που σχετίζονται με τους τσιγγάνους, για την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους.

θα είναι άσχημη αλλά κι η υγεία και η ευημερία των άλλων πολιτών της χώρας θα είναι σε διαρκή κίνδυνο. Οι τσιγγάνοι είναι Έλληνες πολίτες, ζουν και κινούνται ανάμεσά μας και δικαιούνται σε όλους τους τομείς την ίδια μεταχείριση με τους άλλους πολίτες αυτής της χώρας. Με το πρόγραμμα που υλοποιείται από το ΥΠΕΠΘ και το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, ελπίζεται ότι πολλά από τα προβλήματα αυτά θα αντιμετωπιστούν τόσο στο χώρο της εκπαίδευσης όσο και σε άλλους τομείς. Αρκεί η προσπάθεια να συνεχιστεί και η ευαισθητοποίηση όλων μας να είναι συνεχής και αμείωτη για τα θέματα αυτά αλλά και θέματα ανάλογης σπουδαιότητας και βαρύτητας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι:

Αναλυτικά δεδομένα από τις πιλοτικές εφαρμογές της πρώτης περιόδου (1998)

- I.1 Γνωρίζω την Ελλάδα.**
- I.2 Αγωγή Υγείας.**
- I.3 Εμείς και ο κόσμος.**

I.1. ΓΝΩΡΙΖΩ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.

- α. Εκτιμήσεις των παρατηρητών.
- β. Εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών.
- γ. Εκτιμήσεις των μαθητών.

Ι.1.α. Εκτιμήσεις των παρατηρητών.

1. Προετοιμασία των διδασκόντων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Έφεραν στην τάξη αρκετά εποπτικά μέσα: χάρτες, εικόνες, υδρόγειο σφαίρα, φωτογραφίες από ιστορικά μνημεία, κλπ. και τα χρησιμοποίησαν σε συνδυασμό με αυτά των κειμένων. 2. Οι δραστηριότητες της διδασκαλίας ήταν προγραμματισμένες και καλά οργανωμένες. 3. Η προετοιμασία τους ήταν ικανοποιητική. 	<p>AZ, Η, Ι, ΚΕ, ΚΟ, ΑΒ.</p> <p>AZ, Η, Θ, Ι, ΚΕ, ΚΟ.</p> <p>Η, Θ, Ι, ΚΕ, ΚΟ, ΑΒ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Η προετοιμασία τους ήταν μέτρια. 2. Η προετοιμασία τους ήταν πρόχειρη. 	<p>Η, Θ, ΚΟ.</p> <p>Ι, ΚΕ, ΚΟΡ.</p>

2. Παρουσίαση της διδασκαλίας στην τάξη.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Αξιοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό το εποπτικό υλικό που οι εκπαιδευτικοί είχαν φέρει στην τάξη (χάρτες, εικόνες, κλπ.). 2. Ο γλωσσικός κώδικας του εκπαιδευτικού ήταν προσαρμοσμένος στο επίπεδο των μαθητών. 3. Το κλίμα της τάξης ήταν φιλικό. 4. Προσπάθησαν να προκαλέσουν τη συμμετοχή όλων των μαθητών. 5. Η μέθοδος διδασκαλίας ήταν αποδοτική (διάλογος - επίδειξη παιχνιδιώδης). 6. Το ύφος του εκπαιδευτικού ήταν φιλικό και κέντριζε το ενδιαφέρον των μαθητών για επικοινωνία. 	<p>AZ, Η, Θ, Ι, ΚΕ, ΑΒ.</p> <p>AZ, Θ, Ι.</p> <p>ΑΒ, ΑΖ, Η, Θ, Ι, ΚΕ, ΚΟ.</p> <p>AZ, Θ, Ι..</p> <p>Θ, Ι, ΚΕ, ΑΒ.</p> <p>Θ, ΑΖ, Ι.</p> <p>AZ, Ι.</p>

<p>7. Οι ερωτήσεις που υπέβαλαν στην τάξη ήταν απλές και κατανοητές.</p> <p>8. Υπήρχε καλή επικοινωνία.</p> <p>9. Επεξηγούσαν άγνωστες λέξεις και φράσεις.</p> <p>10. Αξιοποιούσαν τις εμπειρίες των μαθητών και οικοδομούσαν πάνω σ' αυτές.</p> <p>11. Αξιοποιούσαν αρκετά τις προσωπικές τους εμπειρίες.</p> <p>12. Έδιναν συχνά και πολλές πρόσθετες πληροφορίες σχετικές με την ενότητα που δίδασκαν (π.χ. θέατρα και μαντεία της Ελλάδας, απελευθέρωση από τους Τούρκους, κλπ.).</p> <p>13. Χρησιμοποιούσαν το χιούμορ στη διδασκαλία και ήταν ευχάριστοι.</p> <p>14. Παρακινούσαν τα Τσιγγανόπουλα να πουν τις δικές τους εμπειρίες από τα διάφορα ταξίδια με τις οικογένειές τους.</p> <p>15. Αξιοποιούσαν θετικά τις καινοτομίες του βιβλίου.</p> <p>16. Έκαναν συχνά επαναλήψεις, ώστε να είναι σίγουροι ότι οι μαθητές κατανόησαν τις πληροφορίες, που διδάχθηκαν.</p> <p>17. Έκαναν συγκρίσεις των νομών της Ηπείρου με το δικό τους νομό (Ηράκλειο) και από γεωγραφική και από ιστορική άποψη.</p> <p>18. Αξιοποιήθηκαν ουσιαστικά οι ερωτήσεις, που υπήρχαν στο βιβλίο και τα θέματα για συζήτηση.</p> <p>19. Χρησιμοποιούσαν πολλά παραδείγματα και εικόνες του βιβλίου για να διευκολύνουν την κατανόηση στους μαθητές.</p> <p>20. Απαντούσε με πολύ προθυμία σε οποιαδήποτε απορία ή ερώτηση μαθητή.</p>	<p>H, Θ, I, KE, KO, AB.</p> <p>Θ, I, KO.</p> <p>I, KE, AZ, H, Θ, AB.</p> <p>KE.</p> <p>AB, AZ, H, Θ, I, KO.</p> <p>H, I.</p> <p>H, I.</p> <p>H, Θ, I, KE, KO, AB.</p> <p>H, Θ, AB.</p> <p>H.</p> <p>I, AB.</p> <p>I, KE, KO, AB.</p> <p>AB, I, AB.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Δεν αξιοποιήθηκαν ικανοποιητικά οι πληροφορίες των διδακτικών ενοτήτων.</p> <p>2. Χρησιμοποιούσαν έναν λόγο επεξεργασμένο, που δεν το καταλάβαιναν όλα τα παιδιά.</p>	<p>AB, Θ, I, KE, KO.</p> <p>AZ, KE.</p>

3. Δεν διευκρινίζονταν όλες οι λέξεις και οι όροι του κειμένου.	AZ.
4. Δεν έκαναν έλεγχο της κατανόησης της ενότητας που είχαν διδάξει πριν προχωρήσουν στη νέα ενότητα.	AZ, I, AB.
5. Δεν υπήρχε ουσιαστική ανατροφοδότηση στις απαντήσεις των μαθητών.	AZ.
6. Ήταν, συχνά, προσκολλημένοι στην ύλη του βιβλίου και δεν ξέφευγαν καθόλου από αυτή.	AZ, H, Θ, I.
7. Δεν γινόταν διάλογος στην τάξη. Ήταν συνεχής μονόλογος του εκπαιδευτικού.	AZ, H.
8. Οι διδάσκοντες δεν είχαν πάντα τον έλεγχο της τάξης με αποτέλεσμα να γίνεται θόρυβος.	H, Θ, I, KE, AB.
9. Η ροή της διδασκαλίας ήταν αργή με αποτέλεσμα να κουράζει τους μαθητές.	Θ, KE.
10. Οι διδάσκοντες, στην προσπάθειά τους να αυτοσχεδιάζουν, ξέφευγαν συχνά από το περιεχόμενο των ενοτήτων.	Θ, I, KO.
11. Η διδασκαλία διακόπτονταν συχνά από μαθητές άλλων τάξεων και γενικά υπήρχε θόρυβος, που δυσκόλευε τα μαθήματα.	Θ, KE.
12. Οι ασπρόμαυρες εικόνες και κυρίως οι ασπρόμαυροι χάρτες δεν ήταν καθόλου ελκυστικοί για τους μαθητές.	AZ, H, Θ, I, KO.
13. Δεν έφερναν οι εκπαιδευτικοί και δικό τους εποπτικό υλικό. Περιορίζονταν μόνο σ' αυτά του βιβλίου που δίδασκαν.	KE, I. AZ, H, I.
14. Οι ερωτήσεις ήταν «κακές» (γενικές και ασαφείς) και εξεταστικές, όχι διερευνητικές και επικοινωνιακές.	AZ, AB, I.
15. Δεν έλεγχαν στο τέλος την κατανόηση ακόμα και βασικών πληροφοριών του μαθήματος που δίδαξαν.	I, KE, KZ.
16. Οι δραστηριότητες του εκπαιδευτικού στην τάξη δεν ήταν προγραμματισμένες, γι' αυτό και υπήρχαν εμφανή κενά στη διδασκαλία.	I, KO.
17. Ο ρυθμός της διδασκαλίας ήταν πολύ γρήγορος. Οι διδάσκοντες έδιναν την εντύπωση ότι βιάζονται να τελειώσουν με την ύλη.	I.
18. Μερικές φορές κυριαρχούσε ένας αδικαιολόγητος βερμπαλισμός των εκπαιδευτικών. Απαντούσαν, μάλιστα,	

<p>οι ίδιοι και στις ερωτήσεις που έκανα στους μαθητές.</p> <p>19. Οι εκπαιδευτικοί δεν ήταν καλά προετοιμασμένοι. Συχνά αγνοούσαν και πληροφορίες του βιβλίου.</p> <p>20. Δεν κέντριζαν το ενδιαφέρον των μαθητών.</p> <p>21. Το κλίμα της τάξης ήταν πολύ «βαρύ» και κυριαρχούσε ο φόβος στους μαθητές.</p> <p>22. Δεν δημιουργούσαν κίνητρα για μάθηση, ούτε καν για συμμετοχή στη διδασκαλία.</p> <p>23. «Βομβάρδιζαν» τους μαθητές με πολλές πληροφορίες, οι οποίες δεν ανταποκρίνονταν στο γνωστικό επίπεδο των μαθητών της συγκεκριμένης τάξης.</p> <p>24. Η διδασκαλία στηρίζονταν σε μεγάλο βαθμό στην απλή ανάγνωση των πληροφοριών, που υπήρχαν στο βιβλίο.</p> <p>25. Το μάθημα εστιάστηκε κυρίως στις γεωγραφικές πληροφορίες και ελάχιστη βαρύτητα δόθηκε στις ιστορικές και αρχαιολογικές πληροφορίες.</p> <p>26. Οι μαθητές δεν παροτρύνονταν να κάνουν χρήση και να επεξεργαστούν το διδακτικό υλικό.</p> <p>27. Το μάθημα περιοριζόταν μερικές φορές σε 3-4 μαθητές και δεν παρακινούνταν για συμμετοχή όλη η τάξη (3-4 μαθητές δε ρωτήθηκαν ποτέ).</p> <p>28. Το ύφος του εκπαιδευτικού ήταν νευρικό και συχνά ειρωνικό.</p> <p>29. Η διδασκαλία ήταν υποτονική, άκεφη.</p>	<p>I.</p> <p>I.</p> <p>KE.</p> <p>I.</p> <p>KE.</p> <p>I, KE, ΠΑ.</p> <p>AZ, AB, Θ, ΚΟ.</p> <p>ΚΟ, ΚΖ.</p> <p>I, KE, AB.</p> <p>Θ, I, ΚΖ.</p> <p>I, AB, ΚΟ.</p>
--	---

3. Αντιδράσεις των μαθητών στη διδασκαλία.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Συμμετείχαν ικανοποιητικά στο μάθημα και έδειχναν ενδιαφέρον γι' αυτό (Τσιγγανόπουλα και Μπαλαμοί). 2. Υπέβαλαν αρκετές ερωτήσεις στους διδάσκοντες, είτε ζητώντας πρόσθετες πληροφορίες είτε για επεξηγήσεις. 3. Σχολίαζαν, συχνά, πολύ ευνοϊκά τις πληροφορίες του βιβλίου, ιδιαίτερα το συνδυασμό γεωγραφικών και 	<p>AB, AZ, Η, Θ, I, KE, KZ, ΚΟ, ΠΑ.</p> <p>AB, KZ, ΚΟ, Η, I, Θ, AZ.</p> <p>Θ, I, KE, KZ.</p>

<p>ιστορικών πληροφοριών. Οι τελευταίες μάλιστα τους εντυπωσίασαν ιδιαίτερα.</p> <p>4. Ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για τους χάρτες και τη μελέτη τους.</p> <p>5. Κατέθεταν με άνεση τις εμπειρίες τους από μέρη που είχαν επισκεφθεί στην Ήπειρο.</p> <p>6. Έδειχναν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις ομαδικές εργασίες (ασκήσεις).</p> <p>7. Ανταποκρίνονταν με προθυμία στις ερωτήσεις των εκπαιδευτικών.</p> <p>8. Αρέσκονταν να ζωγραφίζουν με χρώματα τις φωτογραφίες που υπήρχαν, κάνοντας συχνά σωστή εκλογή χρωμάτων.</p>	<p>Θ, Ι.</p> <p>Ι, ΚΕ.</p> <p>Ι, ΚΟ, ΠΑ.</p> <p>Ι, ΚΕ, ΚΟ.</p> <p>ΚΕ.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Απαντούσαν με δυσκολία στις ερωτήσεις των εκπαιδευτικών.</p> <p>2. Ορισμένοι αδιαφορούσαν για το μάθημα.</p> <p>3. Ήταν πολύ ανήσυχoi και δημιουργούσαν φασαρία στη τάξη.</p> <p>4. Τα παιδιά των μειονοτικών ομάδων (Τσιγγανάκια - Αλβανάκια) σχεδόν δε συμμετείχαν καθόλου.</p> <p>5. Ήταν πολύ δύσκολο να παρακολουθούν το μάθημα με προσοχή παρά μόνο για ελάχιστα λεπτά.</p> <p>6. Έκαναν, συχνά, άσχετες παρεμβάσεις με το περιεχόμενο της ενότητας που διδάσκονταν.</p> <p>7. Φαίνεται να αγνοούσαν βασικές γεωγραφικές πληροφορίες και γι' αυτό δεν πρόσεχαν.</p>	<p>ΑΒ, ΑΖ, Η, Θ, Ι.</p> <p>ΑΒ, ΑΖ, Η, Θ, Ι, ΚΕ.</p> <p>ΑΒ.</p> <p>ΑΒ, Ι, ΚΖ.</p> <p>Θ, ΚΕ.</p> <p>Θ, Ι, ΑΒ.</p> <p>ΚΖ, ΠΑ, ΑΒ.</p>

4. Χαρακτηρισμός της διδακτικής προσπάθειας και αιτιολόγησή του.

Περιπτώσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Πολύ επιτυχής, διότι: <ol style="list-style-type: none"> 1. Έγινε με πληρότητα η παρουσίαση της Ηπείρου ως γεωγραφικού διαμερίσματος. Έγιναν εποικοδομητικές συζητήσεις με τους μαθητές. Αξιοποιήθηκαν ουσιαστικά οι εμπειρίες των μαθητών από τα ταξίδια τους. 2. Οι εκπαιδευτικοί κατόρθωσαν να κεντρίσουν το ενδιαφέρον των μαθητών για το μάθημα και το κράτησαν αμείωτο καθ' όλη την διάρκεια των διδασκαλιών. 3. Υπήρχε πάντα ενεργός συμμετοχή όλων των μαθητών της τάξης. 4. Η διδασκαλία ήταν πάντα οργανωμένη στο γνωστικό και γλωσσικό επίπεδο των μαθητών και οι στόχοι επιτυγχάνονταν σε ικανοποιητικό βαθμό. 	<p>H.</p> <p>Θ, ΚΕ, ΚΟ.</p> <p>ΑΒ, ΚΟ.</p> <p>ΑΒ, Θ, Ι.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Επιτυχής, διότι: <ol style="list-style-type: none"> 1. Οι μαθητές συμμετείχαν κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας και είχαν κατακτήσει ένα σημαντικό ποσοστό των προσφερόμενων γνώσεων. 2. Αξιοποιήθηκαν αποτελεσματικά οι πληροφορίες των διδακτικών ενοτήτων. Το ενδιαφέρον των μαθητών υπήρξε αυξημένο. 3. Οι μαθητές είχαν την ευκαιρία να αποκτήσουν βασικές γνώσεις με ελκυστικό τρόπο και να πληροφορηθούν για επαγγέλματα που δε γνώριζαν, όπως: γεωργός, κτηνοτρόφος. 4. Οι εκπαιδευτικοί προσπάθησαν να κατανοήσουν οι μαθητές βασικές πληροφορίες, μολονότι το επίπεδο της τάξης ήταν χαμηλό (δεν έδειχναν ενδιαφέρον κατά τη διδασκαλία και μάθηση γενικότερα). 5. Αξιοποιήθηκε αποτελεσματικά η ταυτόχρονη διδασκαλία της Γεωγραφίας με την Ιστορία. Αυτό άρεσε ιδιαίτερα στους μαθητές και κέντρισε το ενδιαφέρον τους. 	<p>AZ, H, Θ, Ι.</p> <p>Θ, Ι, ΚΟΡ, ΚΟ.</p> <p>Θ, ΠΑ.</p> <p>Ι, ΑΒ, ΠΑ.</p> <p>ΚΕ, ΠΑ.</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Μέτρια επιτυχής, διότι: <ol style="list-style-type: none"> 1. Ο εκπαιδευτικός επέμενε μόνο σε μερικά σημεία του μαθήματος, που αυτός θεωρούσε ως κύρια. 2. Οι μαθητές συναντούσαν δυσκολίες στην κατανόηση των γεωγραφικών διαμερισμάτων, χωρίς να βοηθούνται πάντα αποτελεσματικά από τους διδάσκοντες. Ιδιαίτερες δυσκολίες συναντούσαν στην κατανόηση νομών και επαρχιών. Μερικές ασκήσεις τις έκαναν λάθος οι μαθητές, χωρίς να έχουν ουσιαστική ενίσχυση. 3. Δεν κέντριζαν οι εκπαιδευτικοί το ενδιαφέρον των μαθητών, με αποτέλεσμα η συμμετοχή τους να μην είναι πάντα δημιουργική. Νωχελικά συμμετείχαν τα παιδιά. 4. Δεν αξιοποίησαν με επιτυχία οι εκπαιδευτικοί τις πληροφορίες και τις καινοτομίες των βιβλίων. 5. Αρκετοί μαθητές είχαν βασικές ελλείψεις σε γνώσεις και παρά τις φιλότιμες προσπάθειες των εκπαιδευτικών το αποτέλεσμα δεν ήταν πάντα το αναμενόμενο. 	<p>H, ΚΟ, ΠΑ.</p> <p>H, ΚΟ.</p> <p>Θ, Ι, ΚΟ.</p> <p>Θ, Ι, ΚΟ, ΑΖ.</p> <p>Ι, ΚΕ, ΑΒ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Ανεπιτυχής, διότι: <ol style="list-style-type: none"> 1. Οι εκπαιδευτικοί δεν κατόρθωσαν να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των μαθητών για τη νέα γνώση. 2. Δεν αξιοποίησαν αποτελεσματικά ούτε τις πληροφορίες των διδακτικών ενοτήτων. 	<p>ΚΕ, ΑΖ, Θ.</p> <p>ΚΕ, ΚΑ, ΚΖ.</p>

5. Τομείς για βελτίωση.

Περιπτώσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Οι χάρτες και οι εικόνες στις ενότητες να είναι έγχρωμες, γιατί έτσι όπως ήταν δυσκόλευαν τους μαθητές και ελάχιστα αξιοποιήθηκαν. • Να προσεχθούν γεωγραφικοί όροι, όπως π.χ. χερσόνησος, που δεν γίνονται αντιληπτοί από τους μαθητές. • Να περιοριστούν οι ονομασίες βουνών, ποταμών, λιμνών, γιατί κουράζουν τους μαθητές. • Να εφοδιαστούν όλα τα σχολεία με εποπτικά μέσα (χάρτες, υδρόγειο σφαίρα, σλάϊτς, βίντεο, κασέτες) για να ανταποκριθούν στο έργο τους. 	<p>H, ΑΒ, ΑΛ, Π, ΚΖ, Θ, ΚΕ.</p>

Ι.1.β. Εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών.

1.Αξιολογικές κρίσεις για το περιεχόμενο του συγκεκριμένου μαθήματος και αιτιολόγησή τους.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Πολύ καλό, διότι: <ol style="list-style-type: none"> 1. Είναι απλό και κατανοητό με αναλυτική διάταξη της ύλης. 2. Δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές να συνδυάσουν ιστορικά και γεωγραφικά γεγονότα. 3. Μπορούν να προσδιορίσουν οι μαθητές τη θέση της Ελλάδας στον παγκόσμιο και ευρωπαϊκό χώρο. 4. Είναι βασική καινοτομία η ταυτόχρονη διδασκαλία Γεωγραφίας και Ιστορίας. 5. Κέντριζε το ενδιαφέρον των μαθητών. 6. Γίνεται πολύπλευρη διαπραγμάτευση του αντικειμένου. 7. Ενισχύει την αυτενέργεια των μαθητών. 8. Δίνει τη δυνατότητα κατάθεσης προσωπικών εμπειριών των μαθητών. 9. Συμμετέχουν οι μαθητές. 10. Δίνει σημαντικές πληροφορίες. 11. Μαθαίνουν οι μαθητές τα γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας. 12. Βοηθάει τους μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες. 13. Βοηθάει τον εκπαιδευτικό να επεκταθεί πέραν του διδακτικού αντικειμένου. 14. Έχει καταμερισμένη την ύλη. 15. Είναι περιεκτικό το υλικό. 16. Είναι ικανοποιητικό για βασικές γνώσεις στο μάθημα της Γεωγραφίας. 	<p>KO, I, KE. ΠΑ, I, KE. ΠΑ, I. ΠΑ, I. ΠΑ, KE. ΠΑ. ΠΑ. ΠΑ. ΠΑ, Θ, KE. I, AB, H. I, AZ, Θ, H. I, ΠΑ, KE. I, KE, H. I, KO, KZ. I, KZ. I, KE.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • ΚΑΛΟ, διότι: <ol style="list-style-type: none"> 1. Συνδυάζε με πληρότητα τις γεωγραφικές και ιστορικές πληροφορίες. 2. Οι πληροφορίες για την Ήπειρο ήταν επαρκείς, ώστε να γνωρίσουν οι μαθητές αυτό το γεωγραφικό διαμέρισμα. 3. Είχε πολλούς χάρτες που βοηθούσαν στην κατανόηση της ύλης. 	<p>AB, I, KO. AB, I, Π, KE. KO.</p>

<ol style="list-style-type: none"> 4. Η ύλη ήταν ευχάριστη και κέντριζε το ενδιαφέρον των μαθητών σε αρκετά κεφάλαια. 5. Γίνεται εκτενής αναφορά στις ασχολίες των κατοίκων. 6. Υπήρχαν πολλές και χρήσιμες ιστορικές πληροφορίες. 7. Κεντρίζει το ενδιαφέρον των μαθητών για ενεργό συμμετοχή. 8. Συμμετείχαν ενεργά και οι μαθητές με δυσκολίες μάθησης. 9. Οι ασκήσεις ήταν εύκολες και κατανοητές και βοηθούν πολύ στην κατανόηση της ύλης 10. Παράλληλα με την Ιστορία της πατρίδας οι μαθητές μάθαιναν και την τοπική ιστορία. 11. Το περιεχόμενο είναι καλύτερο από αυτό των σχολικών εγχειριδίων. 12. Επιτρέπει στους μαθητές να διατυπώσουν, συχνά, τις προσωπικές τους εμπειρίες. 13. Είναι με εύκολο τρόπο δοσμένο. 14. Η θεματολογία είναι καλή και ενδιαφέρουσα. 15. Περιείχε πολλές νέες πληροφορίες. 16. Κέντριζε και το ενδιαφέρον των Τσιγγανοπαίδων, οι οποίοι, λόγω του τρόπου ζωής τους, ταξιδεύουν συνεχώς και γνωρίζουν νέους τόπους. 	<p>I, Θ, Η, ΚΟ. I, ΠΑ. I, ΑΖ, ΠΑ. I, ΑΒ, ΚΕ. I, Η. Θ, ΚΕ. I, ΚΟ. Η, ΚΖ. Θ, ΠΑ. Θ, ΚΟ. Θ, ΚΕ. ΚΟ, Θ. Θ, ΠΑ.</p>
<p>• ΜΕΤΡΙΟ, διότι:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Η ύλη της Γεωγραφίας είναι συμπυκνωμένη. 2. Δεν παρέχει πολλές διασαφηνίσεις. 3. Έχει πολλές πληροφορίες, που κουράζουν. 4. Έχει άγνωστους όρους, που δημιουργούν σύγχυση στους μαθητές. 5. Δεν κεντρίζει το ενδιαφέρον των μαθητών. 6. Το γλωσσικό επίπεδο δεν είναι προσαρμοσμένο στο γνωστικό επίπεδο των μαθητών. 7. Οι πληροφορίες δίνονται σκόρπιες. 8. Δεν προσφέρει κάτι παραπάνω από το σχολικό βιβλίο. 9. Έχει εκτενείς αναφορές στην Ιστορία. 10. Η ύλη δε συνδέεται με τα βιώματα των Τσιγγανοπαίδων. 11. Είναι πολύ απλές οι πληροφορίες για τους μαθητές (Ε΄+ΣΤ΄ Δημοτικού). 	<p>ΚΟ, Θ, Η. ΚΟ, Ι. Θ, ΚΑ. Θ, ΑΒ. Θ, ΑΒ, ΚΑ. Θ, ΚΑ. Θ, ΑΖ, Η. Η, Ι. Ι, ΑΒ, Θ. Η, ΚΕ. ΚΟ, ΚΕ.</p>

Στάση των εκπαιδευτικών στη διδασκαλία της Γεωγραφίας - Ιστορίας συνδυαστικά.

Περιπτώσεις

• **Θετική (Ι, ΚΟ, Π, Θ, ΑΒ, ΚΑ):**

1. Πολύ θετική προσπάθεια, βοηθάει τους μαθητές να θυμούνται καλύτερα τις πληροφορίες που τους δίνονται και για μακρύτερο χρόνο. Ιδιαίτερα αυτό βοηθάει τους μαθητές με δυσκολίες μάθησης.
2. Γίνεται πολύ καλός συνδυασμός τόπων και γεγονότων. Αυτό είναι πολύ θετικό, όχι μόνο για την Ιστορία και Γεωγραφία της Ελλάδας, αλλά και άλλων χωρών γενικότερα. Χρειάζεται, όμως, προσοχή, ώστε ο συνδυασμός να είναι κατανοητός από τους μαθητές. Σ' αυτό φυσικά βοηθάει και ο εκπαιδευτικός, γιατί από τις πληροφορίες που θα δώσει, τις διευκρινίσεις, τους συσχετισμούς, τις υποδείξεις κλπ., εξαρτάται η εύστοχη χρήση του βιβλίου και η αξιοποίηση των πληροφοριών.
3. Είναι θετικό στοιχείο, γιατί δεν απαιτούνται προηγούμενες γνώσεις των μαθητών για την παρακολούθηση
4. Εξαιρετική η ιδέα για τη διδασκαλία της Ιστορίας και Γεωγραφίας ως ενιαία θεματική ενότητα. Τα Τσιγγανόπουλα ιδιαίτερα, επειδή μετακινούνται συχνά, γνωρίζουν πολλές περιοχές και έχουν συλλογικές μνήμες από αυτά τα ταξίδια τους.
5. Είναι θετικό στοιχείο με την προϋπόθεση ότι οι μαθητές είναι σε θέση μόνοι τους να διαβάζουν το βιβλίο. (Να γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση).
6. Ο συνδυασμός Ιστορίας και Γεωγραφίας βοηθάει κυρίως τα παιδιά των πολιτισμικών μειονοτήτων, όπως τα Τσιγγανόπουλα.

• **Αρνητική:**

1. Διατυπώνονται φόβοι ότι ίσως οι μαθητές να μπερδεύονται από το ότι τα μαθήματα είναι μαζί, ενώ ξεχωριστά πίστευαν ότι θα ήταν καλύτερα.
2. Τα παιδιά μπερδεύονται περισσότερο.

3. Προτάσεις των εκπαιδευτικών για βελτίωση του μαθήματος.

Προτάσεις	Περιοχές
<ol style="list-style-type: none"> 1. Να γίνουν διορθώσεις στα κείμενα, στα ακόλουθα σημεία: <ol style="list-style-type: none"> α. Στις ηπείρους να προστεθεί και η Ανταρκτική και να γίνουν έξι αντί πέντε. β. Η Ελλάδα δε συνορεύει προς Β. με την Ευρωπαϊκή Τουρκία, μόνο προς Ανατολικά. γ. Να παρουσιάζονται με μια ομοιόμορφη κατανομή οι πληροφορίες των νομών της Ηπείρου. Στο κείμενο αυτό ο νομός Θεσπρωτίας κατέχει μεγαλύτερη έκταση. 2. Να προσεχθούν οι τίτλοι (λεζάντες) κάτω από τις φωτογραφίες, ώστε να μη δημιουργούνται συγχύσεις στους μαθητές. 3. Η Πάργα διοικητικά ανήκει στο νομό της Πρέβεζας. Επομένως, θα ήταν καλύτερα να σημειωθεί ότι απέχει από την Πρέβεζα 50 χλμ. και όχι από την Ηγουμενίτσα. 4. Οι χάρτες να είναι έγχρωμοι. Το ίδιο και οι φωτογραφίες. 5. Οι πληροφορίες να μην έχουν κάθετη οργάνωση αλλά οριζόντια. Όχι π.χ. όλα για ένα νομό αλλά όλες οι πεδιάδες της χώρας, τα βουνά, τα ποτάμια. 6. Για αρκετούς μαθητές οι νομοί της Ηπείρου ήταν άγνωστοι. 7. Να προσεχθεί η γλώσσα με την οποία παρουσιάζονται τα κείμενα, ώστε να είναι πιο προσιτή στους μαθητές. 8. Να υπάρχουν σε ειδικές θήκες του φακέλου για τον εκπαιδευτικό χάρτες από διάφορες περιοχές της χώρας, ώστε να μπορεί να τους αξιοποιήσει. 9. Να υπάρχουν περισσότερα εποπτικά μέσα: εικόνες, σχεδιαγράμματα, φωτογραφίες. 10. Να υπάρχουν αναφορές και για τους Τσιγγάνους (όπως π.χ. στο εμπόριο). 	<p>ΚΕ, Ι, ΑΒ, ΑΛ, Η, ΚΣ, Π, ΚΑ.</p>

Ι.1.γ. Εκτιμήσεις των μαθητών.

1. Απόψεις για το περιεχόμενο του μαθήματος

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Μας άρεσε πολύ ο συνδυασμός Ιστορίας και Γεωγραφίας, γιατί όταν θα πάμε στην Ήπειρο θα ξέρουμε και τι θα δούμε. 2. Η γλώσσα του κειμένου ήταν κατανοητή. 3. Μας άρεσαν οι χάρτες και οι φωτογραφίες. 4. Μάθαμε πολλά πράγματα που δεν τα ξέραμε. 5. Δεν έχουμε τέτοιο μάθημα στο σχολείο. 	ΚΕ, ΑΒ, ΑΛ, ΚΑ, Ι, Θ, Η.
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Οι χάρτες ήταν ασπρόμαυροι και δεν φαίνονταν καθαρά οι πληροφορίες. 2. Υπήρχαν δύσκολες λέξεις στο κείμενο. 3. Οι πολλές πληροφορίες μας κούραζαν. 	

2. Προτάσεις για βελτίωση.

Προτάσεις	Περιοχές
<ol style="list-style-type: none"> 1. Οι χάρτες και οι φωτογραφίες να είναι έγχρωμες. 2. Να υπάρχουν περισσότερες ασκήσεις. 3. Να πλουτιστούν τα κείμενα και με πληροφορίες από άλλους νομούς. 4. Να μας πάει το σχολείο εκδρομή στα Γιάννινα. 5. Μακάρι έτσι να ήταν το περιεχόμενο και στα σχολικά μας μαθήματα. 	ΑΒ, ΑΛ, ΚΕ, Ι, ΚΑ, Θ, Η.

Ι.2. ΑΓΩΓΗ ΥΓΕΙΑΣ

- α. Εκτιμήσεις των παρατηρητών.
- β. Εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών.
- γ. Εκτιμήσεις των μαθητών.

1.2.α. Εκτιμήσεις των παρατηρητών.

1. Προετοιμασία των διδασκόντων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Αξιοποίησαν τις πληροφορίες και τις καινοτομίες του σχετικού βιβλίου με ικανοποιητικό τρόπο (εικόνες, ασκήσεις, κλπ.). 2. Οι δραστηριότητές τους ήταν προγραμματισμένες. 3. Η προετοιμασία τους ήταν από ικανοποιητική έως πολύ ικανοποιητική. 	<p>Π, Ι, Θ, ΚΕ, ΑΒ, Η, ΚΟ, ΚΑ.</p> <p>Π, Θ, ΑΒ, ΚΕ, Η, ΚΟ.</p> <p>Π, Θ, ΑΒ, ΚΕ, ΚΑ, Ι, ΚΟ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Η προετοιμασία τους ήταν πρόχειρη. 2. Δεν υπήρχε καμιά προετοιμασία. 	<p>Π, Ι, Θ, ΑΒ, ΚΕ.</p> <p>ΚΕ.</p>

2. Παρουσίαση της διδασκαλίας στην τάξη.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Χρησιμοποίησαν το εποπτικό υλικό των βιβλίων και πρόσθετο που έφεραν οι ίδιοι. 2. Οι διδακτικές δραστηριότητες ήταν προγραμματισμένες. 3. Υπήρχε καλή επικοινωνία με τους μαθητές. 4. Διατηρούσαν τον έλεγχο της τάξης. 5. Ελέγχανε συστηματικά την κατανόηση της ύλης, ανακεφαλαιώναν ενότητες, επεξηγούσαν, έδιναν παραδείγματα. 6. Προσάρμοζαν τη διδασκαλία στο γνωστικό και γλωσσικό επίπεδο των μαθητών. 7. Αξιοποιούσαν αποτελεσματικά τις προσωπικές εμπειρίες των μαθητών. 8. Κέντριζαν το ενδιαφέρον όλων των μαθητών και 	<p>Θ, ΑΒ, Ι, ΚΕ, Η, ΚΟ, ΑΛ, ΚΑ.</p> <p>Π, Θ, ΑΒ, ΚΕ, ΚΟ.</p> <p>Θ, Π, ΑΒ, ΚΕ, Η, ΑΛ, Ι, ΚΟ.</p> <p>Π, Ι, Θ, ΑΛ.</p> <p>Π, Ι, Θ, ΚΟ, Η, ΑΛ, Ι, ΑΒ.</p> <p>Θ, ΑΒ, ΚΕ, ΚΟ, ΑΛ, ΚΑ.</p> <p>Π, Θ, ΑΒ, Η, ΚΕ, ΑΛ, ΚΑ.</p> <p>Π, Θ, ΚΕ, ΚΟ, Ι, Η,</p>

<p>επικοινωνούσαν με όλους.</p> <p>9. Δίδασκαν με παραστατικό τρόπο, με κέφι και χρησιμοποιούσαν αρκετό χιούμορ.</p> <p>10. Ανέθεταν διάφορες εργασίες και μερικές από αυτές τις έπαιρναν οι μαθητές για το σπίτι τους.</p> <p>11. Προσπαθούσαν να συνδέσουν το περιεχόμενο κάθε ενότητας, που δίδασκαν, με το περιβάλλον, στο οποίο ζούσαν οι μαθητές.</p> <p>12. Είχαν ένα ευχάριστο κλίμα στην τάξη.</p> <p>13. Είχαν ευρηματικότητα στον Τρόπο διδασκαλίας και επικοινωνίας.</p> <p>14. Αξιοποίησαν αποτελεσματικά τις εικόνες και τα ποιηματάκια, που υπήρχαν στα κείμενα.</p> <p>15. Είχαν μια θετική στάση προς την ύλη που δίδασκαν λόγω του πρωτόγνωρου του μαθήματος στο δημοτικό σχολείο.</p>	<p>AB. H, I, KE, KO.</p> <p>AB, Π, Η.</p> <p>ΑΛ, ΚΑ.</p> <p>I, AB, KE, KO, Θ, Π, Η, ΑΛ, ΚΑ.</p> <p>H, KO.</p> <p>ΑΛ, I.</p> <p>Θ, AB, H, ΑΛ, ΚΑ, KE, KO, I.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Οι δραστηριότητες, σχεδόν, δεν ήταν προγραμματισμένες.</p> <p>2. Κυριαρχούσε ο μονόλογος κατά τη διδασκαλία και ελάχιστα ο διάλογος.</p> <p>3. Οι απαιτήσεις τους σε ερωτήματα των μαθητών ήταν βερμπαλιστικές και δεν εξυπηρετούσαν την κατανόηση.</p> <p>4. Περιορίστηκαν μόνο στο εποπτικό υλικό που υπήρχε στις ενότητες. Δεν έφεραν δικό τους, ούτε έδιναν πληροφορίες περισσότερες από αυτές του βιβλίου.</p> <p>5. Δεν κατάφεραν να επιβάλουν τον έλεγχο στην τάξη με αποτέλεσμα και η διδασκαλία να διακόπτονταν συνέχεια και να μην ήταν αποτελεσματική.</p> <p>6. Χρησιμοποιούσαν επεξεργασμένο λόγο, με αποτέλεσμα οι μαθητές να μην καταλαβαίνουν πολλά πράγματα.</p> <p>7. Δεν ελέγχονταν η κατανόηση της ύλης που διδάσκονταν. Δεν αναλύονταν οι λέξεις, δεν εξηγούνταν, δεν ανακεφαλαιώνονταν η ύλη.</p> <p>8. Ήταν απροετοίμαστοι, με αποτέλεσμα να αγνοούν την ύλη</p>	<p>I, Θ, AB.</p> <p>I, H, Θ, AB, KE, KA.</p> <p>I, Θ, KA.</p> <p>Π, Θ, I, AB, KE, ΑΛ.</p> <p>Θ, AB, KE, I, KA, ΑΛ.</p> <p>I, Θ, AB, H, KE.</p> <p>AB, ΑΛ, KE, I, Θ.</p> <p>I, Θ, AB, Π, KE.</p>

<p>και να κάνουν κακή χρήση στις υπάρχουσες πληροφορίες.</p> <p>9. Περιορίζονταν μόνο σε απλή ανάγνωση του κειμένου και δεν προχωρούσαν σε βαθύτερη επεξεργασία, με αποτέλεσμα οι μαθητές να μην κατανοούν την ύλη.</p> <p>10. Ο ρυθμός της διδασκαλίας ήταν πολύ γρήγορος ή πολύ αργός, οπότε κούραζε τους μαθητές.</p> <p>11. Δεν αξιοποιήθηκαν οι πληροφορίες του βιβλίου σε επαρκή βαθμό.</p> <p>12. Δεν άφηναν περιθώρια στους μαθητές για συμμετοχή. Ιδιαίτερα εμπόδιζαν τα Τσιγγανόπουλα με το αιτιολογικό ότι δεν ήξεραν να διαβάζουν.</p>	<p>I, AB, Π, ΚΕ, ΑΛ.</p> <p>I, AB, ΚΕ, ΚΟ, Θ.</p> <p>ΚΕ, Η, Ι, ΚΑ.</p> <p>ΚΟ, ΚΖ, Η, ΚΑ.</p>
--	--

3. Αντιδράσεις των μαθητών κατά τη διδασκαλία.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<p>• Θετικές:</p> <p>1. Έδειχναν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το μάθημα, το οποίο για αρκετούς ήταν καινούργιο.</p> <p>2. Σχολίαζαν ευνοϊκά το περιεχόμενο κάθε ενότητας και έκαναν πολλές ερωτήσεις στους εκπαιδευτικούς για πρόσθετες πληροφορίες.</p> <p>3. Τα ίδια τα παιδιά ζητούσαν να υπάρχει ησυχία κατά τη διάρκεια του μαθήματος.</p> <p>4. Κατέθεταν τις προσωπικές τους εμπειρίες.</p> <p>5. Η συμμετοχή τους ήταν ουσιαστική στο μάθημα.</p> <p>6. Παρατηρούσαν με προσοχή τις φωτογραφίες και τα σκίτσα και προσπαθούσαν να μάθουν όλα τα ποιηματάκια.</p> <p>7. Απαντούσαν πρόθυμα στις ερωτήσεις των εκπαιδευτικών και ανταποκρίνονταν στις όποιες εντολές τους για πρακτική άσκηση.</p>	<p>ΚΟ, ΑΒ, ΑΖ, ΚΖ, Ι, ΠΑ, Θ, Η.</p> <p>Ι, ΚΕ, Η, ΑΒ, ΑΖ, Θ.</p> <p>Ι, Η, ΚΟ, Θ, ΚΕ.</p> <p>ΑΒ, ΑΖ, ΑΛ, Θ, ΠΑ.</p> <p>ΑΒ, ΑΖ, Θ, ΑΛ, ΚΖ, ΠΑ.</p> <p>Ι, ΚΕ, Η, Θ, ΚΟ, ΑΒ.</p> <p>ΠΑ, ΚΕ, Ι, Η, Θ.</p>
<p>• Αρνητικές:</p> <p>1. Έδειχναν συχνά αδιαφορία και διασπούσαν εύκολα την</p>	<p>Ι, ΚΕ, Θ, Η.</p>

<p>προσοχή τους.</p> <ol style="list-style-type: none">2. Η συμμετοχή τους ήταν περιορισμένη.3. Έκαναν περιγελαστικά σχόλια με αφορμή τα σκίτσα και τις εικόνες του βιβλίου.4. Θεωρούσαν ως μάθημα μόνο «Τη γλώσσα».5. Δυσκολεύονταν να κατανοήσουν έννοιες και όρους.6. Αντιδρούσαν αρνητικά όταν τους ζητούσαν να αναπτύξουν γραπτά τις απόψεις τους.	<p>ΚΟ, Θ, Ι, Η. ΚΕ, Ι, ΑΒ, ΠΑ. Η, ΚΕ, ΠΑ, ΚΖ. Ι, ΚΕ, ΠΑ, Θ, ΚΟ, ΚΖ. Ι, Θ, ΚΖ, ΠΑ.</p>
---	---

4. Χαρακτηρισμός της διδακτικής προσπάθειας και αιτιολόγησή του.

Περιπτώσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Πολύ επιτυχής, διότι: 	Π, ΑΒ, ΚΕ, Η, Θ, ΚΟ, ΚΑ.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Οι εκπαιδευτικοί κέντριζαν το ενδιαφέρον των μαθητών, τους ενεργοποιούσαν. 2. Έκαναν κατανοητό το κείμενο, επεξηγούσαν, ανέλυαν παραδείγματα. 3. Υπήρχε διάλογος και κατάθεση των προσωπικών εμπειριών από τα παιδιά. 4. Πέρασαν μηνύματα στους μαθητές για την υγεία. 5. Οργανώθηκε σωστά η διδασκαλία. 6. Τονίστηκε ο κοινωνικός χαρακτήρας του συστήματος υγείας στην Ελλάδα, αναφέρθηκαν οι υποχρεώσεις των γιατρών απέναντι σε όλους τους ασθενείς, ανεξαιρέτως φυλής και καταγωγής, καθώς και οι υποχρεώσεις των γονέων απέναντι στα παιδιά τους, όσον αφορά τους εμβολιασμούς και το βιβλιάριο υγείας (που πρέπει να τους έχουν βγάλει). Όλα τα παιδιά συμμετείχαν δείχνοντας ενδιαφέρον για το σώμα τους και τη λεπτομερή λειτουργία του δέρματος, της καρδιάς, του αίματος, των οστών. 7. Υπήρχε άριστο κλίμα στην τάξη. 8. Υπήρχε ενδιαφέρον έντονο κι ενθουσιώδες των μαθητών, συμμετείχαν. 9. Είχαν οι μαθητές κάποιες γνώσεις, οι οποίες συστηματοποιήθηκαν και λύθηκαν απορίες. 10. Αφετηρία του ενδιαφέροντος ήταν τα τετράστιχα και η εικονογράφηση. 	
Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Επιτυχής, διότι: 	Θ, Η, ΚΟ, ΚΑ, Π, ΑΒ, Ι, ΚΕ, ΑΛ.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Οι μαθητές κατανόησαν την ενότητα. 2. Αξιοποιήθηκαν κατάλληλα οι πληροφορίες του βιβλίου. 3. Συμμετείχαν οι μαθητές στη συζήτηση, υπήρχαν στοιχεία προβληματισμού και ενεργοποίησης του ενδιαφέροντος και της μαθητικής σκέψης. Εμπεδώθηκαν οι γνώσεις. 4. Υπήρχε εύθυμο κλίμα. 5. Οι εκπαιδευτικοί κέντριζαν το ενδιαφέρον των μαθητών με ποικίλους τρόπους. 6. Υπήρχε ενθουσιασμός των μαθητών. 	

7. Έγιναν κατανοητές βασικές έννοιες.
8. Οι εκπαιδευτικοί κατάφεραν να συνδυάσουν τη γνώση με τα προσωπικά βιώματα των μαθητών.
9. Η παρουσίαση της ύλης έγινε με κατανοητό για τους μαθητές τρόπο.
10. Υπήρχε καλό, ζεστό κλίμα.
11. Υπήρχε προβληματισμός.
12. Έγινε αναφορά και κατάθεση προσωπικών εμπειριών των μαθητών.
13. Το νέο υλικό χρησιμοποιήθηκε με τέτοιο τρόπο που να ανταποκρίνεται στις ιδιαιτερότητες των μαθητών.
14. Δόθηκαν πρόσθετες πληροφορίες από τους εκπαιδευτικούς.
15. Υπήρχε αμεσότητα και ενδιαφέρον λόγω της ελκυστικότητας και της χρησιμότητας του θέματος.
16. Ο εκπαιδευτικός με το εποπτικό υλικό που έφερε ο ίδιος κέρδισε τους μαθητές.
17. Οι μαθητές ασχολήθηκαν με τις ασκήσεις, ενώ ο εκπαιδευτικός κατέβαλε ιδιαίτερη προσπάθεια για να τους κεντρίξει το ενδιαφέρον.
18. Τα παιδιά δεν βαρέθηκαν. Σ' αυτό έπαιξε ρόλο η απλούστευση που έγινε σε κάποια σημεία αλλά και το γεγονός ότι δεν είχαν ξαναδιδαχθεί κάτι τέτοιο.
19. Αναλύθηκαν τα σχεδιαγράμματα και ανταποκρίθηκαν οι μαθητές.
20. Υπήρχε προθυμία και καλό κλίμα από την πλευρά των μαθητών.
21. Υπήρχε συμμετοχή και από παιδιά της Α' τάξης δημοτικού (σε διδασκαλία όπου παραβρέθηκαν) και μάλιστα ενθουσιώδης.
22. Έγινε κατανοητή η αναγκαιότητα των εμβολιασμών και του βιβλιαρίου υγείας. (Αυτό τονίστηκε μέσα από την κατάθεση προσωπικής εμπειρίας του εκπαιδευτικού που εντυπώσισε τα παιδιά).

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Μέτρια επιτυχής, διότι: 	I, ΑΛ, ΑΒ, ΚΕ, ΚΟ, Θ, ΚΑ.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Δεν κερδήθηκε το ενδιαφέρον των μαθητών, δε συμμετείχαν. 2. Δεν κατανόησαν οι μαθητές αρκετές ενότητες. Υπήρχε εμμονή του διδάσκοντα στις υπάρχουσες γνώσεις, χωρίς να είναι αυτές υπόβαθρο για τη διδαχή κάτι νέου. Ήταν ατυχής η μεθοδολογική προσέγγιση του διδάσκοντα. 3. Είναι κατά πολύ διαφορετικό το γλωσσικό επίπεδο της ενότητας από αυτό των μαθητών. 4. Ο εκπαιδευτικός δεν κατάφερε να κινήσει το ενδιαφέρον τους. 	

5. Υπήρχε διαφορά επιπέδου στους μαθητές.
6. Οι μαθητές ακολουθούσαν το δικό τους ρυθμό στην ανάγνωση του κειμένου και στην επίλυση των ασκήσεων.
7. Δεν είχαν καλή προετοιμασία οι εκπαιδευτικοί.
8. Ολοκλήρωναν οι εκπαιδευτικοί πολύ γρήγορα τις ενότητες και οι μαθητές έμειναν με απορίες.
9. Ο λόγος των εκπαιδευτικών ήταν επεξεργασμένος.
10. Τα παιδιά είχαν πολύ χαμηλό επίπεδο.
11. Η συμμετοχή των παιδιών ήταν επιφανειακή.
12. Το μάθημα γινόταν κουραστικό με τη συνεχή ανάγνωση.
13. Έγινε αξιοποίηση των πληροφοριών αλλά οι μαθητές θεωρούσαν ως μάθημα μόνο τη «Γλώσσα».
14. Η προσπάθεια των εκπαιδευτικών ήταν κάτω του μετρίου. Έμειναν βολεμένοι στην καθημερινότητά τους, δεν αξιοποίησαν την ευκαιρία να οργανώσουν διαφορετικά το μάθημα.
15. Ήταν δασκαλοκεντρική η μέθοδος. Δεν έγινε χρήση εποπτικού υλικού. Υπήρχε απώλεια ελέγχου. Δεν συνδέονταν το μάθημα με την ενότητα. Ήταν δύσκολο το περιεχόμενο.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
• Ανεπιτυχής, διότι:	I, AB, Θ, ΚΕ.
1. Δεν αξιοποιήθηκε αποτελεσματικά το διδακτικό υλικό, με αποτέλεσμα και οι μαθητές να μην ανταποκριθούν στο διδακτικό έργο.	

5. Τομείς για βελτίωση.

Προτάσεις	Περιοχές
1. Οι εικόνες, οι φωτογραφίες και τα σχήματα να είναι έγχρωμα.	Θ, I, AB, ΑΛ, ΚΕ,
2. Οι εκπαιδευτικοί να προσέχουν Περισσότερο το γλωσσικό τους κώδικα. Χρησιμοποιούσαν συχνά λόγο επεξεργασμένο που δεν τον καταλάβαιναν οι μαθητές.	H, ΚΑ.
3. Να ερμηνεύονται στα κείμενα οι άγνωστες λέξεις, έννοιες, όροι, γιατί δεν τις επεξηγούν όλες οι εκπαιδευτικοί.	
4. Να υπάρχουν περισσότερες ασκήσεις με παιχνιδιάρχη μορφή.	
5. Να υπάρχουν ερωτήσεις για ανακεφαλαίωση της ύλης, ώστε	

οι εκπαιδευτικοί να διαπιστώνουν αν κατάλαβαν την ύλη οι μαθητές και πόσο.	
--	--

Ι.2.β. Εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών.

1. Αξιολογικές κρίσεις για το περιεχόμενο του μαθήματος και αιτιολόγησή τους.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • ΠΟΛΥ ΚΑΛΟ, διότι: 	Π, ΑΒ, ΚΕ, Ι, Θ, Η, ΚΟ, ΚΑ.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Οι μαθητές γνώρισαν το σώμα τους και έμαθαν υγιεινή. 2. Ήταν απλή και κατανοητή η ύλη. 3. Έγινε για πρώτη φορά εισαγωγή τους σε τέτοια θέματα. 4. Συστηματοποιείται η γνώση τους. 5. Ο τρόπος παρουσίασης βοηθά τον εκπαιδευτικό. 6. Με τις ασκήσεις προάγεται το ομαδικό πνεύμα των μαθητών. 7. Οι γνώσεις αυτές είναι απαραίτητες για την καθημερινή ζωή. 8. Δίνονταν πολλές λεπτομέρειες. 9. Συνδέονταν ομαλά το κείμενο με την ενότητα. 10. Τα τετράστιχα έδιναν εύθυμο τόνο. 11. Δεν υπήρχαν πολλές και κουραστικές λεπτομέρειες. 12. Οι γνώσεις αφορούσαν όλους τους μαθητές. 13. Οι μαθητές είχαν πολλές απορίες και τις εξέφραζαν. 14. Δεν συμπεριλαμβάνονταν στα αναλυτικά προγράμματα πληροφορίες αυτού του είδους. 15. Δίνονταν χρήσιμες πληροφορίες, οι οποίες βοηθούσαν τα παιδιά να καταλάβουν βασικές έννοιες σχετικές με την υγεία τους. 16. Το περιεχόμενο ήταν πολύ διδακτικό και ενδιαφέρον, ιδιαίτερα η στοματική υγιεινή. 17. Μάθαιναν για πρώτη φορά τα παιδιά, λόγω ανυπαρξίας αντίστοιχου μαθήματος, πολύ χρήσιμα πράγματα για το σύστημα υγείας, τους οικογενειακούς γιατρούς, τα κέντρα υγείας, νοσοκομεία και εμβολιασμούς. Έτσι μάθαιναν να σκέφτονται σωστά και να αντεπεξέρχονται σε μια κατάσταση ανάγκης. Η ενότητα αναφέρονταν με σαφήνεια σε λειτουργίες του ανθρώπινου οργανισμού, που ενώ είναι βασικές, κανένα σχολικό εγχειρίδιο δεν τις αναφέρει. 18. Ήταν καλή η παρουσίαση του υλικού. Τα στοιχεία αυτά δεν περιλαμβάνονται στη διδακτική ύλη του σχολείου. 	

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • ΚΑΛΟ, διότι: 	Π, Θ, ΑΒ, ΚΟ, ΚΑ, Ι, Η, ΚΖ.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Μαθαίνουν οι μαθητές να αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας. 2. Η ύλη εμπεδώνεται και είναι ενδιαφέρουσα. 3. Είναι πρωτότυπο και πρωτόγνωρο το αντικείμενο. 4. Εξοικειώνονται οι μαθητές με δύσκολους όρους. 5. Είναι διαφορετική η παρουσίαση της ύλης. 6. Το βιβλίο είναι συνοπτικό και περιεκτικό. 7. Εμπλουτίζεται το πρόγραμμα και μαθαίνουν ότι η αγωγή υγείας αποτελεί μάθημα. 8. Έχει καλή δομή. 9. Είναι λίγο ακατάλληλο για παιδιά Δ΄ τάξης δημοτικού. Εξαίρεση αποτελεί η στοματική υγιεινή. 10. Με απλό τρόπο δίνονται γενικές και ειδικές γνώσεις. 11. Ενημερώνονται οι μαθητές. Έχει, όμως, δυσκολίες και για το μαθητή και για τον εκπαιδευτικό, που πρέπει να προετοιμαστεί καλά για να τις ξεπεράσει. 12. Τα σχήματα κατατοπίζουν. 13. Γίνεται κάλυψη του θέματος. 14. Ήταν συγκεντρωμένες οι πληροφορίες και επαρκείς. Δεν ενθουσίασε, όμως, ο τρόπος παρουσίασης. 15. Αποτελεί καινοτομία και αφορά μια σημαντική πλευρά της καθημερινής ζωής. 16. Περιέχει βασικές πληροφορίες για τη στοματική υγιεινή. 17. Είναι εύκολη και κατανοητή η ύλη. 18. Δεν έχει πολλούς ιατρικούς όρους. 19. Είναι ουσιώδεις οι γνώσεις. 20. Παρουσιάζει ενδιαφέρον το θέμα. Ωστόσο το υλικό είναι κάπως αποσπασματικό, χρειάζεται κάποιος σύνδεσμος μεταξύ των εννοιών, π.χ. μια ιστορία. 	
Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • ΜΕΤΡΙΟ, διότι: 	Θ, Ι, ΚΑ.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Η ύλη ήταν σε αρκετά σημεία δυσνόητη για τους μαθητές. Ιδιαίτερη δυσκολία 	

συναντούσαν τα Τσιγγανόπουλα στην κατανόηση του λόγου.

2. Η ύλη ήταν δύσκολη.
3. Προέχουν άλλα πράγματα να μάθουν πρώτα οι μαθητές.
4. Δεν θα τους μείνουν πολλά πράγματα.
5. Δεν έδινε καινούρια γνώση.
6. Ήταν ενδιαφέρον αλλά δυσκόλευε τα παιδιά η διατύπωση.
7. Υπήρχαν υπερβολικές πληροφορίες, κυρίως λόγω της χρήσης επιστημονικών όρων.

2. Προτάσεις των εκπαιδευτικών για βελτίωση του μαθήματος.

Προτάσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Προτάσεις για βελτίωση: <ol style="list-style-type: none"> 1. Να υπάρχουν περισσότερες και λεπτομερέστερες εικόνες. 2. Οι εικόνες να είναι απλούστερες και καθαρότερες. Να υπάρχουν, επίσης, εικόνες περισσότερο οικείες στα Τσιγγανόπαιδα. 3. Περισσότερα και απλούστερα σχεδιαγράμματα. 4. Να υπάρχουν δημιουργικές κατασκευές, ώστε τα παιδιά να εμπεδώνουν αυτά που διαβάζουν. 5. Γενικά, να υπάρχει πλουσιότερο εποπτικό υλικό. 6. Να υπάρχουν περισσότερες ασκήσεις. 7. Να δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές να κάνουν και οι ίδιοι σχεδιαγράμματα. 8. Ο γλωσσικός κώδικας να είναι προσαρμοσμένος στο επίπεδο των μαθητών. 9. Να μην είναι λυμένες οι ασκήσεις. 10. Να είναι έγχρωμες οι εικόνες και τα σχεδιαγράμματα. 11. Να υπάρχει καλύτερη ιεράρχηση των ερωτήσεων. Από τις πιο εύκολες στις πιο δύσκολες. 12. Να υπάρχουν περισσότερες βασικές πληροφορίες, πιο 	<p>Π, Ι, Θ, ΚΕ, ΑΒ, Η, ΚΑ, ΚΟ.</p> <p>Θ, ΚΟ.</p> <p>Π, Ι, Θ, ΚΕ, ΑΒ, ΚΟ.</p> <p>Ι.</p> <p>ΑΒ, Η, ΚΕ, ΚΑ.</p> <p>Θ, Ι, Π, ΑΒ, Η, ΚΑ.</p> <p>Θ.</p> <p>Ι, Θ, ΚΕ, ΚΑ.</p> <p>Ι, Π, ΑΒ, ΚΟ.</p> <p>Ι, Θ, ΑΒ, Η, ΚΑ, ΚΟ.</p> <p>ΚΟ.</p> <p>ΑΒ, Ι, Π, ΚΕ, Η,</p>

ουσιαστικές.	KO.
13. Να δοθούν πληροφορίες στον τομέα της πρόληψης.	Π.
14. Να δοθούν πληροφορίες για τις μονάδες υγείας της περιοχής.	I, KA.
15. Να υπάρχουν πληροφορίες αντισύλληψης, πρόληψης.	H.
16. Να υπάρχουν φωτογραφίες από Κ.Υ., νοσοκομεία, ασθενοφόρα.	AB.
17. Να τονιστεί ακόμη περισσότερο η ενότητα για τα φάρμακα. (Να ειπωθούν και τα αρνητικά).	AB.
18. Να δοθεί βαρύτητα στην ειδικότητα του οδοντιάτρου - λόγω φόβου των μαθητών προς αυτόν.	KE.
19. Να παρουσιαζόταν το σύστημα υγείας μέσα από συνεντεύξεις γιατρών, που θα μιλούν για το επάγγελμά τους.	AB, AL.
20. Να δοθεί περισσότερη βαρύτητα στο γενετικό σύστημα, που ενδιαφέρει όλους και ιδιαίτερα τα Τσιγγανόπουλα, λόγω του εφηβικού, συχνότατα, γάμου τους.	Π.
21. Να δοθεί η ρεαλιστική εικόνα του συστήματος υγείας με την αρνητική του πλευρά.	AB.
22. Ιδιαίτερα η στοματική υγιεινή να μπει ως μάθημα με διαβαθμίσεις στην Γ' και Δ' τάξη λιγότερη ύλη και να αυξάνεται στην Ε' και ΣΤ' τάξη.	KE, Π, KO.
23. Να γίνει καλύτερη επεξεργασία στο αναπνευστικό.	H.
24. Κάποιες λέξεις, όπως: «διακομίζονται», «εκ περιτροπής», θα μπορούσαν να είχαν αντικατασταθεί.	Π.
25. Να υπάρχουν περισσότερα σκίτσα σε στυλ κόμικς.	KA, KO.
26. Να υπάρχουν περισσότερες λεζάντες.	KE.
27. Να υπάρχει λιγότερη ορολογία.	KO, KA.
28. Είναι άστοχη η χρήση κάποιων παραλληλισμών, όπως π.χ. τα ανθρωπάκια που χρησιμοποιήθηκαν στα διάφορα όργανα.	Θ.
29. Να γίνει μια πιο απλοποιημένη προσέγγιση των θεμάτων υγείας.	KE.
30. Να χρησιμοποιηθούν περισσότερα παραδείγματα και να είναι πιο εύστοχα. Επίσης, τα παραδείγματα να αφορούν τις ειδικότητες των γιατρών.	H, KE.

31. Χρειάζεται να γίνει μια ουσιαστικότερη εκπαίδευση για την οργάνωση και τη δόμηση της διδασκαλίας (όσον αφορά τον εκπαιδευτικό).	Θ.
32. Να είναι λιγότερες οι λεπτομέρειες.	ΚΕ, ΚΑ.
33. Να υπάρχουν, για τα μεγαλύτερα παιδιά, πληροφορίες και παροτρύνσεις για διάφορα ζητήματα, π.χ. αναγκαιότητα εμβολιασμού, πρόληψης, αντισύλληψης, ναρκωτικών, καπνίσματος, κλπ.	ΚΑ.
34. Τα πολλά σχεδιαγράμματα και οι ασκήσεις κουράζουν τα Τσιγγανόπουλα και προκαλούν την αδιαφορία τους.	ΚΑ.
35. Δε χρειάζεται να γίνει περισσότερο απλούστευση, ούτε άλλη βελτίωση.	ΚΕ, ΑΒ.
36. Στο κεφάλαιο «Στοματική υγιεινή», οι σελίδες 122-127 έπρεπε να είναι πριν τις ασκήσεις, οι οποίες προηγούνται.	ΚΟ.
37. Να εκλείψουν οι άγνωστες λέξεις και εκφράσεις ή να απλοποιηθούν π.χ. «ενεργητική τεχνητή ανοσία, λοιμώδη νοσήματα, δικαίωμα στην υγεία, απολήξεις, τριχοειδή». Υπάρχουν προβλήματα κατανόησης στη σελίδα 125.	ΚΟ.
38. Υπάρχουν κάποια λάθη στις ασκήσεις π.χ. σελ. 118, επάνω δεξιό σκίτσο, είναι λάθος (τερηδόνα στο σμάλτο, αντί στην οδοντίνη). Δυσκολίες είχε το κεφάλαιο για τα εμβόλια.	ΚΟ.

Ι.2.γ. Εκτιμήσεις των μαθητών.

1. Απόψεις για το περιεχόμενο του μαθήματος.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: 	Π, ΚΕ, ΚΟ, Ι, ΚΑ, ΑΒ, Θ, Η.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Ήταν ελκυστικός ο τρόπος σύνδεσης του κειμένου με τις φωτογραφίες. 2. Ενδιαφέρουσα ήταν η σύνδεση του μαθήματος με την καθημερινή ζωή. 3. Ιδιαίτερο ήταν το ενδιαφέρον όλων των παιδιών και ιδιαίτερα των Τσιγγανοπαίδων για το γενετικό σύστημα. 4. Ήταν ελκυστική η παρουσίαση σε «ταξίδια». 5. Οι μαθητές έμαθαν καινούργια πράγματα και βοηθήθηκαν να καταλάβουν περισσότερα. 6. Ιδιαίτερα άρεσε στους μαθητές το κυκλοφορικό, η καρδιά. 7. Άρεσε πολύ στους μαθητές το εποπτικό υλικό (φωτογραφίες, σκίτσα, σχεδιαγράμματα). 8. Περισσότερο άρεσε η στοματική υγιεινή, οι φωτογραφίες των δοντιών, η ζωγραφική τους και οι ασκήσεις τους. 9. Ιδιαίτερα άρεσε η εικόνα με το ελικόπτερο και το ότι έμαθαν για το ΕΚΑΒ. 10. Άρεσε, επίσης, η εικόνα του ασθενή με τα κατάγματα. 11. Άρεσαν οι ασκήσεις. 12. Άρεσαν τα Τετράστιχα. 13. Βρήκαν ενδιαφέρουσες τις πληροφορίες για τα κέντρα υγείας, για το 166, τα χάπια, τους γιατρούς και γενικά το κεφάλαιο για το ανθρώπινο σώμα. 14. Θεωρούσαν βασική την παρουσία του δασκάλου και απαραίτητη την ύπαρξη εποπτικού υλικού. 15. Δεν υπήρχε καμιά δυσκολία στην ενότητα. Βρήκαν το μάθημα χρήσιμο, εύκολο και ευχάριστο. 16. Άρεσε το περιεχόμενο. 17. Τους άρεσαν οι λεζάντες. 18. Τους άρεσαν οι ερωτήσεις και τα παραδείγματα του εκπαιδευτικού. 	
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: 	Π, Ι, ΚΟ, Η, Θ, ΚΕ, ΚΑ.

1. Υπήρχαν κάποιες ορολογίες που έπρεπε να εξηγηθούν από το δάσκαλο.
2. Υπήρχαν πολλές ονομασίες στα κεφάλαια για το ανθρώπινο σώμα.
3. Δεν κατανόησαν κάποιους όρους και έννοιες.
4. Θεώρησαν λίγες τις πληροφορίες.
5. Βρήκαν δυσνόητη τη γλώσσα και δυσκολεύτηκαν να καταλάβουν τα «ταξίδια».
6. Συνάντησαν δυσκολίες στις παθήσεις των δοντιών.
7. Ήταν λυμένες οι ασκήσεις.
8. Ήταν λίγα τα τετράστιχα.
9. Ήταν μεγάλα τα κείμενα.
10. Ήταν πολλές οι πληροφορίες.
11. Δεν τους άρεσε η ενότητα.
12. Ήταν άγνωστα εντελώς όσα άκουγαν.
13. Δεν το θεωρούν ως μάθημα, όπως τη «Γλώσσα».

3. Προτάσεις των μαθητών για βελτίωση.

Προτάσεις	Περιοχές
1. Να είναι έγχρωμο το υλικό.	Π, Η, ΚΟ.
2. Δεν είναι κατανοητή η εικόνα με το σφυρί στο «Το σύστημα υγείας στην Ελλάδα».	Ι.
3. Περισσότερες γενικές πληροφορίες.	Ι, ΚΕ.
4. Περισσότερες πληροφορίες για το ανθρώπινο σώμα και τους κανόνες υγιεινής, διατροφής, ατομικής καθαριότητας.	Ι.
5. Περισσότερες εικόνες και περισσότερες πληροφορίες για τις ειδικότητες των γιατρών.	Ι, ΚΕ, Η.
6. Θα ήθελαν να μην είναι λυμένες από πριν οι ασκήσεις.	Η, ΚΕ.
7. Περισσότερες πληροφορίες για τα μάτια και τα ατυχήματα.	ΚΕ.
8. Να υπάρχουν περισσότερα στιχάκια.	ΚΕ.
9. Να υπάρχουν πληροφορίες για το γενετικό σύστημα.	Η.
10. Να υπάρχουν πληροφορίες για διάφορες αρρώστιες (π.χ. καρκίνος, AIDS).	Η.
11. Να υπάρχουν πληροφορίες για τα άτομα με ειδικές ανάγκες στην Αγωγή Υγείας.	Η.
12. Να είναι κάθε μάθημα (από τις ενότητες) σε ξεχωριστό βιβλίο, όχι όλα μαζί.	Η.
13. Να υπάρχουν ερωτήσεις σε κάθε ενότητα.	

I.3. ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ

- α. Εκτιμήσεις των παρατηρητών.
- β. Εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών.
- γ. Εκτιμήσεις των μαθητών.

Ι.3.α Εκτιμήσεις των παρατηρητών.

1. Προετοιμασία των διδασκόντων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Οι δραστηριότητές τους ήταν εκ των προτέρων: <ol style="list-style-type: none"> α. Πολύ καλά προετοιμασμένες. β. Αρκετά καλά προετοιμασμένες. γ. Καλά προετοιμασμένες. 	Θ, Ι, Π, ΑΒ, ΑΛ, Η, ΚΕ, ΚΟ, ΚΟ.
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Η προετοιμασία των δραστηριοτήτων ήταν κακή. 	Θ, ΚΟ.

2. Παρουσίαση της διδασκαλίας στην τάξη

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Αξιοποίησαν τις καινοτομίες και τις ασκήσεις του βιβλίου αποτελεσματικά. 2. Εμπλούτιζαν τη διδασκαλία με δραστηριότητες, όπως ζωγραφική, εκδρομές, επισκέψεις. 3. Απλοποίησαν τις διδακτικές ενότητες με χρήση απλών εποπτικών μέσων. 4. Οι εκπαιδευτικοί είχαν τον απόλυτο έλεγχο της τάξης. 5. Υπήρχε καλή επικοινωνία με τους μαθητές. 6. Το κλίμα της τάξης ήταν ήρεμο, καλό, ενθουσιώδες. 7. Χρησιμοποιούσαν συστηματικά διαλογική μορφή διδασκαλίας. 8. Χρησιμοποιούσαν χιούμορ κατά τη διδασκαλία. 9. Ο γλωσσικός κώδικας ήταν απλός και κατανοητός. 10. Έκαναν συχνά αναφορές σε σύγχρονες ειδήσεις (κλιματολογικά φαινόμενα). 	<p>Θ, Η, ΚΕ, Ι, Π, ΑΒ, ΑΛ, ΚΑ.</p> <p>Θ, Ι, ΚΑ, Η, ΑΒ, ΑΛ.</p> <p>Θ, ΑΛ, ΚΟ.</p> <p>Θ, Ι, ΑΛ, ΚΑ, ΚΟ.</p> <p>Θ, Η, ΚΕ, Ι, Π, ΑΒ, ΑΛ, ΚΟ.</p> <p>Θ, Η, ΚΕ, Ι, Π, ΑΒ, ΑΛ, ΚΟ, ΚΑ.</p> <p>Θ, ΚΕ, Ι, ΑΒ, ΑΛ.</p> <p>Θ, Ι.</p> <p>Θ, ΑΛ.</p> <p>Ι, Η.</p>

<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Δεν είχαν πάντα οι εκπαιδευτικοί τον έλεγχο της τάξης. 2. Γινόταν συχνές διακοπές της διδασκαλίας από μαθητές που έμπαιναν στην τάξη. 3. Το άγχος του εκπαιδευτικού ήταν φανερό. 4. Οι διδάσκοντες είχαν συχνά υπερβολικές απαιτήσεις από τους μαθητές. 5. Η χρήση του διαλόγου ήταν περιορισμένη. 6. Το ύφος των εκπαιδευτικών ήταν μονότονο και βαρετό κατά τη διδασκαλία. 7. Δεν κατάφερναν να ενεργοποιήσουν συχνά όλους τους μαθητές. 8. Υπήρχε μια δυσκολία κατανόησης της ενότητας «Γη και Ουράνια Σώματα» από τα Τσιγγανόπαιδα. 9. Αδιαφορούσαν, συχνά, για την παρουσία των Τσιγγανοπαίδων στην τάξη. 10. Ο εκπαιδευτικός ήταν προσκολλημένος στο βιβλίο. 11. Δεν χρησιμοποιούσαν ερωτήσεις για ανατροφοδότηση. 12. Η από καθέδρας διδασκαλία. 13. Δε διόρθωναν τα λάθη των μαθητών. 14. Δε χρησιμοποιούσαν εποπτικό υλικό. 	<p>Θ, ΚΕ, Ι, Η. Θ, Ι. ΚΕ. Θ, Ι, ΚΑ. Ι, ΚΕ, ΚΟ. Ι, ΚΕ, ΚΟ. Η, Κ, Π, Ι. ΚΑ, Π, Η. Ι, ΚΕ. Ι, ΚΕ, ΚΖ, Π, ΑΒ. Θ, ΚΕ. ΚΑ, Π. Ι, ΚΕ. Θ, ΚΟ.</p>
---	--

3. Αντιδράσεις των μαθητών στη διδασκαλία.

Περιπτώσεις	Περιοχές
<p>• Θετικές:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ανταποκρίνονταν πρόθυμα στις ερωτήσεις των εκπαιδευτικών. 2. Έλυναν πρόθυμα τις ασκήσεις. 3. Οι μαθητές έδειχναν ενδιαφέρον για το μάθημα και υπέβαλαν ερωτήσεις. 4. Οι εκπαιδευτικοί έδιναν περισσότερες πληροφορίες στα σημεία που η ενότητα αναφερόταν σε ζώα και φυτά. 5. Χρησιμοποιούσαν παραδείγματα από τον χώρο του 	<p>Θ, Η, ΚΕ, Ι, ΚΟ, Π, ΑΒ, ΑΛ, ΚΑ. Θ, ΚΕ, Ι, Π, ΑΒ, Κ. Θ, Η, Ι, ΚΟ, Π, ΑΒ, ΑΛ. Π, ΑΒ, ΑΛ, Η. Π, Η, ΚΟ, ΚΖ.</p>

<p>σχολείου, από τα επαγγέλματα των γονέων τους, κλπ.</p> <p>6. Η συμμετοχή των Τσιγγανόπουλων ήταν πολύ μεγάλη σε σύγκριση με τα υπόλοιπα παιδιά.</p> <p>7. Υπήρχε καθολική συμμετοχή της τάξης χωρίς καμιά διαφορά ανάμεσα σε Τσιγγανόπαιδα και μη.</p>	<p>AB, KA, KO.</p> <p>AB, AL, KA, PI.</p>
<p>• Αρνητικές:</p> <p>1. Υπήρχε δυσκολία των μαθητών στις απαντήσεις.</p> <p>2. Οι μαθητές μιλούσαν μεταξύ τους και διέκοπταν το μάθημα.</p> <p>3. Μερικοί μαθητές δεν πρόσεχαν το μάθημα.</p> <p>4. Δεν κατανοούσαν μερικά θέματα.</p> <p>5. Κουράζονταν οι μαθητές σε σύντομα χρονικά διαστήματα.</p> <p>6. Υπήρχε ελάχιστη συμμετοχή των μαθητών.</p> <p>7. Την πρώτη ενότητα τη θεώρησαν υπερβολικά απλοϊκή και τη σχολίασαν αρνητικά.</p> <p>8. Υπήρχε άγνοια από τη μεριά των μαθητών της διαδικασίας του διαλόγου.</p> <p>9. Οι μισοί μαθητές (Τσιγγανόπαιδα) έδειχναν αδυναμία να παρακολουθήσουν την ύλη.</p>	<p>Θ, ΚΕ, ΑΒ, ΚΑ.</p> <p>Θ, Η, Ι.</p> <p>Θ, Η, ΚΕ, Ι, ΑΒ.</p> <p>Θ, ΑΒ, ΚΑ.</p> <p>Θ, Ι.</p> <p>ΚΕ, Ι, ΚΑ.</p> <p>ΚΕ, ΑΒ, ΚΑ.</p> <p>ΚΕ, ΚΑ, ΚΖ.</p> <p>Ι, ΚΑ, Π, ΚΖ.</p>

4. Χαρακτηρισμός της διδακτικής προσπάθειας και αιτιολόγησή του.

Περιπτώσεις	Περιοχές
<p>• Πολύ επιτυχής, διότι:</p>	<p>Θ, ΚΕ, Ι, Π, ΑΒ, ΑΛ, Θ.</p>
<p>1. Ενεργοποίησαν το ενδιαφέρον των μαθητών για το φυσικό κόσμο.</p> <p>2. Συστηματοποίησαν τις υπάρχουσες γνώσεις των μαθητών.</p> <p>3. Αξιοποίησαν με πολύ επιτυχία τις ασκήσεις.</p> <p>4. Δίδαξαν και εμπέδωσαν το υλικό με τον καλύτερο τρόπο.</p> <p>5. Η ύλη ήταν προσαρμοσμένη στο γλωσσικό και γνωστικό επίπεδο των μαθητών.</p> <p>6. Αξιοποίησαν με επιτυχία το διδακτικό υλικό.</p>	

<ul style="list-style-type: none"> • Επιτυχής, διότι: 	Θ, Η, ΚΕ, Ι, ΚΟ, ΑΒ, ΑΛ, ΚΑ.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Αξιοποίησαν τις γνώσεις και τα βιώματα των μαθητών. 2. Προσέγγιζαν τους μαθητές, ώστε να βεβαιωθούν ότι κατανόησαν την ύλη. 3. Προβληματίστηκαν οι μαθητές για την εξερεύνηση του κόσμου που ζούμε. 4. Η ύλη παρουσιαζόταν με ελκυστικό τρόπο. 5. Με τις φωτογραφίες και τις ασκήσεις έκαναν ελκυστική την ενότητα. 6. Ανταποκρίθηκαν με επιτυχία στη διδακτέα ύλη. 	
<ul style="list-style-type: none"> • Μέτρια επιτυχής, διότι: 	Θ, Η, ΚΕ, ΑΒ, Ι, ΚΑ, ΚΟ.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Το ενδιαφέρον των εκπαιδευτικών δεν ήταν πάντα το ενδεδειγμένο. 2. Ο διάλογος ήταν περιορισμένος. 3. Οι μαθητές έδειχναν να μην καταλαβαίνουν συχνά περί τίνος πρόκειται. 4. Ανυπομονούσαν οι μαθητές να τελειώσει το μάθημα και να κάνουν «Γλώσσα». 5. Αξιοποιήθηκαν μερικώς οι πληροφορίες του βιβλίου. 	
<ul style="list-style-type: none"> • Ανεπιτυχής, διότι: 	Θ, Η, ΚΕ, ΑΒ, Ι, ΚΑ, ΚΟ.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Οι εκπαιδευτικοί φαινόταν να αγνοούν αρκετές φορές την ύλη. 2. Ήταν προσκολλημένοι στο σχολικό εγχειρίδιο. 3. Οι μαθητές αδιαφορούσαν για το μάθημα. 4. Δυσκολεύονταν οι μαθητές να κατανοήσουν θέματα ξένα από την καθημερινή πραγματικότητα. 	

5. Τομείς για βελτίωση.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Προτάσεις: 	Θ, ΚΕ, Ι, Π, ΚΟ, ΑΒ, ΑΛ, Η.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Πιο επιδέξιος και αποτελεσματικός τρόπος διδασκαλίας των αφηρημένων εννοιών. 2. Στις ενότητες: 1) Χρονική διάρκεια, 2) Βάρος, καλό θα ήταν να γραφούν και τα μέτρα μέτρησής τους. 3. Οι εκπαιδευτικοί να είναι περισσότερο ελκυστικοί στον τρόπο παρουσίασης της 	

διδασκαλίας.

4. Να υπάρχουν περισσότερες εικόνες για τα ουράνια σώματα και να είναι έγχρωμες. Το ίδιο και οι χάρτες και τα διαγράμματα.
5. Η ενότητα «Ο φυσικός κόσμος» (σελ. 131-149) ήταν πολύ εύκολη για το επίπεδο των παιδιών της ΣΤ΄ δημοτικού. Καλό θα ήταν να υπάρχει κάτι πιο προχωρημένο σε σχέση με την ηλικία τους.
6. Να προσεχθεί ο γλωσσικός κώδικας σε κείμενα που προορίζονται για δεκάχρονα παιδιά (π.χ. χρησιμοποίηση τριών ή τεσσάρων γενικών στη σύνταξη).

Ι.3.β. Εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών.

1. Αξιολογικές κρίσεις για το περιεχόμενο του μαθήματος και αιτιολόγησή τους.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • ΠΟΛΥ ΚΑΛΟ, διότι: 	Θ, Η, ΚΕ, Ι, Π, ΚΟ, ΑΒ.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Τα παραδείγματα ήταν εύστοχα. Η επιλογή εικόνων καλή. Εύστοχες ήταν και οι γενικεύσεις. 2. Βοηθούσε ουσιαστικά τους μαθητές να συστηματοποιήσουν τις γνώσεις τους. 3. Το περιεχόμενο ήταν κατανοητό και προσιτό στο επίπεδο των μαθητών. 4. Υπήρχε ποικιλία ασκήσεων. 5. Η γλώσσα ήταν κατανοητή και προσαρμοσμένη στο επίπεδο των μαθητών. 6. Βοηθούσε τον εκπαιδευτικό να αξιοποιήσει τις εμπειρίες των μαθητών. 7. Ο τρόπος παρουσίασης της ύλης ήταν πολύ ελκυστικός. 	
<ul style="list-style-type: none"> • ΚΑΛΟ, διότι: 	Θ, Η, ΚΕ, Π, ΑΒ, ΚΟ, Ι.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Είχε σωστούς προσανατολισμούς. 2. Η θεματολογία κέντριζε το ενδιαφέρον των μαθητών. 3. Ενεργοποίησε το ενδιαφέρον των μαθητών. 4. Οι ερωτήσεις βοηθούσαν στο διάλογο. 5. Έκανε απλή ανάλυση των φαινομένων με παραδείγματα και ασκήσεις. 6. Η ύλη ήταν επαρκής. 7. Η ενότητα για τη γη και τα ουράνια σώματα άρεσε ιδιαίτερα στα παιδιά της Δ' και στην ΣΤ' τάξης. 	
<ul style="list-style-type: none"> • ΜΕΤΡΙΟ, διότι: 	Θ, ΚΕ, Π, ΑΒ, ΚΑ, Ι.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Υπήρχαν πολλές πληροφορίες δυσανάλογες με το γνωστικό επίπεδο των μαθητών. 2. Ήταν δύσκολο το περιεχόμενο να διδαχθεί και να γίνει κατανοητό από τους μαθητές. 3. Δεν προκαλούσε το ενδιαφέρον των μαθητών. 	

4. Δεν βοηθούσε στην κατανόηση δύσκολων λέξεων και εννοιών.
5. Τα θέματα ήταν πολύ αόριστα.
6. Ο τρόπος παρουσίασης της ύλης δεν ήταν ικανοποιητικός.
7. Η έκλειψη του ηλίου και της σελήνης δυσκόλεψε τους μαθητές.
8. Το κείμενο ήταν πολύ λιτό.

2. Προτάσεις των εκπαιδευτικών για βελτίωση του μαθήματος.

Προτάσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Προτάσεις για βελτίωση: 	Θ, Η, ΚΕ, Ι, Π, ΚΟ, ΚΖ, ΑΒ, ΑΛ.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Να υπάρχει πλούσια και έγχρωμη εικονογράφηση. 2. Να υπάρχουν «έξυπνες» ασκήσεις με παράλληλη εικονογράφηση (έγχρωμη). 3. Να είναι πιο απλές οι ασκήσεις. 4. Να υπάρχουν σκίτσα με χιουμοριστικό περιεχόμενο. 5. Να είναι πιο βατή και οικεία η γλώσσα. 6. Να χρησιμοποιούνται συχνότερα εποπτικά μέσα. 7. Να διατίθεται περισσότερος διδακτικός χρόνος για κάθε ενότητα. 8. Να γίνεται χρήση παραδειγμάτων από την καθημερινή ζωή των παιδιών. 9. Να υπάρχουν ερωτήσεις για συζήτηση σε κάθε κεφάλαιο. 10. Οι διδακτικές ενότητες να ανταποκρίνονται στις ανάγκες (γνωστικές - πρακτικές) και στο επίπεδο των μαθητών. 11. Να υπάρχει ποικιλία ασκήσεων σε συνδυασμό με άλλες δραστηριότητες (π.χ. κολάζ, χειροτεχνία). 12. Να παρέχεται η δυνατότητα των μαθητών να ζωγραφίζουν μέσα από συγκεκριμένες ασκήσεις. 13. Λιγότερο υλικό και περισσότερο προσαρμοσμένο στο επίπεδο των Τσιγγανοπαίδων. 14. Έλεγχος για την ακρίβεια της πληροφορίας στη σελίδα 157. 15. Περισσότερα στοιχεία για τη φύση και την αστρολογία. 16. Περισσότερες ασκήσεις για τα κατοικίδια ζώα. 17. Περισσότερες πληροφορίες για τη ρύπανση του περιβάλλοντος. 18. Εικόνες για τα θαλάσσια ζώα. 19. Συνθετότερες πληροφορίες για φυσικά και χημικά φαινόμενα με αντίστοιχα παραδείγματα. 	

20. Μεγαλύτερη ανάπτυξη των πέντε αισθήσεων.

21. Στο θέμα «Φυσικό περιβάλλον» να γίνει χρήση των ασκήσεων των σχολικών βιβλίων.

Ι.3.γ. Εκτιμήσεις των μαθητών.

1. Απόψεις για το περιεχόμενο του μαθήματος.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: 	Θ, Η, ΚΕ, Ι, Π, ΚΟ, ΑΒ, ΚΖ.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Η γλώσσα ήταν κατανοητή. 2. Μας άρεσαν οι εικόνες και οι ασκήσεις. 3. Η ύλη ήταν ευχάριστη. 4. Μας άρεσαν οι ενότητες για: α) τα ζώα και τα φυτά - β) τα ουράνια σώματα και γ) τη φύση και το περιβάλλον. 	
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: 	Θ, Ι, ΑΒ, ΑΛ, ΚΑ, Π.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Υπήρχαν δύσκολα σημεία. 2. Μερικές ασκήσεις δεν τις καταλαβαίναμε. 	

2. Προτάσεις για βελτίωση.

Προτάσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Προτάσεις για βελτίωση: 	Θ, Η, ΚΕ, Ι, ΚΑ, Π, ΑΒ.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Όλα τα μαθήματα έτσι να γίνονται. 2. Να υπάρχουν περισσότερες ερωτήσεις, ασκήσεις, ακροστιχίδες, σταυρόλεξα, αντιστοιχίσεις, λεζάντες. 3. Να υπάρχουν περισσότερες πληροφορίες για τις ενότητες: «τα ουράνια σώματα» και «οι αισθήσεις». 4. Να υπάρχουν περισσότερες έγχρωμες φωτογραφίες. 5. Να υπάρχουν λιγότερες πληροφορίες. 	

ΔΕΥΤΕΡΗ ΦΑΣΗ ΤΩΝ ΠΙΛΟΤΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II:

Αναλυτικά δεδομένα από τις πιλοτικές εφαρμογές της δεύτερης περιόδου (1999)

II.1 Γνωρίζω την Ελλάδα.

II.2 Αγωγή Υγείας.

II.3 Εμείς και ο κόσμος.

II.4 Μαθηματικά.

II.1. ΓΝΩΡΙΖΩ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

- α. Εκτιμήσεις των παρατηρητών.
- β. Εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών.
- γ. Εκτιμήσεις των μαθητών.

II.1.α. Εκτιμήσεις των παρατηρητών.

1. Το περιεχόμενο του μαθήματος.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: 1. Οι ενότητες στο σύνολό τους ήταν κατανοητές. Κυρίως αυτές που αναφέρονται στην καθημερινή ζωή των μαθητών, τις ασχολίες και τα βιώματά τους. 2. Δεν διαπιστώθηκαν ιδιαίτερες δυσκολίες στην κατανόηση. 3. Πολύ θετική η αναφορά στον οικισμό των Σοφάδων. Ακολούθησε αρκετή συζήτηση με το τέλος της συγκεκριμένης ενότητας. 4. Η διαθεματική προσέγγιση πολύ δημιουργική και επικοινωνιακή. Καλύπτει ολιστικά το θέμα και παρέχει πολλές δυνατότητες για επεξεργασία. 5. Η ταξινόμηση της ύλης ήταν πολύ επικοινωνιακή. Οι μαθητές έδειχναν ενδιαφέρον, ρωτούσαν, απαντούσαν, συζητούσαν μεταξύ τους, εξέφραζαν τα προσωπικά τους βιώματα, ζητούσαν πρόσθετες πληροφορίες αλλά και εργασίες εκτός βιβλίου. 6. Το περιεχόμενο έδινε ιδιαίτερες ευκαιρίες για καλλιέργεια του προφορικού λόγου στα παιδιά. 7. Η διαλογική μορφή του κειμένου ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας κέντρισε ιδιαίτερα το ενδιαφέρον των μαθητών. 8. Η επαφή μιας μη τσιγγάνικης και μιας τσιγγάνικης οικογένειας ήταν επιτυχής. Πέρασε θετικά μηνύματα στα Τσιγγανόπουλα. 9. Τσιγγανόπουλα και μη Τσιγγανόπουλα, επίσης, αναγνώρισαν ότι ο τρόπος διαβίωσης μιας μεγάλης μερίδας Τσιγγάνων είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ελληνικής πραγματικότητας. 10. Το κείμενο είχε πολλά θετικά μηνύματα για τον πληθυσμό αλλά και τον πολιτισμό των Τσιγγάνων. 	<p>ΚΑ, ΚΟΜ, ΠΑ.</p> <p>ΚΟ, ΚΟΜ, ΠΑ.</p> <p>ΚΑ.</p> <p>ΚΑ.</p> <p>ΚΑ, ΠΑ.</p> <p>ΚΑ.</p> <p>ΚΟΡ, ΠΑ.</p> <p>ΚΟ, ΠΑ.</p> <p>ΠΑ, ΚΟ.</p> <p>ΚΟ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: 1. Η αναδρομή σε ιστορικά δεδομένα ήταν εκτενής και κούραζε 	<p>ΚΑ, ΠΑ, ΚΟ.</p>

<p>τους μαθητές.</p> <p>2. Η αναφορά στη συνάντηση της μη τσιγγάνικης οικογένειας με τους τσιγγάνους προβλημάτισε, καθώς «υποψίασε» τους γονείς των παιδιών που αρνούνται τη «τσιγγανότητά τους».</p> <p>3. Το κείμενο ελάχιστα φαίνεται να συγκινούσε τους μαθητές (στην Κομοτηνή), γιατί το θεωρούσαν ξένο προς τη δική τους πραγματικότητα (στην πλειοψηφία τους οι μαθητές ήταν Τουρκόφωνοι).</p> <p>4. Γίνεται εκτενής αναφορά για ορισμένα θέματα, όπως π.χ. τα μοναστήρια των Μετεώρων, που είναι κουραστική.</p> <p>5. Πολλά ονόματα από τις ιστορικές αναδρομές και στους δύο νομούς ήταν άγνωστα στα παιδιά και δεν τους ενδιέφεραν ιδιαίτερα.</p> <p>6. Δεν υπήρχε καμία αναφορά για τα Άγραφα και τη λίμνη Πλαστήρα, στην οποία τα παιδιά πήγαν εκδρομή.</p> <p>7. Οι εκκλησίες και τα μοναστήρια δε συγκινούσαν ιδιαίτερα τους μαθητές, γιατί δεν έχουν μάθει από μικροί τη θρησκεία και τη σημασία της.</p> <p>8. Η ιστορία της Θεσσαλίας ήταν πολύ κουραστική. Οι πολλές χρονολογίες, τα ονόματα, οι περιοχές, δημιουργούσε σύγχυση στους μαθητές και αδυναμία να τα κατανοήσουν όλα, γι' αυτό και δυσανασχετούσαν.</p> <p>9. Σχεδόν κανείς από τους μαθητές μας δεν ταξίδεψε πιο πέρα από τη Θεσσαλονίκη. Γι' αυτό και η Θεσσαλία, όπως και η Ήπειρος ήταν άγνωστες περιοχές.</p>	<p>ΚΟ.</p> <p>ΚΟ.</p> <p>ΠΑ.</p> <p>ΚΟΡ, ΠΑ.</p> <p>ΚΑ.</p> <p>ΚΑ.</p> <p>ΚΑ.</p> <p>ΚΟ.</p>
---	--

2. Το λεξιλόγιο των κειμένων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<p>• Θετικά στοιχεία:</p> <p>1. Σε γενικές γραμμές είναι προσαρμοσμένο στο επίπεδο των μαθητών.</p> <p>2. Είναι ευκολονόητο και κοντά στην καθημερινή ζωή των μαθητών. Τα παιδιά μιλούσαν ελεύθερα και συζητούσαν ευχάριστα.</p>	<p>ΚΑ, ΚΟΡ, ΠΑ.</p> <p>ΚΑ.</p>

<p>3. Ο τονισμός άγνωστων ή σημαντικών όρων με μαύρα γράμματα βοήθησε τους μαθητές να εστιάζουν την προσοχή τους στο καινούριο και άγνωστο και τον διδάσκοντα να τονίσει περισσότερο τα σημεία αυτά.</p> <p>4. Ήταν απλό και κατανοητό.</p>	<p>ΚΑ.</p> <p>ΚΑ, ΚΟΡ.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Υπάρχουν δύσκολες λέξεις και φράσεις στο κείμενο, όπως: εθνικός δρυμός, νεολιθική εποχή, ρυμοτομία, φάρα, έθνος, κράτος, κλέφτες και αρματολοί, θρύλος, εμπορικός αντιπρόσωπος, κουκούλια, κλπ.</p> <p>2. Οι συντομογραφίες μπερδεύουν τους μαθητές.</p> <p>3. Δεν είναι προσαρμοσμένο στο επίπεδο και στις ανάγκες των μαθητών. Χρειάζονταν φιλότιμες προσπάθειες εκ μέρους των μαθητών για το σκοπό αυτό.</p> <p>4. Το λεξιλόγιο δυσκόλεψε τους μαθητές.</p>	<p>ΚΑ, ΚΟ, ΚΟΡ, ΠΑ.</p> <p>ΚΑ, ΚΟ.</p> <p>ΚΑ.</p> <p>ΚΟΜ.</p>

3. Το εποπτικό υλικό των κειμένων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<p>• Θετικά στοιχεία:</p> <p>1. Οι πολλές και έγχρωμες φωτογραφίες του βιβλίου αξιοποιήθηκαν αυτή τη φορά στο έπακρο από τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές. Ήταν από τα πιο θετικά στοιχεία του βιβλίου.</p> <p>2. Χρησιμοποιήθηκαν εκτός από το εποπτικό υλικό του κειμένου και σλάιτς, χάρτες, παραδοσιακά αντικείμενα κλπ., τα οποία ενθουσίασαν τους μαθητές και τους ωθούσαν σε ενεργό συμμετοχή.</p> <p>3. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον οι μαθητές έδειξαν για τις τελευταίες φωτογραφίες από τους Σοφάδες. Στις φωτογραφίες αυτές είδαν δικά τους πρόσωπα και έγινε διάλογος με δικούς τους ανθρώπους.</p> <p>4. Το ενδιαφέρον των μαθητών κεντρίστηκε έντονα από το εποπτικό υλικό που υπήρχε.</p> <p>5. Τα υπαίθρια «ζαχαροπλαστεία» και η υπαίθρια μουσική</p>	<p>ΚΑ, ΚΟΡ, ΠΑ, ΚΟ.</p> <p>ΚΑ, ΚΟ, ΠΑ.</p> <p>ΚΑ.</p> <p>ΚΟΡ, ΚΟΜ.</p> <p>ΚΟΡ.</p>

<p>ενθουσίασαν τα Τσιγγανόπουλα, γιατί ασχολούνται με παρόμοιες εργασίες.</p> <p>6. Οι φωτογραφίες χρησιμοποιήθηκαν για συγκρίσεις και με τη ζωή των Τσιγγάνων στην Κόρινθο και έτσι μερικές εικόνες και πληροφορίες αποτυπώνονται καλύτερα στη μνήμη των μαθητών.</p> <p>7. Η εικονογράφηση των κειμένων χρησιμοποιήθηκε ως οπτικό ερέθισμα για να αρχίσει διάλογος με τους μαθητές και να καταθέσουν τις δικές τους εμπειρίες.</p> <p>8. Η εντύπωση των φωτογραφιών μέσω του Η/Υ εντυπωσίασε τους μαθητές και αυτό κέντρισε ακόμα περισσότερο το ενδιαφέρον τους.</p> <p>9. Το εποπτικό υλικό: φωτογραφίες, σχεδιαγράμματα, χάρτες ήταν πλούσιο και έκανε το μάθημα βιωματικό.</p> <p>10. Οι χάρτες ήταν πολύ κατατοπιστικοί και χρήσιμοι για τα Τσιγγανόπουλα.</p>	<p>KOP.</p> <p>ΠΑ.</p> <p>KA, KOP.</p> <p>KA.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Το εποπτικό υλικό ενώ είναι πλούσιο δεν είναι ιδιαίτερα ποιοτικό, καθώς: α) η καθαρότητα των φωτογραφιών έχει αλλοιωθεί από το scanner. Β) οι χάρτες δεν είναι ευκρινείς και ευανάγνωστοι.</p> <p>2. Υπάρχει αναντιστοιχία στις εικόνες και στις λεζάντες τους, όπως π.χ. σελ. 5, 35.</p> <p>3. Αφού σκοπός του βιβλίου είναι και η χρήση των χαρτών έπρεπε να διατεθεί περισσότερος χώρος στο βιβλίο γι' αυτούς.</p>	<p>KOP, ΠΑ.</p> <p>KOP.</p> <p>ΠΑ.</p>

4. Ασκήσεις και δραστηριότητες.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<p>• Θετικά στοιχεία:</p> <p>1. Αξιοποιήθηκαν πλήρως οι ασκήσεις του βιβλίου, στο βαθμό που επέτρεπε και ο διατιθέμενος χρόνος για το σκοπό αυτό.</p> <p>2. Ήταν κατανοητές από τους μαθητές, αν και μερικές φορές δίσταζαν να απαντήσουν, ιδιαίτερα, σε ερωτήσεις κρίσεως.</p>	<p>KOP, ΠΑ.</p> <p>KOP.</p>

<ol style="list-style-type: none"> 3. Οι ασκήσεις χρησιμοποιήθηκαν για την εμπέδωση της ύλης και κυρίως για επαναλήψεις. 4. Οι ασκήσεις βοηθούσαν σημαντικά την παραγωγή διαλόγου μέσα στην τάξη. 5. Αξιοποιούνταν οι ερωτήσεις και χρησιμοποιούνταν διάφοροι εναλλακτικοί τρόποι για την υποβολή των ερωτήσεων. 6. Χρήσιμες οι εργασίες και οι ασκήσεις στο τέλος κάθε ενότητας για ανακεφαλαίωση και εμπέδωση των γνώσεων. 7. Οι Χριστιανοί μαθητές δεν συνάντησαν δυσκολίες. 8. Οι ασκήσεις και οι δραστηριότητες αξιοποιήθηκαν όλες και έγιναν αφορμή για εκτεταμένες συζητήσεις μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητών. Μερικές δραστηριότητες δόθηκαν και για το σπίτι. 9. Γενικά το ενδιαφέρον των μαθητών παρέμεινε σε υψηλά επίπεδα, όσον αφορά τις ασκήσεις και τις δραστηριότητες. 10. Ήταν όλες κατανοητές από τους μαθητές. 	<p>KOP, KO.</p> <p>KOP.</p> <p>KOP, ΠΑ.</p> <p>ΚΑ.</p> <p>KOM.</p> <p>ΠΑ.</p> <p>ΠΑ.</p> <p>ΠΑ.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Θα μπορούσαν να είναι πιο ενδιαφέρουσες και να έχουν παιγνιώδη μορφή, όπως η ακροστιχίδα π.χ. να φτιάξουν το χάρτη μιας πόλης, ένα σταυρόλεξο, κλπ. 2. Δεν ήταν πολύ κατανοητές, κυρίως όσες αναφέρονταν σε ιστορικά και γεωγραφικά δεδομένα, που δεν ήταν γνωστά στους μαθητές. 3. Δεν κέντρισαν όλες το ενδιαφέρον των μαθητών και υπήρχε αδιαφορία γι' αυτές. 4. Δεν αξιοποιήθηκαν αρκετά από εκπαιδευτικούς. 5. Οι Τσιγγάνοι μαθητές συνάντησαν δυσκολίες στις ερωτήσεις και δραστηριότητες, παρά τη συνεχή βοήθεια του εκπαιδευτικού. 6. Δεν ήταν όλες κατανοητές. Χρειαζόταν η συνεχής βοήθεια των εκπαιδευτικών. 7. Τα Τσιγγανόπουλα δυσκολεύτηκαν στη συμπλήρωση της ακροστιχίδας. 8. Στη σελ. 31, άσκηση 9 λείπει η λέξη ΥΠΝΟΣ. 9. Ορισμένες ερωτήσεις τοποθετήθηκαν σε λάθος ενότητες, όπως 	<p>ΚΑ.</p> <p>ΚΑ, ΚΟ.</p> <p>ΚΑ.</p> <p>KOP.</p> <p>KOM.</p> <p>KOM.</p> <p>ΠΑ.</p> <p>ΠΑ.</p> <p>ΠΑ.</p>

π.χ. στη σελ. 63 η ερώτηση 7 να πάει στη σελ. 74 και η 8 στη σελ. 53.

5. Στάση των εκπαιδευτικών κατά τη διδασκαλία.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στις συζητήσεις με τους μαθητές στις φωτογραφίες και το περιεχόμενό τους, με αποτέλεσμα να υπάρχει διάλογος στην τάξη. 2. Με αφορμή το κείμενο αυτό οι μαθητές είπαν και τις δικές τους εμπειρίες για πόλεις και χωριά που είχαν αναφερθεί εντός και εκτός του νομού τους. 3. Η επικοινωνία με τους μαθητές ήταν πολύ εποικοδομητική, ιδιαίτερα όταν οι εκπαιδευτικοί αξιοποιούσαν τις εμπειρίες και τα βιώματα των μαθητών. 4. Το κλίμα της τάξης ήταν πολύ ζεστό με αποτέλεσμα να υπάρχει συμμετοχή όλων των μαθητών. 5. Είχαν χιούμορ στη διδασκαλία. 6. Είχαν μελετήσει με επάρκεια το βιβλίο και αξιοποίησαν όλες τις πληροφορίες του. 7. Με αφορμή τις πληροφορίες του βιβλίου έδιναν και οι ίδιοι πρόσθετες πληροφορίες και έκαναν συγκρίσεις με αντίστοιχες πληροφορίες από τον τόπο κατοικίας των μαθητών. Επικουρικά χρησιμοποιούσαν και εποπτικό υλικό από το σχολείο τους. 8. Είχαν θετική στάση στο μάθημα. 9. Ενθάρρυναν συστηματικά την κριτική σκέψη των μαθητών. 10. Έκαναν συχνές αναφορές και αναδρομές, με αφορμή τα περιεχόμενα του βιβλίου, και σε πληροφορίες που είχαν διδαχθεί οι μαθητές από ιστορία, μυθολογία, λογοτεχνία, γεωγραφία. 11. Ήταν καλά προετοιμασμένοι και έκαναν αναφορές και παραλληλισμούς με τη δική τους γεωγραφική περιοχή της Θράκης. 	<p>ΚΑ.</p> <p>ΚΑ.</p> <p>ΚΑ.</p> <p>ΚΑ, ΚΟΜ.</p> <p>ΚΑ, ΚΟΡ.</p> <p>ΚΟΡ, ΠΑ.</p> <p>ΚΟΡ, ΠΑ.</p> <p>ΚΟΡ, ΚΟΜ.</p> <p>ΚΟΡ.</p> <p>ΚΟΡ, ΠΑ.</p> <p>ΚΟΜ.</p> <p>ΠΑ.</p>

<p>12. Αν και ο χρόνος της πιλοτικής εφαρμογής ήταν περιορισμένος το περιεχόμενο του βιβλίου αξιοποιήθηκε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.</p> <p>13. Παρά τις ιδιαιτερότητες των συνθηκών διδασκαλίας (πολυπληθείς τάξεις - περιορισμένος χρόνος), οι εκπαιδευτικοί κράτησαν το ενδιαφέρον των μαθητών σε υψηλό επίπεδο.</p>	ΠΑ.
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Δεν αναπτύσσονταν συχνά ο διάλογος, επειδή προσπαθούσε να καλύψει την ενότητα σε λίγο χρόνο. 2. Δεν ήταν με επάρκεια προετοιμασμένος για τη διδασκαλία. Σε αρκετά σημεία προέτρεχε χωρίς να γνωρίζει τι ακολουθεί στο κείμενο. 3. Δεν αξιοποιούσαν Παραγωγικά τις απαντήσεις των μαθητών για να διευκολύνουν την συζήτηση και το δημιουργικό διάλογο. 4. Δεν δίνονταν ίσες ευκαιρίες σε όλους τους μαθητές, ούτε ενθαρρύνονταν αυτοί για συμμετοχή. Υπήρχε μια νωχελικότητα κατά τη διδασκαλία. 	<p>KOP.</p> <p>KOP.</p> <p>KOP.</p> <p>KOP.</p>

6. Στάση των μαθητών κατά τη διδασκαλία.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<p>• Θετικά στοιχεία:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Έδειχναν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για ενότητες που τους αφορούσαν άμεσα, όπως π.χ. ο τρόπος διαβίωσής τους και η ιδιοσυγκρασία τους ως κοινωνική ομάδα. 2. Τρομερό το ενδιαφέρον των μαθητών. Ρωτούσαν, απαντούσαν, συμμετείχαν και ζητούσαν πρόσθετες πληροφορίες. 3. Στο τέλος της διδασκαλίας του βιβλίου έγινε μια πολύ δημιουργική και εποικοδομητική συζήτηση με τους μαθητές. Τονίστηκαν πολλά ανθρωπιστικά στοιχεία. Έγινε αυτοκριτική και η συζήτηση έδειξε έναν ιδιαίτερο προβληματισμό και ευαισθητοποίηση των μαθητών για τους Τσιγγάνους. 4. Έβλεπαν το μάθημα αυτό ως μια αλλαγή από τα άλλα μαθήματα. 5. Ζητούσαν πρόσθετες πληροφορίες για διάφορα θέματα. 6. Συμμετείχαν ενεργά όλοι οι μαθητές. Τα Τσιγγανόπουλα ιδιαίτερα έδωσαν πρόσθετες πληροφορίες για τη ζωή τους κοινότητά τους, για τις εμπορικές τους δραστηριότητες και για τις ταξιδιωτικές τους εμπειρίες στα μέρη που αναφέρονταν και στο βιβλίο. 	<p>ΚΑ, ΚΟΜ.</p> <p>ΚΑ, ΚΟΡ, ΠΑ.</p> <p>ΚΟΡ.</p> <p>ΚΟΡ.</p> <p>ΚΟΜ.</p> <p>ΠΑ.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ήταν αδιάφοροι για γεγονότα ή πληροφορίες που δεν τους άγγιζαν, όπως ήρωες, ιστορικά γεγονότα, μοναστήρια - εκκλησίες. 2. Η διεξαγωγή της πιλοτικής εφαρμογής την τελευταία διδακτική περίοδο είχε ως αποτέλεσμα να ατονεί το ενδιαφέρον των μαθητών. 3. Υπήρχε ανομοιογένεια μαθητών στην τάξη. Η πλειοψηφία ήταν επιφυλακτική και η συμμετοχή ήταν μικρή. 4. Τα παιδιά ήταν αδιάφορα. Ελάχιστες φορές έκαναν ερωτήσεις. 	<p>ΚΑ, ΚΟΜ.</p> <p>ΚΟΡ.</p> <p>ΚΟΡ.</p> <p>ΚΟΜ.</p>

7. Γενική εκτίμηση της διδασκαλίας.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Έγινε σωστή και εποικοδομητική, από παιδαγωγική σκοπιά, εργασία. 2. Αξιοποιήθηκαν τα βιώματα των μαθητών από τα ταξίδια που και αυτά έχουν κάνει σε διάφορα μέρη της Ελλάδας, σε ικανοποιητικό βαθμό. 3. Καταβλήθηκαν φιλότιμες προσπάθειες για διάλογο με όλους τους μαθητές. 4. Γενικά, οι εκπαιδευτικοί κράτησαν θετική στάση για το περιεχόμενο του βιβλίου. Το βρήκαν πολύ ενδιαφέρον και σχολίασαν θετικά την απλότητα του κειμένου και τον πλούτο του εποπτικού υλικού για την κατανόηση της ύλης από τους μαθητές. 5. Κατάφεραν να αξιοποιήσουν με επιτυχία το υλικό και να επισημάνουν την ανάγκη ενός αντίστοιχου «εναλλακτικού υλικού» και για τα άλλα μαθήματα. 6. Ο τρόπος διδασκαλίας των εκπαιδευτικών ανταποκρίθηκε επαρκώς στις απαιτήσεις του μαθήματος και κυρίως στην επιτυχία των σκοπών του. 	<p>ΚΑ.</p> <p>ΚΑ.</p> <p>ΚΑ.</p> <p>ΚΟΡ, ΚΟΜ.</p> <p>ΚΟΜ.</p> <p>ΠΑ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Οι εκπαιδευτικοί ενώ ήταν θετικοί για το περιεχόμενο του βιβλίου, μερικές φορές αντιδρούσαν για την «τόσο απλή γλώσσα» που ήταν γραμμένο, γιατί, κατά τη γνώμη τους, αυτό δε βοηθούσε στην αναβάθμιση του γλωσσικού επιπέδου των μαθητών, παρόλο που έβλεπαν και τις δυσκολίες των μαθητών στην κατανόηση. 2. Οι μαθητές που είχαν την τουρκική ως μητρική γλώσσα δυσκολεύονταν στην κατανόηση του περιεχομένου. 	<p>ΚΟΡ.</p> <p>ΚΟΜ.</p>

8. Προτάσεις για βελτίωση.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
1. Οι διδακτικές ενότητες να είναι μικρότερες σε έκταση και περισσότερο περιεκτικές.	ΚΑ, ΠΑ.
2. Να περιοριστούν τα ιστορικά ονόματα και οι χρονολογίες.	ΚΑ.
3. Να υπάρχουν περισσότερες δραστηριότητες και ασκήσεις με παιγνιώδη μορφή.	ΚΑ.
4. Να βελτιωθεί η ποιότητα των έγχρωμων εικόνων, χαρτών κλπ., με καλύτερο σκάνιγκ, ώστε να διευκολύνεται η αποδοτική τους χρήση.	ΚΟΡ, ΠΑ.
5. Καλό θα ήταν να υπήρχε και ένας αντίλογος όσον αφορά θέματα των Τσιγγάνων, ότι π.χ. είναι «βρώμικοί, κλέφτες», ώστε να γίνει μια συζήτηση που να αναιρεί αυτού του είδους τα στερεότυπα.	ΚΟΡ.
6. Το υλικό που απευθύνεται σε τουρκόγλωσσους Τσιγγάνους απαιτεί προσαρμογή και στα δεδομένα της περιοχής.	ΚΟΜ.

II.1.β. Εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών.

1. Το περιεχόμενο του μαθήματος.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Ήταν πολύ κατανοητό. 2. Οι διάλογοι των κειμένων βοηθούσαν πολύ στην κατανόηση και έδιναν ιδιαίτερη ζωντάνια. 3. Το περιεχόμενο είναι πολύ ενδιαφέρον, γιατί δίνεται ως αφήγηση δύο παιδιών που είναι συνομήλικοι με τους μαθητές της τάξης μου, οι οποίοι πηγαίνουν διακοπές. Βασικό και έξυπνο ως ιδέα, γιατί μεταφέρει στους μαθητές την ξεγνοιασιά και το ευχάριστο κλίμα των διακοπών και έτσι δέχονται ευκολότερα όλες τις άλλες πληροφορίες του κειμένου. 4. Τα παιδοκεντρικά κείμενα προκαλούν το ενδιαφέρον των μαθητών και τα κάνουν πιο δεκτικά στις πληροφορίες. 5. Πολύ ζωντανή η περιγραφή. 	<p>KOP, KOM. KOM.</p> <p>KOM.</p> <p>ΠΑ.</p> <p>KOP.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Αρκετές λέξεις και έννοιες ήταν άγνωστες στους μαθητές. 2. Υπάρχουν πολλά ονόματα και χρονολογίες, που κουράζουν. 3. Το περιεχόμενο δεν είναι άμεσα κατανοητό, γιατί δεν είναι προσαρμοσμένο στο γλωσσικό και γνωστικό επίπεδο του τμήματός μου, το οποίο είναι πολύ χαμηλό. 	<p>ΚΑ, ΠΑ.</p> <p>ΚΑ, ΠΑ.</p> <p>ΚΟΜ, ΠΑ.</p>

2. Το λεξιλόγιο των κειμένων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Δεν παρουσίαζε ιδιαίτερες δυσκολίες. 2. Βοηθούσε πολύ ο τονισμός με μαύρα στοιχεία λέξεων και φράσεων, γιατί τραβούσε το ενδιαφέρον και την προσοχή των μαθητών. 	<p>ΚΑ, ΠΑ.</p> <p>ΚΑ, ΠΑ.</p>

<p>3. Ήταν κατάλληλο ακόμα και για μικρότερης ηλικίας μαθητές (π.χ. για Α΄ και Β΄ τάξεις του δημοτικού).</p> <p>4. Η τάξη μου δεν αντιμετώπισε κανένα πρόβλημα.</p> <p>5. Οι μαθητές έμαθαν αρκετές νέες λέξεις και όρους, όπως: έκταση - πληθυσμός - όρια - κλίμα - θρύλος - παράδοση - κάμπινγκ - εμπορικός αντιπρόσωπος, κ.ά.</p> <p>6. Το λεξιλόγιο βοήθησε πολύ την ανάγνωση, την οποία την καθιστούσε ενδιαφέρουσα και εύκολη.</p>	<p>KOP, ΠΑ.</p> <p>KOP.</p> <p>KOM.</p> <p>KOM.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Το τμήμα μου δυσκολεύτηκε, γιατί το γλωσσικό του επίπεδο είναι πολύ χαμηλό.</p> <p>2. Υπήρχαν πολλές άγνωστες λέξεις.</p> <p>3. Δυσκολεύτηκαν να κατανοήσουν επαρκώς έννοιες, όπως: ρυμοτομία, λαογραφία, υλοτομία, κλίμα: ορεινό - ηπειρωτικό, άποψη, γεωφυσικός και πολιτικός χάρτης, φυτεία, γραφικό χωρίο, κ.ά.</p>	<p>KOM.</p> <p>KOM.</p> <p>KOM.</p>

3. Το εποπτικό υλικό των κειμένων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<p>• Θετικά στοιχεία:</p> <p>1. Εντυπωσιάστηκαν από την πλούσια εικονογράφηση του κειμένου. Αυτό είχε ως συνέπεια τη διέγερση του ενδιαφέροντός τους, την πλούσια συζήτηση και την διατήρηση των πληροφοριών.</p> <p>2. Ήταν επαρκές, χρήσιμο και υπέροχο.</p> <p>3. Η πλούσια χρήση φωτογραφιών και χαρτών του κειμένου είναι το πιο θετικό στοιχείο αυτού του βιβλίου.</p> <p>4. Το πλούσιο εποπτικό υλικό λειτούργησε καταλυτικά για τους μαθητές μου.</p> <p>5. Οι επεξηγήσεις μου στο κείμενο βασίζονταν ουσιαστικά στο πλούσιο εποπτικό υλικό που υπήρχε.</p> <p>6. Οι φωτογραφίες ήταν πολύ ελκυστικές.</p> <p>7. Το γεγονός ότι οι φωτογραφίες είναι «ζωντανές» τραβηγμένες</p>	<p>KA, KOM.</p> <p>KOP, KOM.</p> <p>KOM, ΠΑ.</p> <p>KOM.</p> <p>KOM.</p> <p>KOM.</p> <p>KOM.</p>

<p>από τη διαδρομή, κάνουν το κείμενο ζωντανό και ενδιαφέρον και βοήθησε τα παιδιά να αποκτήσουν πολλές εικόνες από τις περιοχές αυτές.</p> <p>8. Οι φωτογραφίες έδιναν αφορμή για προβληματισμούς και για ανάκληση προσωπικών εμπειριών από αντίστοιχες περιπτώσεις.</p> <p>9. Τα παιδιά ζητούν πληροφορίες για τους ιστορικούς και αρχαιολογικούς χώρους των φωτογραφιών.</p> <p>10. Οι πληροφορίες που ζητούν οι μαθητές με αφορμή τις φωτογραφίες καλύπτονται από τα κείμενα.</p>	<p>ΚΑ.</p> <p>ΚΟΡ.</p> <p>ΚΟΜ.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Απουσιάζουν φωτογραφίες από τη λίμνη «Πλαστήρα» που γνωρίζουν τα παιδιά.</p> <p>2. Οι έγχρωμοι χάρτες είναι ακατάλληλοι, γιατί δεν φαίνονται τα στοιχεία τους.</p> <p>3. Να υπάρχουν περισσότερες, καθαρότερες και σχετικότερες, με το θέμα κάθε ενότητας, εικόνες.</p> <p>4. Λείπει μια φωτογραφία με τα μέλη της οικογένειας που ταξιδεύει, ώστε οι μαθητές να γνωρίσουν τα πρόσωπα που πρωταγωνιστούν σ' αυτό το ταξίδι.</p> <p>5. Οι χάρτες των νομών θα έπρεπε να είναι μεγαλύτεροι και περισσότερο ευδιάκριτοι.</p> <p>6. Περισσότερες εικόνες από το εσωτερικό των μοναστηριών, από τους διάφορους χώρους τους αλλά και από διάφορα χωριά.</p> <p>7. Τα χρώματα στις εικόνες πιο ζωηρά.</p> <p>8. Οι χάρτες δεν επαρκούν και ίσως η διδασκαλία να ήταν πιο αποτελεσματική αν υπήρχε και ένας «Άτλαντας» που θα παρείχε περισσότερες πληροφορίες.</p> <p>9. Να προσεχθούν περισσότερο οι λεζάντες κάτω από τις φωτογραφίες, όπως π.χ. στη σελ. 11.</p>	<p>ΚΑ.</p> <p>ΚΟΡ, ΚΟΜ.</p> <p>ΚΟΡ.</p> <p>ΚΟΜ.</p> <p>ΠΑ.</p> <p>ΠΑ</p> <p>ΠΑ.</p> <p>ΠΑ.</p> <p>ΚΟΡ.</p>

4. Ασκήσεις και δραστηριότητες.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
--------------	----------

<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: 1. Οι ασκήσεις είναι κατανοητές και οι λύσεις τους εύκολες. 2. Οι ασκήσεις στο τέλος είναι απαραίτητες, γιατί διευκολύνουν την επανάληψη και την κατανόηση αυτών που διδάχτηκαν. 3. Οι ακροστιχίδες είναι η αγαπημένη άσκηση των παιδιών. 4. Οι δραστηριότητες και οι ασκήσεις είναι χρήσιμες, γιατί βοηθούν τον διδάσκοντα να επινοήσει και αντίστοιχες δικές του. 5. Πολύ καλές οι δραστηριότητες και οι ασκήσεις. 	<p>ΚΑ. ΚΟΡ, ΚΟΜ. ΠΑ. ΚΟΡ, ΚΟΜ. ΚΟΜ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: 1. Θα έπρεπε να δίνονται και οι απαντήσεις και οι λύσεις μαζί με τις ασκήσεις. 2. Χρειάζεται μεγαλύτερος πλούτος από δραστηριότητες και ασκήσεις, όπως π.χ.: σταυρόλεξα - περιλήψεις - δραματοποίηση - αντιστοιχίσεις, κλπ. 3. Οι επαναληπτικές ασκήσεις θα έπρεπε να είναι λιγότερες. 	<p>ΚΑ. ΚΑ, ΠΑ. ΠΑ.</p>

5. Γενικές παρατηρήσεις για την όλη ενότητα.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: 1. Τα παιδιά αισθάνθηκαν το βιβλίο δικό τους. Το αγάπησαν, γιατί μιλούσε και σε αντίστοιχα δικά τους βιώματα. Συμμετείχαν νοερά στην εκδρομή και αβίαστα μάθαιναν για διάφορους τόπους. Συζητούσαν άνετα και συνειδητοποιούσαν, με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού, ότι γνώριζαν πολλά αλλά και ότι ήθελαν να μάθουν περισσότερα. 2. Ποιοτική εκτύπωση και εικονογράφηση. 3. Μέσα από το ταξίδι αυτό τα παιδιά έμαθαν την πατρίδα τους και ιδιαίτερα τους νομούς Τρικάλων και Καρδίτσας. 4. Οι σκοποί της πιλοτικής εφαρμογής επιτεύχθηκαν, γιατί οι μαθητές απέκτησαν πολύτιμες πληροφορίες και στη γεωγραφία και στην ιστορία. 5. Προσέγγιζαν με κατανόηση τα προβλήματα του πληθυσμού των Τσιγγάνων. 	<p>ΚΑ ΚΟΡ, ΚΟΜ. ΚΟΡ. ΚΟΡ. ΚΟΡ.</p>

<p>6. Οι ποικίλες πληροφορίες, που δίνονται μέσα από ερωταπαντήσεις δίνουν την εντύπωση ενός διαλόγου και μιας συζήτησης γόνιμης και έτσι αποφεύγεται η στείρα καταγραφή γνώσεων, όπως συμβαίνει στα περισσότερα εγχειρίδια των μαθητών.</p> <p>7. Η ύλη άρεσε στα παιδιά και την παρακολούθησαν με ενδιαφέρον.</p> <p>8. Το κείμενο αυτό, αν ο εκπαιδευτικός επινοήσει και άλλους τρόπους διδασκαλίας της ενότητας με δημιουργικές ασκήσεις, θα αποβεί πολύ χρήσιμο στο διδακτικό έργο.</p> <p>9. Η ύλη του βιβλίου κεντρίζει το ενδιαφέρον αλλά και την προσοχή των μαθητών, γιατί οι πληροφορίες και το εποπτικό υλικό αναφέρεται στη σύγχρονη καθημερινή ζωή και βρίσκουν πολλές ομοιότητες από τις δικές τους εμπειρίες και βιώματα, όπως: παζάρι, κάμπινγκ, ταξίδια, κ.ά.</p> <p>10. Η αφήγηση είναι πολύ ζωντανή και βοηθάει τους μαθητές που έχουν επισκεφθεί αυτά τα μέρη να ανακαλούν εύκολα στη μνήμη τους τις σχετικές εμπειρίες, να τις διηγούνται στην τάξη και να πλουτίζουν τη διδασκαλία.</p> <p>11. Η ενότητα με τη συνάντηση των Τσιγγάνων στους Σοφάδες προκάλεσε τις περισσότερες συζητήσεις στην τάξη, άρεσε ιδιαίτερα στους μαθητές και βοήθησε στη διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντί τους. Πέρασε σπουδαία μηνύματα στα παιδιά σύμφωνα με τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.</p>	<p>KOM.</p> <p>KOP.</p> <p>KOP.</p> <p>KOM, KA, KOP.</p> <p>KOM, KOP.</p> <p>ΠΑ.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Δεν υπήρχε παντού συνδυασμός γεωγραφικών και ιστορικών πληροφοριών.</p> <p>2. Αρκετές ενότητες είχαν πολλές λεπτομέρειες με αποτέλεσμα να γίνονται κουραστικές.</p> <p>3. Σε κάθε ενότητα υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης. Τίποτε δεν είναι τέλειο.</p> <p>4. Δεν υπάρχει πίνακας περιεχομένων.</p> <p>5. Να γίνουν διορθώσεις: σελ. 5 λεζάντα εικόνας, σελ. 11, 16: α) η λίμνη Κάρλα έχει αποξηρανθεί, β) η Σκύρος δεν ανήκει στις Σποράδες, σελ. 18, 19, 28, 37, 39, 40, 48, 58, 60, 65, 66 (οι</p>	<p>KA.</p> <p>KA, KOM, ΠΑ.</p> <p>KOP.</p> <p>KOP.</p> <p>KOP, ΠΑ, KOM, KA.</p>

<p>επαρχίες έχουν πια καταργηθεί, λέγονται περιφέρειες), 71, 74, 84 όπου επισημαίνονται αβλεψίες τυπογραφικές ποικίλων ειδών.</p> <p>6. Θεωρώ αρνητικό το ότι η συγκεκριμένη οικογένεια δεν προέρχεται από μια πολιτισμική ομάδα ίδια με αυτή των μαθητών που συμμετέχουν στο πρόγραμμα. Οι ομοιότητες είναι ελάχιστες σε ότι αφορά το μορφωτικό και το πολιτιστικό τους επίπεδο. Έτσι δεν ταυτίζονται οι μαθητές με τους γονείς και κυρίως τα παιδιά της οικογένειας.</p> <p>7. Υπάρχει η αίσθηση ενός ταξιδιού. Όταν, όμως, το κείμενο χάνεται σε λεπτομέρειες και εξειδικευμένους όρους, ατονεί το ενδιαφέρον των μαθητών, γιατί αναγκάζονται να παρακολουθούν πράγματα, που δεν έχουν βιώσει ποτέ και συνεπώς δεν τα καταλαβαίνουν.</p>	<p>KOM.</p> <p>KOM, ΠΑ.</p>
---	-----------------------------

6. Γενική εκτίμηση του βιβλίου.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
1. Πολύ θετική προσπάθεια και προς τη σωστή κατεύθυνση.	ΚΑ, ΚΟΡ.
2. Η συμμετοχή και των γονιών στις απορίες και στα ερωτήματα των παιδιών ήταν θετική και βοήθησε στην εμπέδωση της ύλης.	ΚΟΡ.
3. Η σύνδεση γεωγραφικών και ιστορικών πληροφοριών αποδείχθηκε απαραίτητη και πολύ χρήσιμη.	ΚΟΜ, ΠΑ.
4. Οι ενότητες που δίδαξα είχαν και δικές μου παρεμβάσεις, προεκτάσεις, συμπληρώσεις και έγιναν σε ικανοποιητικό βαθμό κατανοητές από τους μαθητές.	ΚΟΡ, ΠΑ.
5. Οι πολλές λεπτομέρειες για τα ιστορικά γεγονότα κουράζουν τους μαθητές και τείνουν να καλύψουν το χώρο της Γεωγραφίας. Ο εκπαιδευτικός ήταν υποχρεωμένος να απλουστεύει τις πληροφορίες αλλά και να παραλείπει αρκετές που ήταν δύσκολες, για να διευκολύνει τη μάθηση.	ΚΟΜ, ΚΟΡ, ΠΑ.
6. Το βιβλίο αυτό αποτελεί μια πολύ καλή προσπάθεια για τη συγγραφή αντίστοιχων σχολικών κειμένων, τα οποία προκαλούν το ενδιαφέρον και την περιέργεια των μαθητών.	ΠΑ.

7. Προτάσεις για βελτίωση.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
1. Οι εκπαιδευτικοί χρειαζόμαστε συνεχή και συστηματική επιμόρφωση για να ανταποκριθούμε με επιτυχία στο διδακτικό και εκπαιδευτικό μας έργο.	ΚΑ.
2. Να εμπλουτιστούν τα σχολεία μας με εποπτικά μέσα διδασκαλίας, για να διευκολυνθούμε στο έργο μας.	ΚΑ.
3. Να διατηρηθεί και σε άλλα αντίστοιχα κείμενα η εικονογράφηση και το ύφος των κειμένων.	ΚΟΜ.
4. Η σύνδεση και η συσχέτιση γεωγραφικών και ιστορικών πληροφοριών είναι χρήσιμη αρκεί να μην είναι σε μεγάλη έκταση και να κουράζει.	ΚΟΜ.
5. Να υπάρχουν παρόμοια βιβλία για όλες τις περιοχές της Ελλάδας.	ΠΑ.
6. Τα κείμενα να χωριστούν σε περισσότερες αυτόνομες ενότητες.	ΠΑ.

II.1.γ. Εκτιμήσεις των μαθητών.

1. Το περιεχόμενο του μαθήματος.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Μας άρεσε ιδιαίτερα το ταξίδι της οικογένειας και σκεφτόμαστε κι εμείς τα μέρη που θα μπορούσαμε να επισκεφτούμε με τους δικούς μας γονείς. 2. Το περιεχόμενο του κειμένου είναι απλό και κατανοητό. 3. Χαρήκαμε την πλούσια εικονογράφηση και το ευχάριστο ύφος που είναι γραμμένο. 4. Νομίζουμε ότι συμμετέχουμε και εμείς στο ταξίδι, μαζί με τα παιδιά της ιστορίας. 5. Χαιρόμαστε για τις πολλές και πλούσιες πληροφορίες που παίρνουμε από το κείμενο. 6. Θέλαμε συχνές επαναλήψεις ακόμα κι όταν συνεχιζόταν και μετά το κουδούνι του διαλείμματος. 7. Μας άρεσαν ιδιαίτερα οι περιηγήσεις στα Μετέωρα και στην Καρδίτσα (στο Παυσίλυπο και στους Σοφάδες). 8. Συζητήσαμε για πολλά θέματα: ταξίδια - εμπόριο - αξιοθέατα. Ανταλλάξαμε εμπειρίες για μέρη που κι εμείς έχουμε επισκεφθεί και αναφέρονται στο βιβλίο. 	<p>ΚΟΡ, ΠΑ.</p> <p>ΚΟΡ, ΠΑ.</p> <p>ΚΟΡ, ΠΑ.</p> <p>ΚΟΡ, ΚΟΜ.</p> <p>ΚΟΡ, ΠΑ.</p> <p>ΚΟΡ, ΚΑ.</p> <p>ΠΑ, ΚΑ.</p> <p>ΠΑ, ΚΑ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Μερικές περιγραφές μας κούραζαν. Ιδιαίτερα με τα πολλά ονόματα και τις χρονολογίες. 	<p>ΚΟΡ, ΠΑ.</p>

2. Το λεξιλόγιο.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Ήταν σε ικανοποιητικό βαθμό κατανοητό. 2. Ήταν προσαρμοσμένο στο επίπεδό μας. 	<p>ΚΑ, ΚΟΡ, ΠΑ.</p> <p>ΚΟΡ.</p>

<ul style="list-style-type: none">• Αρνητικά στοιχεία:<ol style="list-style-type: none">1. Υπήρχαν δύσκολες λέξεις και φράσεις που μόνοι μας δεν τις καταλαβαίναμε. Με τη βοήθεια του δασκάλου τις καταλάβαμε.	ΚΑ, ΚΟΡ, ΚΟΜ.
---	------------------

3. Το εποπτικό υλικό.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Ήταν πολύ πλούσιο και ελκυστικό. 2. Δε χορταίναμε τις εικόνες που μας τραβούσαν το ενδιαφέρον. 3. Θέλαμε περισσότερες φωτογραφίες. 	ΚΑ, ΠΑ, ΚΟΡ, ΚΟΜ. ΠΑ, ΚΟΜ. ΚΟΡ, ΠΑ.
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Πιο καθαροί χάρτες για να μπορούμε να τους χρησιμοποιούμε αποδοτικά. 	ΚΟΡ, ΠΑ.

4. Ασκήσεις και δραστηριότητες.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Μας άρεσαν πολύ οι ακροστοιχίδες και θα θέλαμε περισσότερες. 2. Γενικά ήταν ενδιαφέρουσες οι ασκήσεις και μας βοηθούσαν στην επανάληψη. 	ΚΟΡ, ΠΑ. ΚΑ, ΠΑ.
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Μερικές ασκήσεις ήταν πολύ δύσκολες για μας. 2. Δεν τις κάναμε όλες τις ασκήσεις, γιατί δεν είχαμε χρόνο. 	ΚΑ, ΚΟΜ. ΚΟΡ, ΚΟΜ.

5. Γενική εκτίμηση του βιβλίου.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ol style="list-style-type: none"> 1. Μας άρεσε πολύ το περιεχόμενο, γιατί έμοιαζε με μια εκδρομή μας. 2. Οι φωτογραφίες, οι χάρτες και το υλικό που χρησιμοποιούσαν οι δάσκαλοί μας από το σχολείο μας άρεσαν πολύ και έκαναν ευχάριστο το μάθημα. 3. Νιώθαμε σα να ταξιδεύαμε και οι ίδιοι. 	ΚΑ, ΚΟΡ, ΠΑ. ΚΑ, ΠΑ, ΚΟΡ. ΚΟΡ, ΠΑ.

4. Γνωρίσαμε νέα μέρη και μάθαμε καινούρια πράγματα.	ΚΟΡ, ΚΑ.
5. Δεν έχουμε δει σε άλλα βιβλία τέτοιες ιστορίες όμορφα δοσμένες.	ΠΑ, ΚΟΡ.

II.2. ΑΓΩΓΗ ΥΓΕΙΑΣ

- α. Εκτιμήσεις των παρατηρητών.
- β. Εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών.
- γ. Εκτιμήσεις των μαθητών.

II.2.α. Εκτιμήσεις των παρατηρητών.

1. Το περιεχόμενο του μαθήματος.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Το περιεχόμενο του μαθήματος είναι σχετικά εύκολο και κατανοητό. Δίνει αφορμή για συζήτηση και συμμετοχή όλων των παιδιών, αφού τα θέματα που τίγονται συνδέονται άμεσα με την καθημερινή τους ζωή, τις ανάγκες τους και τα ενδιαφέροντά τους. 2. Τα θέματα αφορούν διαχρονικά κοινωνικά προβλήματα με πρωτότυπο μάλιστα τρόπο δοσμένα, και γι' αυτό ακριβώς το λόγο προκαλούν το ενδιαφέρον των παιδιών και εξασφαλίζουν την ενεργό συμμετοχή τους στο μάθημα, ανεξάρτητα από το επίπεδό τους. 3. Οι πληροφορίες δίνονται με σύντομο, περιεκτικό και άμεσο τρόπο. 4. Πολλά από τα θέματα είναι ενδιαφέροντα για τα παιδιά, γιατί συνδέονται με προηγούμενες γνώσεις, που απέκτησαν από τα μαθήματα του σχολείου, καθώς επίσης και με προσωπικές τους εμπειρίες. (Π.χ. η αναφορά στο νερό και στην προστασία από τα βλαβερά μικρόβια συνδέθηκε με την επίσκεψή τους στην ΕΥΔΑΠ στα πλαίσια του μαθήματος της Φυσικής. Το κεφάλαιο για το αλκοόλ συνδυάστηκε με το μάθημα της Χημείας αφού έγινε λόγος για τον χημικό τύπο του αλκοόλ, κλπ.) 	<p>ΑΓ.Β., Η, ΑΛ, ΛΑ.</p> <p>ΑΓ.Β.</p> <p>ΑΓ.Β.</p> <p>ΑΓ.Β, ΑΛ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Έπρεπε να υπάρχουν και άλλες συμπληρωματικές πληροφορίες σε κάθε ενότητα. 	<p>Η.</p>

2. Το λεξιλόγιο των κειμένων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: 	

1. Το λεξιλόγιο είναι προσαρμοσμένο στο επίπεδο των παιδιών και τις ικανότητές τους.	ΑΓ.Β., Η, ΑΛ, ΛΑ
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Στην ενότητα της σεξουαλικής αγωγής παρουσιάστηκαν δυσκολίες στην κατανόηση του κειμένου από όλους σχεδόν τους μαθητές, λόγω των συχνών αναφορών σε ιατρικούς όρους και επιστημονικές έννοιες.</p> <p>2. Δυσκολίες εντοπίστηκαν στις παρακάτω φράσεις: «παθητικός καπνιστής», «το κάπνισμα προκαλεί αναπνευστικά προβλήματα», «καρδιακές παθήσεις και διαταραχές στα αγγεία», «ορμόνες και διαδικασία βιολογικής ωρίμανσης που συντελείται στην εφηβεία και στα δύο φύλα, κυρίως στα κορίτσια», «ενδοκρινείς αδένες», «ωοθήκες», «οιστρογόνα», «τεστοστερόνη», και «εμμηνόρρηση».</p> <p>3. Στην ενότητα «σεξουαλική αγωγή» δημιουργήθηκαν ασάφειες και δε δόθηκαν οι απαραίτητες επεξηγήσεις από τους εκπαιδευτικούς.</p> <p>4. Στην ενότητα «υγιεινή του περιβάλλοντος» τα παιδιά δυσκολεύτηκαν στα εξής: «δυσεντερία» και «ηπατίτιδα».</p>	<p>ΑΓ.Β., Η, ΑΛ, ΛΑ.</p> <p>Η.</p> <p>Η.</p> <p>Η.</p>

3. Το εποπτικό υλικό των κειμένων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<p>• Θετικά στοιχεία:</p> <p>1. Το εποπτικό υλικό του βιβλίου παρατίθεται εύστοχα. Υπάρχει δηλαδή λογική συνάφεια εικόνας και κειμένου, προωθεί τον διάλογο και συμβάλλει στην ελκυστική και σύντομη πληροφόρηση του μαθητή.</p> <p>2. Οι εικόνες συνοδεύουν εύστοχα το κυρίως κείμενο, καθιστώντας το πιο θελκτικό και οικείο.</p> <p>3. Έγινε πλήρης αξιοποίηση του εποπτικού υλικού, των φωτογραφιών και των σχεδιαγραμμάτων από τους εκπαιδευτικούς. Δόθηκαν, επίσης, και αρκετές πρόσθετες πληροφορίες.</p> <p>4. Ιδιαίτερα χρήσιμες φάνηκαν οι εικόνες στην αρχή του κάθε</p>	<p>ΑΓ.Β., ΑΛ, ΛΑ.</p> <p>ΑΓ.Β.</p> <p>Η, ΑΛ, ΛΑ.</p> <p>ΑΛ.</p>

<p>κεφαλαίου, αφού βοηθούσαν στη διατύπωση των βασικών αξόνων πάνω στους οποίους οργανωνόταν η διδασκαλία και συνέβαλλαν στην προβληματοποίηση του διδακτικού αντικειμένου. (π.χ. Γιατί νομίζετε ότι είναι ψευτομάγκας αυτός που καπνίζει; Από τον τίτλο και την εικόνα του ζευγαριού, για τι νομίζετε ότι θα μιλήσουμε σήμερα;</p> <p>5. Το έγχρωμο εποπτικό υλικό σε συνδυασμό με το περιορισμένο κείμενο και τη χρήση επιστημονικών όρων αποτελούν τα πιο ισχυρά στοιχεία των ενοτήτων.</p>	ΑΛ.
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Γενικά οι εκπαιδευτικοί δεν αξιοποίησαν αρκετά το εποπτικό υλικό του βιβλίου και δεν εξάντλησαν όλες τις δυνατότητες που αυτό προσφέρει. Σε ορισμένες μόνο περιπτώσεις χρησιμοποίησαν τις λεζάντες και τις χιουμοριστικές εικόνες ως αφορμή για συζήτηση και διάλογο.</p> <p>2. Καλό θα ήταν να υπάρχουν και ολόκληρες εικονογραφημένες σελίδες, που θα προσέλκυαν ακόμη περισσότερο το ενδιαφέρον των παιδιών και θα αποτελούσαν αφορμή για διάλογο και για επιπλέον δραστηριότητες.</p> <p>3. Το εποπτικό υλικό δεν αξιοποιήθηκε σχεδόν καθόλου από τον εκπαιδευτικό και τα μαθήματα αναλώθηκαν κυρίως σε συμβουλές και νουθεσίες απ' αυτόν, όπως «μη χρησιμοποιείτε κακά πράγματα», κλπ.</p> <p>4. Το εποπτικό υλικό είναι ανεπαρκές. Δεν υπήρχαν πρόσθετες πληροφορίες. Δεν χρησιμοποιήθηκε επίσης το εποπτικό υλικό για την ανάπτυξη του ενδιαφέροντος των μαθητών. Το μάθημα στηρίχθηκε κυρίως στην παράθεση προσωπικών εμπειριών των μαθητών.</p>	<p>ΑΓ.Β.</p> <p>ΑΓ.Β.</p> <p>Η.</p> <p>Η.</p>

4. Ασκήσεις και δραστηριότητες.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<p>• Θετικά στοιχεία:</p> <p>1. Προτιμήθηκαν περισσότερο οι ασκήσεις ανακεφαλαιωτικού</p>	ΑΓ.Β.

<p>χαρακτήρα.</p> <p>2. Σε γενικές γραμμές οι δραστηριότητες ήταν κατανοητές και απλές για όλους τους μαθητές. Έδιναν την δυνατότητα να συμμετέχουν σε αυτές όλοι μαζί με επιτυχία, ανεξάρτητα από την σχολική τους επίδοση, διότι αναφέρονταν σε ζητήματα της καθημερινής τους ζωής που συνεχώς τους απασχολεί και τους προβληματίζει.</p> <p>3. Οι ασκήσεις αξιοποιήθηκαν με δημιουργικό τρόπο από τους εκπαιδευτικούς.</p> <p>4. Οι ασκήσεις συμπληρώθηκαν χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες. Είναι πολύ απλές για το επίπεδο των μαθητών της Ε΄ και της ΣΤ΄ τάξης.</p> <p>5. Σε μερικές περιπτώσεις οι εκπαιδευτικοί έδωσαν επιπλέον εργασίες για το σπίτι που είχαν δημιουργικό χαρακτήρα. (π.χ. Στην ΣΤ΄ τάξη ο εκπαιδευτικός ζητά από τα παιδιά να γράψουν «Σκέφτομαι και Γράφω» για τις συνέπειες του καπνίσματος και του αλκοόλ).</p>	<p>ΑΓ.Β.</p> <p>Η, ΑΛ, ΛΑ.</p> <p>Η, ΑΛ.</p> <p>ΑΛ.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Αποφεύχθηκαν οι ασκήσεις που απαιτούσαν ομαδική εργασία και συλλογική δράση.</p> <p>2. Οι εκπαιδευτικοί αρκέστηκαν κυρίως στις δραστηριότητες του βιβλίου και απέφυγαν την οποιαδήποτε συμπληρωματική εργασία.</p>	<p>ΑΓ.Β.</p> <p>ΑΓ.Β.</p>

5. Στάση των εκπαιδευτικών κατά τη διδασκαλία.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<p>• Θετικά στοιχεία:</p> <p>1. Οι εκπαιδευτικοί οργάνωσαν και σχεδίασαν τη διδασκαλία με επιτυχία. Συνέδεσαν εύστοχα τις ήδη αποκτημένες γνώσεις με τις καινούριες (ανατροφοδότηση), όπου χρειάζονταν ενίσχυαν τη διδασκαλία με συμπληρωματικές πληροφορίες, προωθούσαν το διάλογο και αξιοποίησαν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα κείμενα και τις δραστηριότητες του υλικού.</p>	<p>ΑΓ.Β., ΑΛ.</p>

<ol style="list-style-type: none"> 2. Οι εκπαιδευτικοί προετοιμάστηκαν για τη διδασκαλία όλων των ενοτήτων, έδωσαν πρόσθετες πληροφορίες και μετέδωσαν πολύ εύστοχα το νόημα όλων των θεμάτων. 3. Επικοινωνία και κλίμα της τάξης πολύ ευχάριστο και εποικοδομητικό. 4. Ανάγνωση των κειμένων του βιβλίου και παροχή επεξηγήσεων από τους εκπαιδευτικούς, επίλυση αποριών, υποβολή ερωτήσεων και συζήτηση συγκεκριμένων σημείων. 5. Οι ερωτήσεις των εκπαιδευτικών επικεντρώθηκαν στην παρουσίαση εμπειριών των παιδιών, που συνδέονται με το υπό εξέταση θέμα. 6. Συνδέονταν η καινούρια γνώση με την καθημερινή πρακτική. 7. Έγινε επαρκής περιγραφή των εικόνων του βιβλίου. 8. Οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούσαν απλή γλώσσα που ήταν κατανοητή στους μαθητές χωρίς αυτό να σημαίνει ότι απέφευγαν τη χρήση επιστημονικών όρων. 	<p>H, ΑΛ, ΛΑ.</p> <p>H, ΛΑ.</p> <p>ΑΛ.</p> <p>ΑΛ.</p> <p>ΑΛ.</p> <p>ΑΛ.</p> <p>ΑΛ.</p> <p>ΑΛ.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Στην ΣΤ΄ τάξη το μάθημα δεν έγινε με τόσο συστηματικό, μεθοδευμένο και θελκτικό τρόπο για τα παιδιά, με αποτέλεσμα να μην επιδείξουν την απαραίτητη προσοχή και ενδιαφέρον. 2. Ελλιπής χρησιμοποίηση των πληροφοριών του βιβλίου (κεφ. 9-10). 3. Μέτρια προετοιμασία του εκπαιδευτικού. 4. Ελλιπής προετοιμασία του εκπαιδευτικού. 5. Ανεπαρκής συντονισμός και προγραμματισμός της διδασκαλίας. 	<p>ΑΓ.Β.</p> <p>H.</p> <p>H.</p> <p>H.</p> <p>H.</p>

6. Στάση των μαθητών κατά τη διδασκαλία.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<p>• Θετικά στοιχεία:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Σε γενικές γραμμές οι μαθητές έδειξαν έντονο ενδιαφέρον και συμμετείχαν ενεργά στο μάθημα, εκθέτοντας τις δικές τους εμπειρίες και προβληματισμούς γύρω από τα θέματα που 	<p>ΑΓ.Β., H, ΑΛ, ΛΑ.</p>

<p>διδάχθηκαν.</p> <p>2. Ζητούσαν συμπληρωματικές πληροφορίες για αρκετά θέματα.</p> <p>3. Μία μαθήτρια από την Αλβανία, η οποία έχει έρθει πρόσφατα, παρά τις δυσκολίες στη γλώσσα συμμετείχε ενεργά στο μάθημα και ανέφερε ότι το συγκεκριμένο βιβλίο είναι πιο ενδιαφέρον και πιο εύκολο από τα άλλα του σχολείου.</p> <p>4. Τα παιδιά έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην ενότητα της σεξουαλικής αγωγής και κυρίως στο υποκεφάλαιο που αναφερόταν στο AIDS.</p>	<p>H, ΑΛ.</p> <p>H.</p> <p>ΑΛ, ΛΑ.</p>
--	--

7. Γενικές παρατηρήσεις για την ενότητα.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: 1. Πολύ καλή παρουσίαση. Στην ενότητα, για παράδειγμα, “Ασφάλεια στο σπίτι”, τονίστηκαν όχι μόνο οι κίνδυνοι που υπάρχουν μέσα σ’ αυτό αλλά και η ασφάλεια και ζεστασιά που αυτό προσφέρει. 2. Τα παιδιά έμαθαν πολλά πράγματα σχετικά με καλές και κακές συνήθειες και την προστασία από καθημερινούς κινδύνους. 3. Τα θέματα δόθηκαν με εποικοδομητικό και ενδιαφέροντα τρόπο από τον εκπαιδευτικό. 4. Τα θέματα είναι παρμένα από την καθημερινή ζωή, αφορούν άμεσα τους μαθητές και κινούν το ενδιαφέρον τους. 5. Τα θέματα τα οποία τέθηκαν είχαν εξαιρετικό ενδιαφέρον και προκάλεσαν την ενεργό συμμετοχή των παιδιών στο μάθημα. 	<p>H.</p> <p>H.</p> <p>H.</p> <p>ΑΓ.Β., Η, ΑΛ, ΛΑ. Η, ΛΑ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: 1. Η διδασκαλία στηρίχθηκε κυρίως σε νουθεσίες και κηρύγματα. 2. Σε επικοινωνία με τον εκπαιδευτικό εκφράστηκε μια συντηρητική άποψη περί σεξουαλικής αγωγής. Ανέφερε συγκεκριμένα την άποψη ότι ο αυνανισμός αποτελεί παθολογική κατάσταση, αρρώστια. Αυτή η αντίληψη δεν διατυπώθηκε στο μάθημα, γι’ αυτό το θέμα αποσιωπήθηκε πλήρως. 3. Το μικρό μέγεθος των εικόνων δρούσε πολλές φορές ανασταλτικά στην πρόκληση του ενδιαφέροντος των παιδιών. 	<p>H.</p> <p>H.</p> <p>ΑΛ.</p>

8. Γενική εκτίμηση της διδασκαλίας.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: 1. Η ενότητα είχε σημαντικά μηνύματα και ερεθίσματα για προβληματισμό για τους μαθητές. 2. Οι εκπαιδευτικοί εκτίμησαν θετικά τις ενότητες που διδάχθηκαν, 	<p>H.</p> <p>H.</p>

αφού οι μαθητές έδειξαν ουσιαστική ανταπόκριση κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας.	
--	--

9. Προτάσεις για βελτίωση.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
1. Οι δραστηριότητες και οι ασκήσεις καλό θα ήταν να είναι περισσότερες και μεγαλύτερης ποικιλίας.	ΑΓ.Β.
2. Λείπουν οι δραστηριότητες εκείνες που θα έδιναν την αφορμή για γραπτή διατύπωση σκέψεων και εκείνες που θα συνέδεαν γνώσεις των Φυσιογνωστικών μαθημάτων με το μάθημα της Αγωγής Υγείας.	ΑΓ.Β.

II.2.β. Εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών.

1. Το περιεχόμενο του μαθήματος.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Το περιεχόμενο των ενοτήτων είναι άμεσα κατανοητό και δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες. 2. Η ύλη των ενοτήτων κεντρίζει το ενδιαφέρον των παιδιών, γιατί έχει απλά, σύντομα και κατανοητά κείμενα. 3. Οι πληροφορίες είναι άμεσα χρήσιμες για τους μαθητές, αφού η ενημέρωσή τους από τους γονείς δεν είναι επαρκής για αρκετά σημαντικά θέματα υγιεινής. 4. Η ύλη της σεξουαλικής αγωγής κεντρίζει το ενδιαφέρον των παιδιών, γιατί είναι κάτι καινούριο και άγνωστο γι' αυτούς με αρκετά αναπάντητα ερωτήματα σχετικά με το θέμα. 5. Τα παιδιά άκουσαν και μίλησαν για καταστάσεις που σχετικά γρήγορα θα αντιμετωπίσουν στη ζωή. (Κάπνισμα, ασφάλεια στο σπίτι, sex). 6. Δίνει τη δυνατότητα συμμετοχής στο διάλογο ακόμα και σε παιδιά που σε άλλα μαθήματα υστερούν. 	<p>ΑΓ.Β., Η, ΑΛ, ΛΑ.</p> <p>ΑΓ.Β., Η, ΑΛ, ΛΑ.</p> <p>ΑΓ.Β.</p> <p>ΑΓ.Β., Η, ΑΛ.</p> <p>Η, ΑΛ.</p> <p>ΑΛ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Χρειάζονται βελτίωση τα θέματα: αυνανισμός - γέννηση του παιδιού - μέσα αντισύλληψης - ενδοκρινείς αδένες. 2. Στην ενότητα της σεξουαλικής αγωγής παρατηρήθηκε δυσκολία κατανόησης του εμμηνορρησιακού κύκλου. Έπρεπε να παρουσιαστεί πιο απλά και με λιγότερες λεπτομέρειες. 3. Στο κεφάλαιο «Ασφάλεια στο σπίτι», η πρώτη άσκηση σχετικά με την οργάνωση ενός «ασφαλούς σπιτιού» δεν είναι πραγματοποιήσιμη στο χώρο του σχολείου μας λόγω έλλειψης υλικού. Προφορικά είναι εφικτή, πρακτικά, όμως, είναι δύσκολο να χρησιμοποιηθούν διάφορα αντικείμενα με το φόβο ότι θα θεωρηθεί «παιδαριώδες» από τους μαθητές. 	<p>ΑΓ.Β.</p> <p>Η.</p> <p>ΑΓ.Β.</p>

2. Το λεξιλόγιο των κειμένων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Το λεξιλόγιο των κειμένων είναι καλό και προσαρμοσμένο στο γλωσσικό επίπεδο των μαθητών. 2. Οι λέξεις που είναι άγνωστες στα παιδιά αποτελούν ευκαιρία για συζήτηση των θεμάτων και συμβάλλουν στον εμπλουτισμό της γλώσσας τους. 	<p>ΑΓ.Β., Η, ΑΛ, ΛΑ. ΑΛ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Το λεξιλόγιο της τελευταίας ενότητας είναι δύσκολο για ορισμένους μαθητές. 2. Η φράση: «Διαταραχές στα αγγεία» θα μπορούσε να εξηγηθεί περισσότερο με λόγο και εικονογράφηση. 3. Οι επιστημονικοί και ιατρικοί όροι δυσκόλεψαν αρκετά τα παιδιά. 4. Σε αρκετά σημεία θα έπρεπε να χρησιμοποιηθούν και λέξεις ειδικές που τη σημασία τους οι μαθητές θα μπορούσαν να την καταλάβουν. 	<p>ΑΓ.Β., ΑΛ. ΑΓ.Β. Η, ΑΛ, ΛΑ. Η.</p>

3. Το εποπτικό υλικό των κειμένων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Η εικονογράφηση των κειμένων είναι επαρκής. 2. Οι έγχρωμες φωτογραφίες συνέβαλαν στη δημιουργία ευχάριστων, οπτικά, σελίδων κάνοντας το βιβλίο ελκυστικό για τα παιδιά και σε αρκετές περιπτώσεις αποτέλεσαν την αφορμή για την έναρξη συζήτησης. 3. Οι χιουμοριστικές εικόνες άρεσαν στα παιδιά, γεγονός που συνέβαλε στη διατήρηση της προσοχής και του ενδιαφέροντος πάνω στο αντικείμενο της συζήτησης. 4. Οι μαθητές δεν ζήτησαν επιπλέον πληροφορίες με αφορμή τις 	<p>ΑΓ.Β., Η, ΑΛ, ΛΑ. ΑΓ.Β. ΑΓ.Β. ΑΓ.Β.</p>

<p>φωτογραφίες.</p> <p>5. Χρησιμοποίησαν στοιχεία από την εικονογράφηση και στα δικά τους σχέδια.</p> <p>6. Τα σχόλια των φωτογραφιών είναι ικανοποιητικά και επαρκή.</p> <p>7. Μέσα από τις φωτογραφίες αναπτύσσεται ενδιαφέρουσα συζήτηση.</p> <p>8. Οι μαθητές ζητούν περισσότερες πληροφορίες με αφορμή είτε μια άγνωστη λέξη, είτε ένα θέμα πολύ οικείο σ' αυτούς.</p> <p>9. Οι μαθητές ζήτησαν περισσότερες πληροφορίες για τον καρκίνο, για τα αιμοφόρα αγγεία, για την ζωή των μικροοργανισμών και για το πώς εμφανίστηκε το AIDS.</p>	<p>ΑΓ.Β.</p> <p>ΑΓ.Β., Η, ΑΛ, ΛΑ.</p> <p>ΑΓ.Β., Η, ΑΛ.</p> <p>ΑΛ.</p> <p>ΑΛ.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Έπρεπε να υπάρχουν περισσότερες φωτογραφίες για τις διαταραχές στα αγγεία και για τον καρκίνο.</p> <p>2. Έπρεπε να υπάρχουν και φωτογραφίες παρμένες από την πραγματικότητα της καθημερινής ζωής, έτσι ώστε να φέρουν το παιδί πιο κοντά στο αντικείμενο μάθησης και να παρουσιάζουν κάποιες συνέπειες πιο άμεσα στην αντίληψη των παιδιών.</p> <p>3. Στο κεφάλαιο σεξουαλικής αγωγής, όπου εικονογραφούν τα μέσα αντισύλληψης, έπρεπε να παρουσιαστούν τα πιο γνωστά και να τονίζεται στα παιδιά ότι η πλήρη ενημέρωσή τους θα πρέπει να γίνεται από αρμόδιο γιατρό, πριν αρχίσουν τις σεξουαλικές τους σχέσεις.</p>	<p>ΑΓ.Β.</p> <p>Η.</p> <p>Η.</p>

4. Ασκήσεις και δραστηριότητες.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<p>• Θετικά στοιχεία:</p> <p>1. Οι ασκήσεις στο τέλος των ενοτήτων είναι βοηθητικές.</p> <p>2. Συμβάλλουν στον έλεγχο της εμπέδωσης και της κατανόησης, από πλευράς μαθητών, των πληροφοριών που λίγο πριν αναλύθηκαν.</p> <p>3. Βοηθούν να διαπιστωθούν οι δυσκολίες και αδυναμίες που</p>	<p>ΑΓ.Β., Η, ΑΛ.</p> <p>ΑΓ.Β., Η, ΑΛ.</p> <p>ΑΓ.Β.</p>

<p>υπήρχαν κατά τη διάρκεια του μαθήματος.</p> <p>4. Δε δεσμεύουν τις πρωτοβουλίες του εκπαιδευτικού.</p> <p>5. Οι ασκήσεις βοηθούν στην ανακεφαλαίωση.</p> <p>6. Οι ασκήσεις είναι πολύ εύκολες για τα παιδιά.</p> <p>7. Τα παιδιά έδειξαν ενδιαφέρον και ζητούσαν ασκήσεις στο τέλος κάθε ενότητας.</p> <p>8. Επιτυχημένες είναι οι ασκήσεις στο κεφάλαιο των ατυχημάτων.</p>	<p>H.</p> <p>ΑΛ.</p> <p>ΛΑ.</p> <p>H.</p> <p>ΛΑ.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Οι ασκήσεις του τύπου «Σ» - «Λ» δε δίνουν την ευκαιρία στο μαθητή να σκεφτεί ή να εκφραστεί, γιατί είναι θέμα τύχης. Πιο χρήσιμες είναι οι ερωτήσεις, που οι απαντήσεις τους δίνονται σε ολοκληρωμένη πρόταση, έτσι ώστε να μπορεί ο μαθητής να αναπτύξει τη δική του σκέψη ή ακόμα και να την προεκτείνει.</p> <p>2. Σε ορισμένες ενότητες οι ασκήσεις είναι παρόμοιες.</p> <p>3. Θα έπρεπε να υπάρχουν περισσότερες ασκήσεις όπως: αντιστοίχισης, πολλαπλής επιλογής, συνδυασμού, κλπ.</p>	<p>H.</p> <p>H.</p> <p>ΛΑ.</p>

5. Γενικές παρατηρήσεις για την όλη ενότητα.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<p>• Θετικά στοιχεία:</p> <p>1. Τα κείμενα ήταν όλα σύντομα και κατανοητά.</p> <p>2. Τα θέματα καλύπτονται σε ικανοποιητικό βαθμό.</p> <p>3. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται στα κείμενα είναι κατανοητή από τους μαθητές.</p> <p>4. Τα παιδιά συμμετείχαν ενεργά στις συζητήσεις που έγιναν. Απαντούσαν στα ερωτήματα του βιβλίου και διατύπωναν τις δικές τους απόψεις και παρατηρήσεις.</p> <p>5. Η ύλη των μαθημάτων βοήθησε τα παιδιά να αναφερθούν σε προσωπικές τους εμπειρίες ή εμπειρίες του ευρύτερου οικογενειακού τους περιβάλλοντος για να επαληθεύσουν και να στηρίξουν τα όσα αναφέρονται στο βιβλίο.</p> <p>6. Ενδιαφέρον έδειξαν τα παιδιά για το θέμα της ανεπιθύμητης</p>	<p>ΑΓ.Β.</p> <p>ΑΓ.Β.</p> <p>ΑΓ.Β.</p> <p>ΑΓ.Β., Η, ΛΑ.</p> <p>ΑΓ.Β., ΛΑ.</p> <p>ΑΓ.Β.</p>

<p>εγκυμοσύνης και τις επιπτώσεις της.</p> <p>7. Τα θέματα του βιβλίου είναι παρμένα από τη ζωή. Γι' αυτό ενδιαφέρουν και κεντρίζουν την περιέργεια των μαθητών.</p> <p>8. Οι ενότητες αναφέρονται σε θέματα που δεν υπάρχουν στην ύλη του σχολικού βιβλίου.</p> <p>9. Η αναφορά του κεφαλαίου «Υγιεινή του νερού και του περιβάλλοντος» προκάλεσε ιδιαίτερο ενδιαφέρον.</p> <p>10. Η αντιμετώπιση του καπνιστή ως άτομο που δεν αξίζει να τον μιμηθούμε.</p> <p>11. Καυτηριάζεται η ψευδαίσθηση των αλκοολικών ότι είναι ευτυχείς.</p> <p>12. Είναι θετικό το γεγονός ότι τα παιδιά και ειδικά τα Τσιγγανόπαιδα θα μεταφέρουν τις γνώσεις του βιβλίου στο οικογενειακό Περιβάλλον.</p> <p>13. Στο επίπεδο της ενημέρωσης και της πρόληψης όλα τα κεφάλαια ήταν εξίσου σημαντικά.</p>	<p>H, ΑΛ, ΛΑ.</p> <p>H.</p> <p>H, ΑΛ, ΛΑ.</p> <p>H.</p> <p>H.</p> <p>ΑΛ.</p> <p>ΑΛ, ΛΑ.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Στο κεφάλαιο «Υγιεινή του περιβάλλοντος» έπρεπε να αναφέρεται η μόλυνση του περιβάλλοντος από βιομηχανικές μονάδες και από κάθε είδους πολεμικές επιχειρήσεις.</p> <p>2. Αρνητικό στοιχείο η αναφορά στα κεφάλαια: «Διαταραχές στα αγγεία» και «Καρκίνος».</p> <p>3. Ελλιπείς πληροφορίες για την αρνητική επίδραση του καπνού και του αλκοόλ στον ανθρώπινο οργανισμό.</p> <p>4. Δεν γίνεται καθόλου αναφορά στις αιτίες του αλκοολισμού.</p> <p>5. Στο κεφάλαιο «Ασφάλεια στο σπίτι» η πρόταση - ερώτηση: «Όλα τα καλώδια και οι πρίζες είναι ασφαλή;», δημιούργησε πρόβλημα κατανόησης και η διατύπωση μπέρδεψε τα παιδιά.</p> <p>6. Ο χρόνος που πραγματοποιήθηκαν οι πιλοτικές εφαρμογές (τέλος σχολικού έτους) δεν ήταν κατάλληλος για επαρκή προετοιμασία.</p> <p>7. Στο κεφάλαιο της σεξουαλικής αγωγής έπρεπε να δίνονται περισσότερες εξηγήσεις πάνω σε κάποια θέματα, όπως π.χ. τι είναι οι ορμόνες και τι κάνουν μέσα στον οργανισμό μας.</p>	<p>ΑΓ.Β.</p> <p>ΑΓ.Β.</p> <p>ΑΓ.Β., ΑΛ.</p> <p>ΑΓ.Β.</p> <p>ΑΓ.Β.</p> <p>ΑΓ.Β.</p> <p>ΑΓ.Β., Η.</p>

8. Ο τρόπος προσέγγισης των θεμάτων της σεξουαλικής αγωγής έπρεπε να είναι πιο προσιτός και κατανοητός για εντεκάχρονα παιδιά. Το κείμενο, όπως είναι, μάλλον απευθύνεται σε παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας.	ΑΓ.Β.
9. Η αναφορά του AIDS είναι εκτενέστερη και λεπτομερειακή και δεν κρατά το ενδιαφέρον των παιδιών. Θα μπορούσε να είναι πιο σύντομη και περιεκτική και συγχρόνως πολύ πιο ουσιαστική και εύστοχη για τα παιδιά αυτής της ηλικίας.	ΑΓ.Β.
10. Δε γίνεται σαφές από το κείμενο αν και κατά πόσο το βρασμένο νερό είναι πόσιμο.	Η.
11. Με την επισήμανση των πολλών κινδύνων που απειλούν το παιδί στο σπίτι υπάρχει κίνδυνος τα παιδιά να αποκομίσουν μια αρνητική στάση για το σπίτι τους.	Η.
12. Στο κεφάλαιο της σεξουαλικής αγωγής δε θίγεται το θέμα της συχνότητας του αυνανισμού καθώς επίσης δε δίνεται σαφής απάντηση για το αν οι έφηβοι θα πρέπει να έχουν ολοκληρωμένες σεξουαλικές σχέσεις ή όχι.	Η.
13. Υπάρχουν ελλείψεις στο κεφάλαιο για την Υγιεινή του περιβάλλοντος.	ΑΛ.
14. Δεν αναφέρονται οι πηγές μόλυνσης, όπως είναι η επαφή με ποτήρια, φλιτζάνια, πετσέτες, λεκάνες τουαλέτας.	ΑΛ.
15. Στο κεφάλαιο 10 η παράγραφος του αυνανισμού θα έπρεπε να παραληφθεί, γιατί υπήρχε δυσκολία στη διδασκαλία.	ΑΛ.
16. Στο κεφάλαιο για το κάπνισμα θα ήταν χρήσιμο να αναφερθεί ο χρόνος καπνίσματος ενός τσιγάρου και το χάσιμο χρόνου για 10 τσιγάρα (100 min). Ο χρόνος αυτός θα μπορούσε να αφιερωθεί σε αθλητισμό, μουσική, διάβασμα, συζήτηση.	ΑΛ.
17. Στην ενότητα του οικογενειακού προγραμματισμού, όπου αναφέρεται σε ηθικά ψυχολογικά, κοινωνικά και πρακτικά προβλήματα από μια ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, θα έπρεπε να έχει γίνει μεγαλύτερη ανάλυση στα προβλήματα αυτά.	ΑΛ.
18. Θα έπρεπε να ερμηνεύονται οι ιατρικοί όροι.	ΑΛ, ΛΑ.

6. Γενική εκτίμηση του βιβλίου.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
1. Υπάρχουν αρκετά ενδιαφέροντα και χρήσιμα στοιχεία.	ΑΓ.Β., Η, ΛΑ.
2. Ο τρόπος παρουσίασής τους συνέβαλε στην πλήρη σχεδόν κατανόησή τους από τους μαθητές.	ΑΓ.Β., Η, ΛΑ.
3. Τα παιδιά ωφελήθηκαν, θεωρητικά τουλάχιστον, για καταστάσεις καθημερινής πρακτικής.	Η.
4. Υπήρχαν επιφυλάξεις για το θέμα sex και AIDS. Παρόλα αυτά το ενδιαφέρον των παιδιών ήταν αρκετό.	Η.
5. Το κείμενο αυτό αποτελεί μια καλή βάση προβληματισμού για τους τρόπους με τους οποίους πρέπει να διδάσκονται και άλλα μαθήματα.	ΑΛ.

7. Προτάσεις για βελτίωση.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
1. Επιπλέον εικονογράφηση και πληροφορίες για τον καρκίνο και τις διαταραχές στα αγγεία.	ΑΓ.Β., ΑΛ.
2. Λεπτομερέστερη περιγραφή κάποιων θεμάτων, όπως π.χ. τη γέννηση του παιδιού.	ΑΓ.Β.
3. Όλα τα θέματα που τίγονται καλό είναι να συνοδεύονται από σχετικά βίντεο.	ΑΓ.Β.
4. Να γίνει αναφορά στις αιτίες του αλκοολισμού.	ΑΓ.Β.
5. Περισσότερες εξηγήσεις στο κεφάλαιο «Πνιγμοί» με το μαξιλάρι.	ΑΓ.Β.
6. Επιπλέον διευκρινίσεις στην πρόταση: «Τα παράθυρα πρέπει να είναι ασφαλισμένα, οι πόρτες κι οι μπαλκονόπορτες πρέπει να είναι κλειστές.	ΑΓ.Β.
7. Περισσότερη έμφαση στη συναισθηματική διάσταση της σεξουαλικής αγωγής.	ΑΓ.Β.
8. Το βιβλίο θα ήταν καλύτερο σε μικρότερο μέγεθος, με περισσότερες σελίδες και περισσότερες εικόνες.	Η.
9. Περισσότερες πληροφορίες, μεγαλύτερη προέκταση στα θέματα αλλά και αποτελέσματα στατιστικών ερευνών σε παγκόσμιο ή πανελλαδικό επίπεδο (π.χ. αριθμός θανάτων από κάπνισμα, θανατηφόρα ατυχήματα στο σπίτι, κλπ.).	Η.
10. Να τονιστεί ιδιαίτερα η σημασία της ατομικής καθαριότητας.	Η.
11. Να επισημανθεί η δυσκολία ενός καπνιστή για να σταματήσει το κάπνισμα.	Η.
12. Να γίνει αναφορά στα νοθευμένα ποτά.	Η.
13. Να τονιστεί η αγάπη της οικογένειας για το σπίτι.	Η.
14. Να παρουσιαστεί η σεξουαλική αγωγή ως θείο δώρο καθ' ότι μέσω αυτής διαιωνίζεται το ανθρώπινο είδος.	Η.
15. Η τελευταία ενότητα θα έπρεπε να διδαχθεί σε τρεις ώρες: 1 ^η : εφηβεία - 2 ^η : οικογενειακός προγραμματισμός και 3 ^η : σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα - AIDS, κλπ.	Η.
16. Να προστεθεί και το θέμα των ναρκωτικών στην ομάδα κάπνισμα - αλκοόλ.	ΑΛ.
17. Να ερμηνευτούν με πληρότητα διάφοροι ιατρικοί όροι.	ΑΛ.

18. Στο κεφάλαιο υγιεινή του περιβάλλοντος θα έπρεπε να αναφέρεται ο βρασμός του φρέσκου γάλακτος, από τη στιγμή που υπάρχουν κατοικίδια, όπως κασίκες.	ΛΑ.
19. Στην ενότητα «το κάπνισμα στα παιδιά» δεν γίνεται λόγος για το κάπνισμα στις εγκύους και τις σοβαρές βλάβες που προκαλεί στο έμβρυο.	ΛΑ.
20. Στο κεφάλαιο «το αλκοόλ» δεν επισημαίνεται η βλάβη στο συκώτι και στον οργανισμό αυτού που καταναλώνει μεγάλες ποσότητες και για μεγάλο χρονικό διάστημα. Επίσης, να γίνει λόγος και για το πώς το αλκοόλ μπορεί να βλάψει το έμβρυο.	ΛΑ.
21. Στο κεφάλαιο «ασφάλεια στο σπίτι» δεν αναφέρεται το σημάδι που πρέπει να υπάρχει στους υαλοπίνακες των παραθύρων και στις πόρτες. Το αυτοκόλλητο να διακρίνεται εύκολα από τα παιδιά και να τοποθετείται σε χαμηλό ύψος.	ΛΑ.
22. Να επισημανθεί η προσοχή των παιδιών στα σιδερένια κάγκελα με τις μυτερές αιχμές, καθώς και η χρησιμοποίηση της ειδικής προστατευτικής σήτας μεγάλου ύψους σε όλα τα μπαλκόνια που υπάρχουν μικρά παιδιά.	ΛΑ.
23. Στο κεφάλαιο των δηλητηριάσεων θα έπρεπε να γίνεται λόγος για τα αλλοιωμένα τρόφιμα. (Εκτός ψυγείου - αμφίβολης προέλευσης - ληγμένες κονσέρβες).	ΛΑ.
24. Στην ενότητα «εγκαύματα» θα έπρεπε να αναφερθεί το ξεχασμένο μπουκάλι οινόπνευματος κοντά στη φωτιά ή για το ρίξιμο στη φωτιά μπουκαλιών που περιέχουν σπρέι και μπορούν να προκαλέσουν έκρηξη.	ΛΑ.
25. Προσοχή θα έπρεπε να δοθεί στις νάιλον σακούλες, που πολλές φορές παίζουν τα παιδιά και μπορεί να καταπιούν μέρος ή να την βάλουν στο κεφάλι. (Κίνδυνος ασφυξίας).	ΛΑ.

II.2.γ. Εκτιμήσεις των μαθητών.

1. Το περιεχόμενο του μαθήματος.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Οι μαθητές εξέφρασαν θετικές εντυπώσεις και χαρακτήρισαν το μάθημα ως κάτι ανάμεσα στο μάθημα της φυσικής και της μελέτης του περιβάλλοντος. Είπαν χαρακτηριστικά ότι θίγει πολλά και ενδιαφέροντα θέματα, που μέχρι τώρα έλειπαν από τα σχολικά τους βιβλία. 2. Στα παιδιά άρεσε το μάθημα, γιατί έμαθαν πράγματα που ούτε καν τα ήξεραν και τα θεωρούν βασικά για τη ζωή τους. 3. Τους άρεσαν και τους κέντρισαν το ενδιαφέρον τα θέματα που αφορούσαν τη βιολογική ωρίμανση κατά την περίοδο της εφηβείας. 4. Ενθουσιάστηκαν από την εικονογράφηση του βιβλίου, γεγονός στο οποίο συντέλεσε η καλή προετοιμασία και οργάνωση του μαθήματος από τον εκπαιδευτικό. 5. Οι ασκήσεις συμπληρώθηκαν με άνεση από τους μαθητές και τους άρεσαν αρκετά. Θα ήθελαν να ήταν περισσότερες και πιο σύνθετες. 6. Έδειξαν ενδιαφέρον για όλα τα θέματα και θα ήθελαν να ακόμη να διδαχθούν: ναρκωτικά, διάστημα, θάλασσα, πώς πετάει ένα αεροπλάνο. 7. Θεώρησαν επιτυχημένη την εικονογράφηση του βιβλίου. 8. Η συγκεκριμένη ύλη κεντρίζει το ενδιαφέρον τους, γιατί σχετίζεται με θέματα που τα συναντούν καθημερινά στα προσωπικά τους βιώματα και πολλά από αυτά δεν τα έχουν διδαχθεί στο σχολείο, ούτε και τα έχουν ακούσει από τους γονείς του. 	<p>ΑΓ.Β.</p> <p>Η, ΑΛ.</p> <p>Η.</p> <p>Η, ΑΛ, ΛΑ.</p> <p>Η, ΑΛ.</p> <p>Η.</p> <p>Η.</p> <p>Η, ΑΛ, ΛΑ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Ήθελαν το εξώφυλλο του βιβλίου να ήταν «πολύχρωμο» και πιο ελκυστικό. 	<p>ΑΓ.Β.</p>

2. Οι φωτογραφίες να ήταν «αληθινές» και πιο μεγάλες και οι ζωγραφίες να μην ήταν τόσο παιδικές.	ΑΓ.Β.
3. Παρατήρησαν ότι θα ήταν καλό σε ένα ξεχωριστό κεφάλαιο του βιβλίου να γίνει λόγο για θέματα «Μόλυνσης και Προστασίας του Περιβάλλοντος».	ΑΓ.Β.
4. Δυσκολίες συνάντησαν στα μαθήματα «Υγιεινή του περιβάλλοντος» και «Σεξουαλική αγωγή».	Η, ΑΛ, ΛΑ.

II.3. ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ

- α. Εκτιμήσεις των παρατηρητών.
- β. Εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών.
- γ. Εκτιμήσεις των μαθητών.

II.3.α. Εκτιμήσεις των παρατηρητών.

1. Το περιεχόμενο του μαθήματος.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Το περιεχόμενο των εννοιών που διδάχθηκαν ήταν κατανοητό από όλους τους μαθητές, χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες. 2. Διδάχθηκαν όλες οι ενότητες με αφορμή τις επαναλήψεις της ύλης. 3. Το περιεχόμενο ήταν κατανοητό από τους μαθητές, γιατί είναι πολύ απλά γραμμένο και εμπλουτισμένο με εποπτικό υλικό. 	<p>ΚΕ, ΣΕ.</p> <p>ΚΕ.</p> <p>Θ, ΣΕ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Οι μαθητές της Δ΄ τάξης συνάντησαν δυσκολίες στην ενότητα «ηλεκτρισμός». 	<p>ΣΕ.</p>

2. Το λεξιλόγιο των κειμένων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Δεν εντοπίστηκαν δυσκολίες ως προς το λεξιλόγιο. Ήταν κατανοητό και προσαρμοσμένο στο γλωσσικό επίπεδο των μαθητών. 2. Οι εκπαιδευτικοί ήταν ιδιαίτερα αναλυτικοί με αποτέλεσμα να αρθούν όλες οι δυσκολίες κατανόησης. 3. Οι πίνακες, που περιλαμβάνουν καινούριες λέξεις - έννοιες, έδιναν αφορμή για εξηγήσεις, διευκρινήσεις, ανάλυση και επανάληψη. 	<p>ΚΕ, Θ, ΣΕ.</p> <p>ΚΕ, Θ, ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Κάποιοι όροι χρειάζονταν περισσότερες πληροφορίες ως προς την επεξήγησή τους. 2. Όταν υπάρχουν δυσκολίες κατανόησης δίνονται και σχετικά παραδείγματα. 	<p>Θ.</p> <p>Θ.</p>

3. Για το επίπεδο της Ε΄ τάξης, θα έπρεπε να υπάρχουν και πιο σύνθετες λέξεις.	Θ.
--	----

3. Το εποπτικό υλικό των κειμένων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Το εποπτικό υλικό είναι επαρκές και ενθουσίασε τους μαθητές. Συμμετείχαν παραθέτοντας προσωπικές εμπειρίες. 2. Αξιοποιήθηκαν επαρκώς οι φωτογραφίες, τα σκίτσα και οι χάρτες των κειμένων. 3. Δίνονται πρόσθετες πληροφορίες και παραδείγματα και το μάθημα γίνεται με διαλογική μορφή. 4. Οι εικόνες, τα σκίτσα, η παράσταση απλών πειραμάτων, η αναφορά στη γεωγραφία, οι συγκρίσεις που εμπεριέχονται σε πολλές από αυτές (σελ. 12) κεντρίζουν το ενδιαφέρον των μαθητών, διευκολύνουν την κατανόηση και προωθείται ο διάλογος. 5. Το εποπτικό υλικό αποτελεί ένα από τα στοιχεία που διαφοροποιεί το βιβλίο από τα βιβλία του σχολείου. 	<p>ΚΕ, Θ, ΣΕ.</p> <p>ΚΕ, Θ, ΣΕ.</p> <p>Θ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Στην ενότητα «ηλεκτρισμός» εντοπίστηκε μια αναντιστοιχία κειμένου και σχεδίου. 2. Ο εκπαιδευτικός περιορίστηκε αποκλειστικά στο περιεχόμενο των ενοτήτων και δεν παρείχε πρόσθετες πληροφορίες. 3. Η ενότητα 7 θα έπρεπε να δοθεί με περισσότερο εποπτικό υλικό. 	<p>ΚΕ.</p> <p>ΚΕ, Θ.</p> <p>ΣΕ.</p>

4. Ασκήσεις και δραστηριότητες.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Οι ασκήσεις - δραστηριότητες των ενοτήτων αξιοποιήθηκαν από τους εκπαιδευτικούς αλλά περιορίστηκαν μόνο σ' αυτές. 2. Οι ασκήσεις που απαιτούσαν ζωγραφικές απεικονίσεις εντυπωσίασαν ιδιαίτερα τους μαθητές. 3. Οι ασκήσεις γίνονται ομαδικά από τους μαθητές. 	<p>ΚΕ, Θ, ΣΕ.</p> <p>ΚΕ.</p> <p>Θ.</p>

<p>4. Οι ασκήσεις έδωσαν την ευκαιρία στους μαθητές να αυτενεργήσουν, να κρίνουν, να συγκρίνουν, να καταγράψουν τη νέα γνώση, τις προσωπικές εμπειρίες, τις παρατηρήσεις κλπ. Τους άρεσαν οι καινοτομίες, πρωτοτυπίες στην άσκηση 4 στη σελ. 71.</p> <p>5. Στην άσκηση 5 στη σελίδα 31 οι μαθητές πρότειναν εναλλακτικές λύσεις, έκαναν υποθέσεις, υπήρξε αντιπαράθεση απόψεων, ζωηρό ενδιαφέρον.</p> <p>6. Οι μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες συμμετέχουν και καταγράφουν τις παρατηρήσεις τους (σελ. 32 - εικ. 6) ή εντοπίζουν διαφορές (σελ. 70)</p> <p>7. Μέσα από τις ασκήσεις καλλιεργείται η αυτενέργεια, η φαντασία των μαθητών, όπου τους ζητείται να ζωγραφίσουν κάτι όπως το φαντάζονται.</p> <p>8. Οι μαθητές εντυπωσιάστηκαν με την εικόνα στη σελίδα 11, σχετικά με το μέγεθος των πλανητών, όπου τους δίνεται η δυνατότητα όχι μόνο να παρατηρήσουν και να συγκρίνουν, αλλά και να φαντασθούν και να χρωματίσουν, όπως αυτοί θέλουν.</p>	<p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Μερικές από τις ασκήσεις δεν έγιναν κατανοητές από τους μαθητές. Π.χ. στην ενότητα «σεισμοί» η περιγραφή των αλλαγών της μορφής της γης.</p> <p>2. Μερικές από αυτές ήταν ασαφείς στην εκφώνησή τους. Π.χ. στην ενότητα «φωτοσύνθεση» η άσκηση στη σελίδα 39.</p> <p>3. Οι ασκήσεις δεν αξιοποιήθηκαν από μερικούς εκπαιδευτικούς προφασισζόμενοι πίεση του χρόνου.</p> <p>4. Δεν δόθηκαν πρόσθετες ασκήσεις από τους εκπαιδευτικούς.</p> <p>5. Κάποιες ασκήσεις παραλείπονται λόγω βαθμού δυσκολίας. Μερικές τροποποιούνται ελαφρώς για την καλύτερη εμπέδωση της ύλης.</p>	<p>ΚΕ.</p> <p>ΚΕ.</p> <p>ΚΕ.</p> <p>ΚΕ.</p> <p>Θ.</p>

5. Στάση των εκπαιδευτικών κατά τη διδασκαλία.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
--------------	----------

<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: 1. Οι εκπαιδευτικοί οργάνωσαν με επιτυχία τη διδασκαλία των ενοτήτων. 2. Αξιοποίησαν πλήρως τις πληροφορίες του βιβλίου καθώς και τις ασκήσεις και έδιναν πρόσθετες πληροφορίες, όπου ήταν ανάγκη. 3. Άριστη επικοινωνία με τους μαθητές, πολύ ήρεμο το κλίμα της τάξης. 4. Θετική η στάση του εκπαιδευτικού απέναντι στο νέο υλικό. 5. Ο εκπαιδευτικός έδωσε πρόσθετες πληροφορίες και ασκήσεις. 	<p>ΚΕ, Θ, ΣΕ.</p> <p>ΚΕ, Θ, ΣΕ.</p> <p>Θ, ΣΕ.</p> <p>Θ.</p> <p>Θ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: 1. Παρατηρήθηκε χάσμα στην επικοινωνία εκπαιδευτικού και μαθητών. 2. Οι εκπαιδευτικοί δεν ήταν αρκετά προετοιμασμένοι για τη διδασκαλία της ενότητας. Δεν έδωσαν πρόσθετες πληροφορίες. 	<p>ΚΕ.</p> <p>ΚΕ.</p>

6. Στάση των μαθητών κατά τη διδασκαλία.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: 1. Σε γενικές γραμμές οι μαθητές έδειξαν έντονο ενδιαφέρον και συμμετείχαν ενεργά στο μάθημα, εκθέτοντας τις δικές τους εμπειρίες και προβληματισμούς γύρω από τα θέματα που διδάχθηκαν. 2. Τους ενθουσίασε το εποπτικό υλικό και κυρίως οι έγχρωμες εικόνες. 3. Οι μαθητές επεξεργάζονταν το βιβλίο και κυρίως τις φωτογραφίες που προκαλούσαν την προσοχή τους. 4. Το μάθημα θεωρήθηκε από τους μαθητές ως «ευχάριστο» διάλειμμα από την ρουτίνα του σχολείου. 5. Εξέφραζαν συχνά απορίες και ερωτήσεις που τους δημιουργούσε το νέο υλικό. 	<p>ΚΕ, Θ, ΣΕ.</p> <p>ΚΕ, Θ, ΣΕ.</p> <p>Θ, ΣΕ.</p> <p>Θ.</p> <p>Θ, ΣΕ.</p>

<ul style="list-style-type: none">• Αρνητικά στοιχεία:<ol style="list-style-type: none">1. Το επίπεδο της τάξης ήταν ιδιαίτερα χαμηλό και δυσκολεύτηκαν να κατανοήσουν ορισμένες πληροφορίες χωρίς τη βοήθεια του εκπαιδευτικού.2. Το μάθημα εξελίχτηκε σε «εξέταση» γνώσεων προκαλώντας μερικές φορές τη δυσαρέσκειά τους	ΚΕ. ΚΕ.
--	----------------

7. Γενική εκτίμηση της διδασκαλίας.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: 1. Οι εκπαιδευτικοί προσπάθησαν μέσα στις λίγες διδακτικές ώρες να διδάξουν όσες περισσότερες ενότητες μπορούσαν. 2. Πολύ θετική εκτίμηση σε γενικές γραμμές. Η συγκεκριμένη ύλη είναι πολύ απλή από άποψη θεματολογίας και γλώσσας για τους μαθητές της Ε΄ τάξης. 3. Οι εκπαιδευτικοί έκριναν θετικά όλες σχεδόν τις ενότητες. Ήταν επαρκείς και κατάλληλες για το σύνολο των μαθητών και όχι μόνο των Τσιγγανοπαίδων. 4. Τα κείμενα έδιναν αφορμές για διάλογο εκπαιδευτικού και μαθητών. 5. Προωθείται η ομαδική εργασία, λόγω των ασκήσεων στο τέλος κάθε ενότητας. 6. Παρέχεται η δυνατότητα εκμάθησης της γλώσσας μέσα από μια διαφορετική ενότητα εκτός από το βιβλίο «Η Γλώσσα μου». 7. Οι ερωτήσεις, είτε εμβόλιμες στις ενότητες, είτε επαναληπτικές, βοηθούν το δάσκαλο, προωθούν το διάλογο και διαπιστώνεται ο βαθμός κατανόησης. Μέσα από αυτές οι μαθητές προβαίνουν σε υποθέσεις και κωδικοποίηση της γνώσης. 8. Μέσα από τις ενότητες δίνεται η δυνατότητα ακόμη και στους μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες να μιλήσουν για προσωπικές τους εμπειρίες και καθημερινές τους δραστηριότητες, π.χ. πώς φτιάχνουμε έναν χιονάνθρωπο. 9. Οι μαθητές αντιλαμβάνονται ότι με το «Εμείς και ο κόσμος» λύνουν προσωπικά τους ερωτήματα και απορίες, που ίσως κάτω από άλλες συνθήκες χαρακτηριζόταν απλοϊκά και γινόταν αντικείμενο ειρωνείας. (Ερώτηση 5 στη σελίδα 25). 10. Οι αναφορές, οι παραλληλισμοί και η σύνδεση αφηρημένων και απρόσιτων εννοιών, φαινομένων, αντικειμένων και καταστάσεων αποτελούν τα πιο θετικά στοιχεία της ενότητας. Αυτή η μετάβαση είναι προσαρμοσμένη στις ανάγκες και δυνατότητες του σταδίου νοητικής ανάπτυξης των μαθητών της Δ΄ και ΣΤ΄ 	<p>ΚΕ.</p> <p>Θ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΚΕ.</p> <p>Θ.</p> <p>Θ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ</p> <p>ΣΕ.</p>

<p>τάξης. (Συγκεκριμένων λογισμών) (π.χ.: ο ήλιος με τη λαμπάδα, το σχήμα της γης με το ταψί, ο γαλαξίας με το τεράστιο σύννεφο, κλπ.).</p>	
11. Η σύνδεση του γνωστικού αντικείμενου με φάσεις της καθημερινής ζωής. (εργασία - σπίτι - παιχνίδι στη σελ. 50).	ΣΕ.
12. Εξαιρετικά διαφωτιστική η καταγραφή των μακροπρόθεσμων και ειδικότερων στόχων στην εισαγωγή.	ΣΕ.
13. Η εξήγηση με σύντομα κείμενα απλών πειραμάτων και οι φωτογραφίες που τα συνοδεύουν, δίνουν την ευκαιρία στο δάσκαλο να εξηγήσει και να πραγματοποιήσει πειράματα αλλά και την πεποίθηση στους μαθητές, ότι πρόκειται για κάτι απλό και μπορούν να πειραματισθούν μόνο τους. (σελ. 51-52).	ΣΕ.
14. Η παρουσίαση όλων των πτυχών και φάσεων, η μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο κατά την ανάλυση ενός φαινομένου και η συνοδεία αντίστοιχων εικόνων συμβάλλει στην ολόπλευρη προσέγγιση, κατανόηση και επισήμανση διαφορών. (Π.χ.: ο σχηματισμός πετρελαίου στη σελ. 40-41, οι φάσεις της σελήνης στη σελ. 6, η κίνηση του ήλιου ανάλογα με τις εποχές στην εικ. 17, η σύνδεση της ένδειξης του θερμομέτρου με το νερό των λιμνών σε διαφορετικές καιρικές συνθήκες στη σελ. 18, κλπ.).	ΣΕ.
15. Οι μαθητές συλλαμβάνουν τα πραγματικά μεγέθη, όταν π.χ. υπάρχει αντιστοιχία των βαθμών της κλίμακας Μερκάλι με τις καινοτομίες που προξενούνται στη σελ. 74 ή το μέγεθος της ενέργειας του ήλιου σε συσχέτισμό με τις λάμπες των 50 Watt στη σελ. 47.	ΣΕ.
16. Η εικόνα - σκίτσο λειτούργησε θετικά. Κέντρισε το ενδιαφέρον και έδωσε ώθηση στην παρατήρηση, εμπέδωση. Οι μαθητές θεωρούν τις εικόνες και τα σκίτσα οικεία, συναντούν σ' αυτά στοιχεία από το κόσμο του παιχνιδιού και των κινούμενων σχεδίων και ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις τους. (Π.χ.: η δημιουργία του ανέμου στη σελ. 23, η εξάτμιση του νερού των θαλασσών στη σελ. 19, κλπ.).	ΣΕ.
17. Η συγκεντρωτική και συστηματοποιημένη παράθεση των στοιχείων ή συμπερασμάτων. (Π.χ.: μορφές ενέργειας στη σελ. 45, συμπεράσματα για τα ηλεκτρικά φορτία στη σελ. 53, κλπ.).	ΣΕ.

<p>18. Η σύνδεση με τα γνωστικά αντικείμενα άλλων μαθημάτων όπως τεχνικά, ιστορία, μυθολογία, γεωγραφία. Π.χ.: με το σκίτσο στη σελ. 23 για την κίνηση του αέρα και τη δημιουργία ανέμου οι μαθητές θυμήθηκαν τα κρύα (πράσινο-μπλε) και τα ζεστά χρώματα (κόκκινο-πορτοκαλί), που διδάχθηκαν στα τεχνικά.</p> <p>19. Η αναφορά στον άνθρωπο των προϊστορικών χρόνων και η σχέση του με τον κεραυνό - φωτιά στη σελ. 61 έγινε δεκτή σαν παραμύθι και ακολούθησε αναδιήγηση και από μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες.</p> <p>20. Σκιαγραφούνται οι αντιλήψεις - δοξασίες των αρχαίων για τους κεραυνούς. Διάσταση - αντίθεση ανάμεσα σε δοξασίες, μύθο και την πραγματική ερμηνεία στη σελ. 61.</p> <p>21. Η σύνδεση των συνεπειών του σεισμού με την ιστορία σαν πιθανή αιτία για την καταστροφή του Μινωικού πολιτισμού στη σελ. 75.</p> <p>22. Η αναφορά στις συνέπειες και τα αποτελέσματα του κεραυνού στο φυσικό περιβάλλον στη σελ. 59.</p> <p>23. Η άσκηση 3 στη σελ. 81, όπου αναφέρεται στην ιστορία και στη θέση των Μινωικών πόλεων.</p>	<p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Καλύτερη κατανομή των ενοτήτων. Κάποιες ασκήσεις «περίσσειαν» από την διδάσκοντα και γίνονταν στο επόμενο, θεματολογικά ασύνδετο, μάθημα.</p> <p>2. Ορισμένες δραστηριότητες ήταν ασαφείς ως προς τη διατύπωσή τους, γεγονός που δημιουργούσε σύγχυση στα παιδιά. Π.χ. στην ενότητα «σεισμοί» η άσκηση 4 στη σελίδα 81.</p> <p>3. Η συγκεκριμένη ύλη των ενοτήτων έχει διδαχτεί κατά τη διάρκεια των προηγούμενων τάξεων και έτσι δεν υπήρχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον.</p> <p>4. Για την ΣΤ΄ τάξη θα έπρεπε να υπάρχει και μεγαλύτερος βαθμός δυσκολίας.</p> <p>5. Στην ενότητα «σεισμοί» απουσιάζει η αναφορά στην κλίμακα Richter.</p>	<p>Θ.</p> <p>ΚΕ.</p> <p>ΚΕ.</p> <p>ΚΕ.</p> <p>ΚΕ.</p>

6. Η διδακτική ώρα ήταν γεμάτη από δραστηριότητες, γεγονός που μερικές φορές κούραζε τους μαθητές.	Θ.
7. Η ενότητα 7 είναι συνοπτικά διατυπωμένη και χρειάζεται ανάλυση και επέκταση.	ΣΕ.
8. Στις ενότητες 7 και 8 λείπουν οι πίνακες, όπου να καταγράφονται οι καινούριες έννοιες.	ΣΕ.
9. Άκαιρη η επιλογή της εικόνας, όπου ενώ το κείμενο μιλά για τον ήλιο, που είναι πολύ φωτεινός και δεν μπορούμε να τον δούμε, παριστάνει το ηλιοβασίλεμα με αδύναμο ήλιο και σύννεφα.	ΣΕ.
10. Τα κείμενα για τη «Γλώσσα» εκτεταμένα και κουραστικά. Προτείνουμε να είναι πιο σύντομα και να εμπεριέχονται στις ενότητες, όπως στα βιβλία της ιστορίας το «Μάθε και αυτό» ή «Διάβασε και αυτό».	ΣΕ.

8. Προτάσεις για βελτίωση.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
1. Ανάγκη διαβάθμισης της ύλης ανάλογα με την τάξη. Θα πρέπει, λοιπόν, το περιεχόμενο, το λεξιλόγιο και οι ασκήσεις να προσαρμοστούν στις διδακτικές απαιτήσεις της κάθε τάξης. Π.χ. για την ΣΤ΄ τάξη οι πληροφορίες ήταν πολύ απλοϊκές.	ΚΕ.
2. Περισσότερο χρόνο για τη διδασκαλία κάθε ενότητας.	Θ.
3. Η ύπαρξη σχεδίου από τον διδάσκοντα, ώστε να μπορεί να αξιοποιεί πλήρως το εποπτικό υλικό.	Θ.
4. Το λεξιλόγιο θα μπορούσε να είναι πιο σύνθετο και με περισσότερους όρους, αφού απευθύνεται σε μαθητές της Ε΄ τάξης.	Θ.
5. Χρήση περισσότερου εποπτικού υλικού από τον διδάσκοντα.	Θ.
6. Επέκταση της εικόνας - σκίτσου, όπου αυτό είναι δυνατό.	ΣΕ.
7. Να ζητείται από τους μαθητές να σχηματίσουν με τις καινούριες λέξεις - έννοιες, που περικλείονται στο πλαίσιο, δικές τους προτάσεις, προκειμένου να διαπιστωθεί ο βαθμός κατανόησης.	ΣΕ.
8. Να υπάρχουν ερωτήσεις και πρακτικές ασκήσεις σε όλες τις ενότητες.	ΣΕ.
9. Τα κείμενα για τη «Γλώσσα», που βρίσκονται στο τέλος του φυλλαδίου με σύντομη μορφή, μετά από την επιλογή αντιπρο-	ΣΕ.

σωπευτικών παραγράφων, να υπάρχουν εμβόλιμα στις ενότητες σε πλαίσιο, όπως το «Διάβασε και αυτό» στο βιβλίο της ιστορίας.	
---	--

II.3.β. Εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών.

1. Το περιεχόμενο του μαθήματος.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Το περιεχόμενο των ενοτήτων είναι άμεσα κατανοητό και ενδιαφέρον για τους μαθητές, χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες. 2. Οι ερωτήσεις βοήθησαν στην καλύτερη κατανόηση. 3. Αρκετά από τα θέματα των ενοτήτων περιλαμβάνονται και στο μάθημα της «Μελέτης Περιβάλλοντος», που διδάσκονται στο σχολείο οι μαθητές. Στο συγκεκριμένο βιβλίο, όμως, παρουσιάζονται διαφορετικά. Π.χ.: η ενότητα «Γη και ουράνια σώματα» έδωσε περισσότερες πληροφορίες, που δεν αναφέρονται στο βιβλίο του σχολείου. 4. Κεντρίζει το ενδιαφέρον των μαθητών, γιατί περιέχουν καινούριες γνώσεις και αφορούν την πραγματικότητα που τους ενδιαφέρει πολύ. 5. Η εικόνα - σκίτσο είναι στοιχείο που ταιριάζει με την ψυχοσύνθεση του παιδιού. 	<p>ΚΕ, Θ, ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΚΕ.</p> <p>Θ, ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Δε διδάχθηκαν οι ενότητες του ηλεκτρισμού και του μαγνητισμού, γιατί θεωρήθηκαν αρκετά δύσκολες για το επίπεδο των μαθητών. 2. Περισσότερες πληροφορίες θα έπρεπε να υπάρχουν στην αναφορά των ιόντων. 3. Το περιεχόμενο θα έπρεπε να ήταν λίγο πιο σύνθετο, κυρίως για τις δύο τελευταίες τάξεις, αλλά το ίδιο κατανοητό. 	<p>ΚΕ, ΣΕ.</p> <p>ΚΕ.</p> <p>Θ.</p>

2. Το λεξιλόγιο των κειμένων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Το λεξιλόγιο των κειμένων ήταν αρκετά εύκολο και 	<p>ΚΕ, Θ, ΣΕ.</p>

προσαρμοσμένο στο γλωσσικό επίπεδο των μαθητών. 2. Αρκετές λέξεις των κειμένων ήταν άγνωστες για τους μαθητές της Δ΄ τάξης. Γρήγορα, όμως, γινόταν κατανοητές από τις εικόνες που υπήρχαν στα κείμενα.	Θ.
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: 1. Για μερικές λέξεις δεν υπάρχουν ανάλογες επεξηγήσεις. Π.χ. βόμβες υδρογόνου.	Θ.

3. Το εποπτικό υλικό των κειμένων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: 1. Η εικονογράφηση των ενοτήτων είναι επαρκής. 2. Οι εικόνες άρεσαν πολύ στους μαθητές. Είναι αρκετές για να κεντρίσουν το ενδιαφέρον των παιδιών. Σχολίαζαν διαρκώς και παρατηρούσαν τις εικόνες. 3. Το γεγονός ότι είναι έγχρωμες και μέσα από τη ζωή και τα ενδιαφέροντα των παιδιών αποτέλεσε θετικό στοιχείο για τη διδασκαλία. 4. Μέσα από τις εικόνες το παιδί κατανοούσε καλύτερα το κείμενο. 5. Το εποπτικό υλικό κέντριζε το ενδιαφέρον των μαθητών, ωθούσε για συμμετοχή και πρόσφερε ιδιαίτερη βοήθεια στους μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες. Επίσης, βοηθούσε στην υλοποίηση των στόχων των ενοτήτων. 6. Τα σχόλια των φωτογραφιών είναι ικανοποιητικά και επαρκή. Δεν ζητήθηκαν επιπλέον πληροφορίες για την κατανόησή τους από τους μαθητές. 7. Μέσα από τις φωτογραφίες αναπτύσσονται ενδιαφέρουσες συζητήσεις. 8. Οι μαθητές, έχοντας ως αφετηρία την εικόνα, που κέντριζε το ενδιαφέρον τους, εξέφραζαν πολλές απορίες, τις οποίες κάλυπταν τα σχόλια των φωτογραφιών. 9. Οι μαθητές διατύπωναν καινούριες και ενδιαφέρουσες	<p>ΚΕ, Θ, ΣΕ. ΚΕ, ΣΕ. ΚΕ. Θ, ΣΕ. ΣΕ. ΚΕ, ΣΕ. ΚΕ, Θ, ΣΕ. ΚΕ, ΣΕ. Θ.</p>

<p>ερωτήσεις κυρίως γύρω από τα φυσικά φαινόμενα που έβλεπαν στις εικόνες.</p> <p>10. Στην ενότητα «πετρέλαιο», η καινοτομία της εικόνας με σκίτσο στη σελ. 41 εντυπώσισε σε σχέση με την «κλασική» που ακολουθεί και παρακίνησε τους μαθητές για παραπέρα συζήτηση.</p>	ΣΕ.
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Σε μερικά κεφάλαια η διάταξη των εικόνων θα έπρεπε να ήταν καλύτερη.</p> <p>2. Σε μερικές ενότητες οι εποπτείες είναι επαρκείς. Θα μπορούσαν, όμως, να εμπλουτιστούν περισσότερο και κυρίως με φωτογραφίες και όχι με ζωγραφίες, ώστε οι μαθητές να αντιλαμβάνονται καλύτερα την πραγματικότητα.</p> <p>3. Στην ενότητα 6 που αναφέρεται για τη φωτοσύνθεση, θα ήταν πιο αποτελεσματική η εικονογράφηση ολόκληρου του φυτού.</p> <p>4. Σε μερικές φωτογραφίες δεν υπάρχουν επαρκή σχόλια και έτσι οι μαθητές δυσκολεύονται στην κατανόησή τους.</p> <p>5. Δεν είναι επαρκής η εικονογράφηση.</p>	<p>Θ.</p> <p>Θ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>Θ.</p> <p>Θ.</p>

4. Ασκήσεις και δραστηριότητες.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<p>• Θετικά στοιχεία:</p> <p>1. Οι ασκήσεις είναι χρήσιμες, γιατί δεν είναι δεσμευτικές. Υπάρχει η δυνατότητα επιλογής και συμπλήρωσή τους από τον διδάσκοντα.</p> <p>2. Ήταν αρκετά βοηθητικές για τους μαθητές.</p> <p>3. Είναι σωστή η επιλογή των ασκήσεων αφού επικεντρώνονται στα σημαντικότερα σημεία του μαθήματος.</p>	<p>ΚΕ, Θ, ΣΕ.</p> <p>ΚΕ, Θ, ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Ο περιορισμένος χρόνος δεν έδωσε τη δυνατότητα στους μαθητές να ασχοληθούν περισσότερο μ' αυτές.</p> <p>2. Στον τομέα ασκήσεων της κάθε ενότητας πρέπει να γίνουν βελτιώσεις με προσθήκη περισσότερων και ελκυστικότερων</p>	<p>ΚΕ.</p> <p>Θ.</p>

ερωτήσεων.	
3. Οι ασκήσεις είναι πολύ λίγες και δεν βοηθούν στην εμπέδωση του καινούριου γνωστικού αντικειμένου.	Θ.
4. Οι ασκήσεις είναι δεσμευτικές, γιατί δεν βοηθούν τα παιδιά να αναπτύξουν τη φαντασία τους και τη δημιουργικότητά τους. Τα περιορίζει και τα μπερδεύει.	Θ.

5. Γενικές παρατηρήσεις για την όλη ενότητα.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: 1. Το βιβλίο είναι απλά γραμμένο, καλά εικονογραφημένο και έξω από τα συνηθισμένα βιβλία για τους μαθητές. 2. Προκάλεσε το ενδιαφέρον των μαθητών από το γεγονός και μόνο ότι είναι κάτι το καινούριο και διαφορετικό από τα άλλα μαθήματα του σχολείου. 3. Το λεξιλόγιο είναι προσαρμοσμένο στο επίπεδο των μαθητών. 4. Η απλή και κατανοητή έκφραση που υπάρχει στις διάφορες ενότητες του βιβλίου. 5. Η ύλη είναι προσεγμένη χωρίς περιττές πληροφορίες, ώστε να γίνεται βαρετή στους μαθητές. 6. Παρέχονται νέες πληροφορίες στους μαθητές. 7. Η προσέγγιση των θεμάτων με απλές ερωτήσεις. 8. Ο πρωτότυπος και επικοινωνιακός τρόπος που είναι δοσμένες οι ενότητες. 9. Η ενότητα 5, όπου δίνονται τα καιρικά φαινόμενα αυτόνομα και αναλυτικά. 10. Η σύνδεση με τη μυθολογία. 11. Η χρήση πινάκων με καινούριες έννοιες και άγνωστες λέξεις. 	<p>ΚΕ, Θ, ΣΕ.</p> <p>ΚΕ.</p> <p>ΚΕ, Θ, ΣΕ.</p> <p>ΚΕ.</p> <p>Θ.</p> <p>Θ, ΣΕ.</p> <p>Θ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: 1. Δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της φυσικής της ΣΤ΄ τάξης. (Η ενότητα 4 ανήκει στη γεωγραφία, οι ενότητες 5 και 6 ανήκουν στην ύλη των άλλων τάξεων). 2. Το ξεκίνημα της κάθε ενότητας είναι το πιο αδύνατο σημείο του βιβλίου. Δύσκολα προβληματίζει τους μαθητές και δεν δίνει αφορμή στο δάσκαλο να προβληματίσει τους μαθητές και να τους κεντρίσει το ενδιαφέρον. 3. Δε γίνεται σωστός καταμερισμός της ύλης. 4. Η υπεραπλούστευση σε ορισμένες ενότητες. 5. Σε μερικές ενότητες παρατηρήθηκε εισαγωγή νέων εννοιών χωρίς να δίνεται η κατάλληλη επεξήγηση. 	<p>ΚΕ.</p> <p>Θ.</p> <p>Θ.</p> <p>Θ.</p> <p>Θ.</p>

6. Στην ενότητα 7 παρατηρούνται πολλά κοινά σημεία με το βιβλίο του οργανισμού. Χρειάζεται μεγαλύτερη ανάλυση.	ΣΕ.
7. Οι ενότητες όπου δεν υπάρχουν ερωτήσεις, πρακτικές ασκήσεις και καινούριες λέξεις.	ΣΕ.
8. Η ενότητα του ηλεκτρισμού ήταν δύσκολη για το επίπεδο της Δ΄ τάξης.	ΣΕ.

6. Γενική εκτίμηση του βιβλίου.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Οι ενότητες κέντρισαν το ενδιαφέρον των παιδιών για συζήτηση, γιατί είναι άμεσα συνδεδεμένες με τις εμπειρίες τους και η συμμετοχή τους ήταν μεγάλη. 2. Στις περισσότερες ενότητες η διδασκαλία πέτυχε. 3. Οι ενότητες είναι απλές, ενδιαφέρουσες και σε μεγάλο βαθμό κατανοητές. 4. Το βιβλίο είναι κάτι το διαφορετικό από τα βιβλία του σχολείου. 	<p>ΚΕ, ΣΕ.</p> <p>Θ.</p> <p>Θ, ΣΕ.</p> <p>Θ.</p>

7. Προτάσεις για βελτίωση.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
1. Στη σελίδα 54 αναφέρει αγώγιμο σύρμα χωρίς πριν να έχει μιλήσει για αγωγιμότητα.	ΚΕ.
2. Στη σελίδα 61 η εικόνα δεν συμφωνεί με τα σχόλια που την ακολουθούν.	ΚΕ.
3. Στη σελίδα 87 ο μαθητής καλείται να συμπληρώσει τη λέξη ηλεκτρομαγνήτης, ενώ δεν έχει αναφερθεί καθόλου προηγουμένως.	ΚΕ.
4. Στο τέλος κάθε ενότητας θα ήταν χρήσιμο να υπήρχαν περισσότερες επαναληπτικές ασκήσεις για την καλύτερη εμπέδωση της ύλης.	Θ.
5. Πιο καλή κατανομή της ύλης και εμπλουτισμός με περισσότερες εικόνες και φωτογραφίες.	Θ.
6. Θα ήταν καλό να υπάρχει διαφορετικό βιβλίο για κάθε τάξη, έτσι	Θ.

<p>ώστε να μην επαναλαμβάνεται συνεχώς η ίδια ύλη, αλλά να συμπληρώνεται με καινούρια.</p> <p>7. Σε μερικές ενότητες δε θα έπρεπε να είναι τόσο απλουστευμένη και σε άλλες θα έπρεπε να υπάρχει επεξήγηση για κάποιες φράσεις.</p> <p>8. Να υπάρχουν περισσότερες εικόνες - σκίτσα.</p> <p>9. Να υπάρχουν ασκήσεις που βασίζονται στην παρατήρηση - σύγκριση.</p> <p>10. Να υπάρχουν παντού ερωτήσεις.</p> <p>11. Να χρησιμοποιούνται παντού απλά παραδείγματα και να γράφονται οι καινούριες λέξεις σε πίνακες.</p> <p>12. Διαφορετική μορφή και περιεχόμενο έχουν οι ενότητες 6, 7 και 8</p> <p>13. Λείπουν οι πρακτικές ασκήσεις που κεντρίζουν το ενδιαφέρον των μαθητών και βοηθούν στην κατανόηση της ύλης.</p>	<p>Θ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p> <p>ΣΕ.</p>
---	--

II.3.γ. Εκτιμήσεις των μαθητών.

1. Γενικές παρατηρήσεις των μαθητών.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
1. Το περιεχόμενο της ενότητας ήταν πολύ ενδιαφέρον. Ήταν κατανοητό χωρίς δυσκολίες.	ΚΕ, Θ, ΣΕ.
2. Δεν συναντήσαμε δυσκολίες με το λεξιλόγιο.	ΚΕ, Θ.
3. Ενθουσιαστήκαμε με την εικονογράφηση του βιβλίου. Ήταν πλούσια και ευχάριστη. Τα χρώματα και οι εύστοχες επιλογές κέντρισαν ιδιαίτερα την προσοχή και το ενδιαφέρον μας.	ΚΕ, Θ, ΣΕ.
4. Οι ασκήσεις μας άρεσαν και τις λύσαμε χωρίς δυσκολία. Δεν ήταν πολύ διαφορετικές από αυτές που υπάρχουν και στα σχολικά μας βιβλία.	ΚΕ, Θ.
5. Μας άρεσε ο τρόπος που ήταν δομημένες οι ενότητες. Παρουσιάζουν τα θέματα διαφορετικά από το σχολικό βιβλίο.	ΚΕ, Θ, ΣΕ.
6. Οι ασκήσεις μπορεί μερικές φορές να κούραζαν, αλλά γενικά μας	Θ.

βοηθούν στην εμπέδωση της ύλης. 7. Η θεματολογία του βιβλίου ήταν πολύ καλή.	Θ, ΣΕ.
---	--------

II.4. ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ

- α. Εκτιμήσεις των παρατηρητών.
- β. Εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών.
- γ. Εκτιμήσεις των μαθητών.

II.4.α. Εκτιμήσεις των παρατηρητών.

1. Το περιεχόμενο του μαθήματος.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: 1. Το περιεχόμενο του μαθήματος είναι σχετικά εύκολο και κατανοητό. Δίνει αφορμή για συζήτηση και συμμετοχή όλων των παιδιών, αφού τα θέματα που τίγονται συνδέονται άμεσα με την καθημερινή τους ζωή και τα ενδιαφέροντά τους. 2. Γενικά οι μαθητές Δεν αντιμετώπισαν πρόβλημα με το χρόνο για την λύση των προβλημάτων. 	<p>I, XA.</p> <p>I, XA.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: 1. Τα παιδιά αντιμετώπισαν αρκετές δυσκολίες στην κατανόηση του περιεχομένου των ασκήσεων. 2. Οι λέξεις «σκέψη» και «απάντηση» ξενίζουν κάποιους μαθητές, οι οποίοι αναρωτιούνται τι πρέπει να γράψουν. 3. Στην ενότητα «αγορά γραφικής ύλης» τους μπέρδεψε ο τιμοκατάλογος και έλυσαν λάθος την άσκηση. 4. Στην ενότητα «προβλήματα με τραπέζια και καρέκλες» τους μπέρδεψε η λέξη «περισσότερο» για τη λύση του προβλήματος. 5. Στην ενότητα «προβλήματα με τραπουλόχαρτα» οι μαθητές δυσκολεύτηκαν στην ερώτηση: «Τι παρατηρείτε σχετικά με το μήκος της περιμέτρου και το εμβαδόν των παραπάνω ορθογωνίων;». 6. Στην ενότητα «προβλήματα από το εμπόριο» οι έννοιες «τιμή αγοράς» και «τιμή πώλησης» δεν έχουν εμπεδωθεί ακόμη στην Δ΄ τάξη. 7. Στην ενότητα «η σκακιέρα» εντοπίστηκε δυσκολία στη φράση: «Τι μέρος της σκακιέρας είναι η κάθε σειρά;». 8. Στην ενότητα «σχέδιο με κορνίζα» οι μαθητές αντιμετώπισαν δυσκολία στο περιεχόμενο. 9. Στην ενότητα «προβλήματα από το εμπόριο» οι μαθητές της Δ΄ 	<p>I.</p> <p>I, XA.</p> <p>I, XA.</p> <p>I, XA.</p> <p>I.</p> <p>I, XA.</p> <p>I, XA.</p> <p>XA.</p> <p>XA.</p>

<p>τάξης δεν μπόρεσαν να κατανοήσουν το περιεχόμενο του προβλήματος, διότι υπήρχαν πολλά νούμερα και τελικά μπέρδευαν τις δραχμές με τα κιλά.</p> <p>10. Στην ενότητα «αγορά γραφικής ύλης» οι μαθητές διατύπωσαν απορία στην πρόταση: «Κάθε πακέτο έχει 500 φύλλα και στοιχίζει 1500 δραχμές».</p>	ΧΑ.
---	-----

2. Το λεξιλόγιο των κειμένων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Το λεξιλόγιο είναι κατανοητό και προσαρμοσμένο στο γνωστικό επίπεδο των παιδιών και τις ικανότητές τους. 	I, ΧΑ.
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Κάποιοι μαθητές δεν κατάλαβαν τι σημαίνει Α/Α στον τιμοκατάλογο καθώς επίσης και την έννοια του γνώμονα. 2. Κάποιοι μαθητές ρώτησαν τι σημαίνει η λέξη «ταξινόμηση». 3. Στην ενότητα «κινέζικο τετράγωνο» οι μαθητές ρώτησαν τι είναι το κινέζικο τετράγωνο και γιατί ονομάζεται έτσι. 4. Στην ενότητα «η Τράπουλα» οι μαθητές δυσκολεύτηκαν με την έννοια του πίνακα διπλής εισόδου. 5. Στην ενότητα «η σκακιέρα» οι μαθητές διατύπωσαν την απορία για το τι είναι σειρά και τι στήλη. 6. Δυσκολεύτηκαν να καταλάβουν τον όρο «γραφική ύλη». 7. Δυσκολεύτηκαν στο εμβαδόν κάθε σειράς και στήλης καθώς και στους δεκαδικούς. 8. Οι μαθητές της Δ΄ τάξης ρώτησαν τι σημαίνει «μήκος της περιμέτρου». 	I. I. I. I. I. I. I, ΧΑ. ΧΑ.

3. Το εποπτικό υλικό των κειμένων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Το εποπτικό υλικό που υπάρχει είναι ελλιπές. Ωστόσο, 	I, ΧΑ.

<p>αξιοποιήθηκε επαρκώς. Τα παιδιά διέθεταν γεωμετρικά σχήματα (διαβήτη, κλπ.).</p> <p>2. Ιδιαίτερα η ενότητα της τράπουλας είναι διασκεδαστική για τους μαθητές. Ακονίζει το μυαλό τους και ενθουσιάστηκαν πολύ από τα χαρτιά που είναι ζωγραφισμένα στο βιβλίο.</p> <p>3. Μεγάλο ενδιαφέρον έδειξαν οι μαθητές για το κινέζικο τετράγωνο, το οποίο και ζωγράρισαν όλοι με ενθουσιασμό.</p> <p>4. Μεγάλο ενδιαφέρον έδειξαν οι μαθητές και για τη σκακίερα και χρησιμοποίησαν πρόθυμα τα γεωμετρικά τους σχήματα για να μετρήσουν το εμβαδόν.</p>	I. I. I.
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Το εποπτικό υλικό είναι ανεπαρκές. Δεν υπήρχαν πρόσθετες πληροφορίες. Το μάθημα στηρίχθηκε κυρίως στην παράθεση προσωπικών εμπειριών των μαθητών.</p> <p>2. Μερικοί από τους εκπαιδευτικούς δε φρόντισαν να προμηθεύσουν στην τάξη τράπουλα ή σκακίερα. Περιορίστηκαν μόνο στις εικόνες του βιβλίου.</p>	I. I.

4. Ασκήσεις και δραστηριότητες.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<p>• Θετικά στοιχεία:</p> <p>1. Σε γενικές γραμμές οι ασκήσεις αξιοποιήθηκαν επαρκώς από τους εκπαιδευτικούς. Ήταν κατανοητές και απλές για όλους τους μαθητές και έδιναν τη δυνατότητα να συμμετέχουν σε αυτές όλοι μαζί με επιτυχία.</p> <p>2. Ορισμένοι εκπαιδευτικοί έδιναν και πρόσθετες ασκήσεις για το σπίτι.</p> <p>3. Τα παιδιά συχνά ζητούσαν τα φύλλα των απαντήσεων για να δουν περισσότερο τον τρόπο σκέψης για τη λύση των προβλημάτων παρά τις πράξεις.</p>	I, ΧΑ. I. I.
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Στην ενότητα «προβλήματα με τραπουλόχαρτα» οι μαθητές</p>	I, ΧΑ.

δυσκολεύτηκαν να ξεχωρίσουν το μήκος και το πλάτος.	
---	--

5. Στάση των εκπαιδευτικών κατά τη διδασκαλία.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Οι εκπαιδευτικοί, σε γενικές γραμμές, οργάνωσαν και σχεδίασαν τη διδασκαλία με επιτυχία. Συνέδεσαν εύστοχα τις ήδη αποκτημένες γνώσεις με τις καινούριες (ανατροφοδότηση), προωθούσαν τον διάλογο και αξιοποίησαν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα κείμενα και τις δραστηριότητες του υλικού. 2. Το κλίμα της τάξης πολύ ζεστό, φιλικό και ευχάριστο. Η επικοινωνία με τους μαθητές πολύ καλή. 	I, I, XA.
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Οι εκπαιδευτικοί κυρίως στηρίχτηκαν στα φύλλα εργασίας χωρίς να δίνουν πρόσθετες πληροφορίες. 2. Οι εκπαιδευτικοί, συχνά, προετοίμαζαν τους μαθητές από την προηγούμενη ώρα για το φύλλο εργασίας, που θα ακολουθούσε, με αποτέλεσμα οι μαθητές να βγάζουν τα αποτελέσματα και να κάνουν τις πράξεις χωρίς να έχουν κατανοήσει καλά το πρόβλημα και κατά συνέπεια να μην μπορούν να διατυπώσουν σωστά τον τρόπο σκέψης λύσης του προβλήματος. 3. Σε ορισμένες περιπτώσεις η προετοιμασία των εκπαιδευτικών φαινόταν πρόχειρη και γρήγορη, χωρίς να βοηθούν και να στηρίζουν τους μαθητές στα σημεία που είχαν απορίες. 4. Κάποιοι εκπαιδευτικοί ήταν αυστηροί και ειρωνικοί με τους μαθητές, που δεν μπορούσαν να λύσουν τις «γελοίες» ασκήσεις. 5. Ένας εκπαιδευτικός ήταν αρκετά ειρωνικός με τους μαθητές, με αποτέλεσμα να προσποιούνται ότι γνωρίζουν ακόμα και αυτά που δεν κατανοούν. 6. Ορισμένοι εκπαιδευτικοί έκαναν διακρίσεις, με αποτέλεσμα τα Τσιγγανόπαιδα να νιώθουν άσχημα από τα ειρωνικά σχόλια 	I, XA. I. I. I. I. I.

των δασκάλων.

6. Στάση των μαθητών κατά τη διδασκαλία.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Οι μαθητές συμμετέχουν ενεργά στο μάθημα και ενδιαφέρονται να δουν αν έχουν γράψει σωστά το πρόβλημα. 2. Οι μαθητές έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για την τράπουλα και ζητούσαν πρόσθετες πληροφορίες. 3. Μεγάλο ενδιαφέρον έδειξαν, επίσης, και για το κινέζικο τετράγωνο. Συμμετείχαν στο μάθημα καθώς τους φάνηκε ευχάριστο και ξεκούραστο. 4. Παρατηρήθηκε μεγάλη συμμετοχή και ενθουσιασμός των μαθητών κατά τη διδασκαλία της ενότητας «η σκακιέρα». Ενθουσιάστηκαν από το σχήμα και τα κουτάκια και το σχεδίασαν ευχάριστα. 5. Οι μαθητές ζητούν πρόσθετες πληροφορίες σε κάποιες ενότητες. 6. Οι μαθητές ενθουσιάστηκαν με την ιδέα ότι θα δημιουργήσουν ένα δικό τους πρόβλημα. 7. Σε γενικές γραμμές οι μαθητές έδειξαν έντονο ενδιαφέρον και συμμετείχαν ενεργά στο μάθημα, εκθέτοντας τις δικές τους εμπειρίες και προβληματισμούς γύρω από τα θέματα που διδάχθηκαν. 8. Ζητούσαν συμπληρωματικές πληροφορίες για αρκετά θέματα. 	<p>I, XA.</p> <p>I, XA.</p> <p>I.</p> <p>I, XA.</p> <p>XA.</p> <p>XA.</p> <p>I, XA.</p> <p>I, XA.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Σε ορισμένες περιπτώσεις η κινητικότητα των μαθητών ήταν πολύ περιορισμένη. Ήταν καθηλωμένοι στα θρανία τους χωρίς να εκφράζουν απόψεις και απορίες ή να ζητούν πρόσθετες πληροφορίες. Ήταν φοβισμένοι και τρομαγμένοι αφού ο δάσκαλος τους φώναζε και νευρίαζε πολύ εύκολα. 2. Προς το τέλος πολλοί μαθητές κουράστηκαν και άρχισαν να βαριούνται από τις συνεχόμενες ασκήσεις. 	<p>I.</p> <p>I.</p>

7. Γενική εκτίμηση της διδασκαλίας.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<p>• Θετικά στοιχεία:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Οι μαθητές συζητούν με τον δάσκαλό τους τα λάθη τους. Οι λέξεις «σκέψη» και «απάντηση» είναι πρωτόγνωρες γι' αυτούς στην πραγματοποίηση της άσκησης. Έτσι γίνεται συζήτηση για τον τρόπο με τον οποίο θα λύνουν τις ασκήσεις. 2. Οι εκπαιδευτικοί σε όλη τη διάρκεια των πιλοτικών εφαρμογών παρατηρούσαν τους μαθητές, τους έλυναν τις απορίες και γενικά έδιναν κάποιες πρόσθετες πληροφορίες. 3. Οι εκπαιδευτικοί εκτίμησαν θετικά τις ενότητες που δίδαξαν, αφού οι μαθητές έδειξαν ουσιαστική ανταπόκριση κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας. 4. Μερικοί μαθητές έχουν πρόβλημα στο να κάνουν τις στοιχειώδεις πράξεις πολλαπλασιασμού και διαίρεσης. 5. Τα θέματα είναι παρμένα από την καθημερινή ζωή, αφορούν άμεσα τους μαθητές και κινούν το ενδιαφέρον τους. 6. Τα θέματα, τα οποία τέθηκαν ήταν εξαιρετικά ενδιαφέροντα και προκάλεσαν το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή των παιδιών στο μάθημα. 7. Οι ασκήσεις και οι ερωτήσεις των ενοτήτων λειτούργησαν ως επαναληπτικά «τεστ», για τους μαθητές, της ύλης που έχουν ήδη διδαχθεί. 8. Οι μαθητές ιδιαίτερα ενθουσιάστηκαν με τις ασκήσεις της τράπουλας, τις οποίες θεώρησαν πολύ πρωτότυπες και ελκυστικές. 	<p>I.</p> <p>I, XA.</p> <p>I.</p> <p>I.</p> <p>I.</p> <p>I, XA.</p> <p>I.</p> <p>I, XA.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ορισμένοι εκπαιδευτικοί δε χρησιμοποίησαν καθόλου τον πίνακα και περιορίστηκαν μόνο στις πληροφορίες που έδιναν τα φύλλα εργασίας. 2. Το άχρωμο εποπτικό υλικό κούρασε αρκετά τους μαθητές. 	<p>I.</p> <p>I.</p>

8. Προτάσεις για βελτίωση.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Θα έπρεπε να υπάρχουν εικόνες ή σκίτσα στις ενότητες, έτσι ώστε το υλικό να μην κουράζει τους μαθητές και το μάθημα να είναι λιγότερο μονότονο. 2. Επίσης, θα έπρεπε να υπάρχουν και ολικά εικονογραφημένες σελίδες που θα προσέλκυαν ακόμη περισσότερο το ενδιαφέρον των παιδιών αλλά και θα αποτελούσαν αφορμή για διάλογο και για παραπέρα δραστηριότητες. 3. Ακόμη, η αξιοποίηση των εικόνων για παραπέρα ασκήσεις και εργασίες θα τις καθιστούσε πιο λειτουργικές και χρήσιμες στο μάθημα. 	<p>I.</p> <p>I.</p> <p>I.</p>

II.4.α. Εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών.

1. Το περιεχόμενο του μαθήματος.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Το περιεχόμενο των ενοτήτων είναι άμεσα κατανοητό και δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες. 2. Η ύλη των ενοτήτων κεντρίζει το ενδιαφέρον των παιδιών, γιατί τα προβλήματα είναι παρμένα από την καθημερινή ζωή και μάλιστα πολλά από αυτά σχετίζονται με τα παιχνίδια τους. 3. Πολλές ασκήσεις είναι καινούριες και πρωτότυπες και αυτό κεντρίζει το ενδιαφέρον και την περιέργεια των παιδιών. (Π.χ.: η σκακίερα, η τράπουλα, το κινέζικο τετράγωνο, κλπ.). 	I, ΧΑ. I, ΧΑ. I, ΧΑ.
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Δυσκολίες υπήρξαν στα προβλήματα με τα τραπουλόχαρτα. 2. Στο κινέζικο τετράγωνο οι δυσκολίες προήλθαν κυρίως από το ότι οι διαστάσεις δεν ήταν ακριβείς. 3. Στη διατύπωση και στην έκφραση των προβλημάτων υπάρχει δυσκολία κατανόησης και αφομοίωσης από τους μαθητές με ιδιαιτερότητες (κυρίως Τσιγγανόπαιδες). 4. Δυσκολία επισημάνθηκε στη χρήση του τιμοκαταλόγου. 5. Η εικονογράφηση των σχημάτων θα έπρεπε να είναι ακριβής και όχι συμβολική. 6. Η ύπαρξη εποπτικού υλικού θα βοηθούσε στην ακόμα καλύτερη και γρηγορότερη κατανόηση των κειμένων. 7. Ο χρόνος καθώς και το πλήθος της ύλης είναι εμπόδιο στην καλλιέργεια της μαθηματικής σκέψης, ειδικά στην επίλυση σύνθετων προβλημάτων, τα οποία δυσκόλεψαν και τους μαθητές. 	I. I. I. I. I. I. ΧΑ.

2. Το λεξιλόγιο των κειμένων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: 	

1. Στο λεξιλόγιο δεν υπήρξαν δυσκολίες. Είναι απλό, κατανοητό και προσαρμοσμένο στο γλωσσικό επίπεδο των μαθητών.	I, ΧΑ.
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: 1. Πρέπει να γίνει ανάλυση των λέξεων: αγοραπωλησία - στήλη - σειρά - τιμοκατάλογος - τιμή. 2. Έπρεπε να γίνει ανάλυση για την κατανόηση της έννοιας του πίνακα διπλής εισόδου, επειδή ο όρος συναντάται για πρώτη φορά. 	I. I.

3. Το εποπτικό υλικό των κειμένων.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: 1. Η εικονογράφηση είναι επαρκής. 2. Τα σχόλια των φωτογραφιών είναι επαρκή στοιχεία και δίνεται αφορμή για συζήτηση. 	I. I, ΧΑ.
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: 1. Περισσότερες διαστάσεις στα γεωμετρικά σχήματα και πιο ακριβής εικονογράφηση θα βοηθούσε στην κατανόηση. 2. Η εικονογράφηση δεν ήταν επαρκής. Οι περισσότερες εικόνες θα δημιουργούσαν διάθεση διαφορετική και θα οδηγούσαν ευκολότερα και γρηγορότερα στη κατανόηση των προβλημάτων. 3. Στην ενότητα με τα τραπουλόχαρτα παρατηρήθηκε δυσκολία στα παιδιά και πρότειναν να είναι έγχρωμα. 	I. I, ΧΑ. ΧΑ.

4. Ασκήσεις και δραστηριότητες.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: 1. Τα φύλλα απαντήσεων δεν περιορίζουν τις πρωτοβουλίες του εκπαιδευτικού, αλλά του προσφέρουν κι ένα άλλο τρόπο επίλυσης των προβλημάτων, που ίσως αυτός να μη γνώριζε. 2. Είναι βοηθητικά, αλλά στο δάσκαλο επαφίεται να βρει και 	I, ΧΑ. I, ΧΑ.

<p>άλλους τρόπους και διαδικασίες.</p> <p>3. Είναι βοηθητικά, γιατί δίδεται η ευκαιρία εξαγωγής συμπερασμάτων για την κατανόηση της ενότητας από τους μαθητές.</p> <p>4. Τα παιδιά ζητούν τα φύλλα των απαντήσεων για να δουν περισσότερο τον τρόπο σκέψης για τη λύση των προβλημάτων παρά τις πράξεις.</p>	<p>I.</p> <p>ΧΑ.</p>
--	----------------------

5. Γενικές παρατηρήσεις για την όλη ενότητα.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<p>• Θετικά στοιχεία:</p> <p>1. Γίνεται μια εισαγωγή στο χώρο των μαθηματικών με καινούρια στοιχεία, όπως π.χ. η τράπουλα, η σκακίερα, για τα οποία τα παιδιά έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον και αναπτύσσουν λογικομαθηματικές σκέψεις με τη μορφή παιχνιδιών, κατασκευών, κλπ.</p> <p>2. Τα προβλήματα είναι παρμένα από την καθημερινή ζωή των μαθητών και έτσι κεντρίζεται το ενδιαφέρον τους.</p> <p>3. Γίνεται εμπέδωση των διδαχθέντων και δίνεται η ευκαιρία στο μαθητή να αυτενεργήσει.</p> <p>4. Οι ασκήσεις είναι αξιόλογες και ενδιαφέρουσες για τα παιδιά, γιατί εξασκείται η μαθηματική τους σκέψη.</p> <p>5. Η ενότητα της σκακίερας και το φύλλο σε συνδυασμό με τον τρόπο σκέψης για τη λύση του προβλήματος ήταν καλή επινόηση.</p> <p>6. Το θετικό στοιχείο είναι οι απλές πράξεις καθώς και το ότι σε κάποια προβλήματα χρειάζεται να έχει το παιδί γενικότερη γνώση των Μαθηματικών. Με άλλα λόγια τα προβλήματα αναφέρονται σε περισσότερες ενότητες του σχολικού τους βιβλίου και όχι σε μία κάθε φορά.</p>	<p>I, ΧΑ.</p> <p>I.</p> <p>I.</p> <p>I.</p> <p>ΧΑ.</p> <p>ΧΑ.</p>
<p>• Αρνητικά στοιχεία:</p> <p>1. Στο σημείο που χρειάζεται οι μαθητές να γράψουν τη σκέψη για τη λύση των προβλημάτων δε δαπανούν αρκετό χρόνο.</p> <p>2. Δυσκολία αντιμετωπίζουν οι μαθητές στο να γράψουν δικά τους προβλήματα.</p> <p>3. Πολλά παιδιά δεν μπορούν να διατυπώσουν τη σκέψη τους.</p>	<p>I.</p> <p>I.</p> <p>I.</p>

4. Δεν είναι όλοι οι μαθητές εξοικειωμένοι με το είδος των θεμάτων που εδόθησαν.	I.
5. Μερικά προβλήματα π.χ. εμπορίου, θα έπρεπε να ακολουθήσουν μια αύξουσα πορεία δυσκολίας.	I.
6. Η ενότητα με τα τραπουλόχαρτα δυσκόλεψε, γιατί τα περισσότερα παιδιά δεν είχαν εμπειρία από αυτά. Αν ήταν κάρτες από κάποιο επιτραπέζιο παιχνίδι, θα ήταν πιο κοντά στην εμπειρία των παιδιών.	ΧΑ.
7. Τα παιδιά εξασκούνται περισσότερο στην εκτέλεση των πράξεων - στις πιο δύσκολες - παρά στην χρησιμοποίηση ή στο συνδυασμό γνώσεων από διαφορετικά κεφάλαια. Γενικότερα είναι ένας τομέας που θέλει και απαιτεί αρκετή εκπαίδευση, χρόνο και προετοιμασία.	ΧΑ.

6. Γενική εκτίμηση του βιβλίου.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Το περιεχόμενο των ενοτήτων είναι γενικά κατανοητό και βοηθάει πολύ την μαθηματική σκέψη των παιδιών. 2. Οι ενότητες γενικά παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον, γιατί πολλές από αυτές είναι πρωτόγνωρες για τα παιδιά. 3. Οι ασκήσεις αυτές θα πρέπει να εισαχθούν και στην καθημερινή διδασκαλία, γιατί θα έχουν θετικά αποτελέσματα για τα παιδιά. 	I. I. I.
<ul style="list-style-type: none"> • Αρνητικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Οι ενότητες παρουσιάζουν κάποιες δυσκολίες στην κατανόησή τους, που απορρέουν είτε από την πολυπλοκότητα των προβλημάτων, είτε από δύσκολες λέξεις, είτε από κάποια πρωτόγνωρα αντικείμενα. 2. Χρειάζεται η παρέμβαση του δασκάλου για την κατανόηση των προβλημάτων, αλλά και να διδαχθούν παρόμοια προβλήματα για την κατανόηση του μηχανισμού επίλυσής τους. 3. Οι ενότητες βρίσκονται σε αντίθεση με την ύλη του σχολικού 	I. I. ΧΑ.

βιβλίου. Οι αριθμοί είναι μικροί, οι πράξεις τελειώνουν σύντομα, ενώ η σκέψη του προβλήματος είναι πιο πολύπλοκη.	
---	--

7. Προτάσεις για βελτίωση.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
1. Για να υπήρχε ένα καλύτερο αποτέλεσμα στις λύσεις των προβλημάτων θα έπρεπε να γίνουν δύο πράγματα: α). Να είχε τελειώσει η ύλη των μαθηματικών της Δ΄ τάξης, επειδή υπήρχαν προβλήματα με κλάσματα, τα οποία τα παιδιά δεν είχαν διδαχθεί. β). Να γίνει αρχικά μια ενημέρωση των μαθητών σε κάποια επιμέρους θέματα (π.χ. στους πίνακες διπλής εισόδου), τα οποία συναντούν για πρώτη φορά.	I.
2. Θα έπρεπε τα δεδομένα των προβλημάτων να είναι μικρότερα σε έκταση και απλούστερα στη διατύπωσή τους.	I.
3. Να υπάρχουν περισσότερες εικόνες και έγχρωμες.	I, XA.
4. Να ακολουθηθεί προοδευτική δυσκολία στα προβλήματα.	I.
5. Ο χρόνος των οκτώ ωρών είναι υπερβολικά λίγες για τις εργασίες που έγιναν.	I.
6. Να υπάρχουν περισσότερες δύσκολες πράξεις.	XA.

II.4.γ. Εκτιμήσεις των μαθητών.

1. Γενικές παρατηρήσεις των μαθητών.

Παρατηρήσεις	Περιοχές
<ul style="list-style-type: none"> • Θετικά στοιχεία: <ol style="list-style-type: none"> 1. Το περιεχόμενο των ενοτήτων και οι ασκήσεις, σε γενικές γραμμές, ήταν εύκολες και ευχάριστες. 2. Το περιεχόμενο των ενοτήτων ήταν απλό, γιατί ήταν κάτι διαφορετικό από αυτά που έχουμε κάνει. Είναι πιο ενδιαφέροντα τα προβλήματα από αυτά του σχολικού βιβλίου. 	I, XA. I.

3. Η μορφή του υλικού, δηλαδή να δίνεται κάθε φύλλο ξεχωριστά και όλα μαζί σ' ένα φάκελο ήταν πολύ καλή σκέψη.	I.
4. Μας ενθουσίασε πολύ η ενότητα για την σκακίερα, καθώς και αυτή με το κινέζικο τετράγωνο.	I.
5. Μας άρεσαν πολύ οι ασκήσεις της τράπουλας.	I, ΧΑ.
6. Θα προτιμούσαμε τα σχήματα να είναι έγχρωμα. Π.χ. στην ενότητα της τράπουλας θα θέλαμε να υπάρχουν χρώματα για να ξεχωρίζουν πιο εύκολα τα σύμβολα της τράπουλας, αφού οι ασκήσεις το απαιτούσαν.	I.
7. Θα προτιμούσαμε να υπάρχουν και κάποια σκίτσα ή εικόνες και όχι μόνο ασκήσεις.	I.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ III:

Πρωτόκολλα καταγραφής παρατηρήσεων από τις πιλοτικές εφαρμογές.

III.1 Πρωτόκολλα συνεργατών πρώτης και δεύτερης περιόδου.

III.2 Πρωτόκολλο εκπαιδευτικών.

.....
.....

β. Ποια, κατά την εκτίμησή σας, ήταν τα αρνητικά στοιχεία της συγκεκριμένης διδασκαλίας (π.χ. η κακή ή η πρόχειρη προετοιμασία του διδάσκοντα, ο επεξεργασμένος λόγος του, που δεν ήταν κατανοητός από τους μαθητές, η κακή οργάνωση των ερωτήσεων, το αυστηρό ύφος του, το “βαρύ” κλίμα μέσα στην τάξη, η απώλεια του ελέγχου της τάξης, ο βερμπαλισμός του εκπαιδευτικού, η κακή χρήση των πληροφοριών του βιβλίου, οι υπερβολικές απαντήσεις του διδάσκοντα κτλ.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

γ. Πως θα χαρακτηρίζατε τις αντιδράσεις του εκπαιδευτικού κατά τη διδασκαλία της συγκεκριμένης ενότητας:

- **Θετικές, διότι:**
(π.χ. αξιοποίησαν αποτελεσματικά τις πληροφορίες του βιβλίου, κέντρισαν το ενδιαφέρον των μαθητών, με βάση τις πληροφορίες της ενότητας έδιναν πρόσθετες πληροφορίες, κτλ.).

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....

- **Αρνητικές, διότι:**

(π.χ. αγνοούσαν τις πληροφορίες του βιβλίου και έλεγαν δικές τους απόψεις, δίδασκαν άκεφα, έδειχναν αδιάφοροι για το περιεχόμενο, κτλ.).

.....

δ. Πώς θα χαρακτηρίζατε τις αντιδράσεις των μαθητών κατά τη διδασκαλία της συγκεκριμένης ενότητας:

- **Θετικές, διότι:**

(συμμετείχαν όλοι ενεργά στο μάθημα, ανταποκρινόταν με επιτυχία στα ερωτήματα του εκπαιδευτικού, σχολιάζαν ευνοϊκά την ενότητα, κτλ.).

.....

- **Αρνητικές, διότι:**

(αδιαφορούσαν για το μάθημα, δεν πρόσεχαν, σχολιάζαν αρνητικά το περιεχόμενο, κτλ.).

-
- γ. Ποια θεωρείτε τα βασικότερα πλεονεκτήματα της ενότητας και γιατί** (κατανοητή γλώσσα, εύληπτο περιεχόμενο, ελκυστικός τρόπος παρουσίασης της ύλης, κτλ.).

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- δ. Ποιες δυσκολίες, νομίζετε, ότι προκαλεί στους μαθητές η ενότητα αυτή και γιατί;**

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- ε. Πώς σχολιάζετε τη διαθεματική προσέγγιση της ύλης Γεωγραφίας και Ιστορίας και γιατί;**

(το θεωρείτε θετικό ή αρνητικό στοιχείο, θετικό μόνο για τα Τσιγγανόπουλα και τους μαθητές με δυσκολίες μάθησης και αρνητικό για τους άλλους, κτλ.).

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. ΒΑΣΙΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ ΓΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ.

- α. Τι δυσκολίες συναντήσατε στο κείμενο, που διδαχτήκατε και γιατί;**

.....
.....
.....
.....
.....

- β. Τι σας άρεσε, ιδιαίτερα, από τον τρόπο που δίνονται οι πληροφορίες, σ' αυτή την ενότητα και γιατί;**
(π.χ. λίγες πληροφορίες - χάρτες - ασκήσεις - φωτογραφίες).

.....
.....
.....
.....
.....

- γ. Θα θέλατε να είναι μαζί το μάθημα της Γεωγραφίας και της Ιστορίας και γιατί;**

.....
.....
.....
.....
.....

- δ. Σας άρεσε η ύλη (των άλλων μαθημάτων) έτσι όπως Παρουσιάζεται και γιατί;**

(Η ερώτηση αυτή θα αναφέρεται σε κάθε μάθημα χωριστά).

.....
.....
.....
.....
.....

**ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΩΝ
ΑΠΟ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ**

.....

Οι υπεύθυνοι των πιλοτικών εφαρμογών και οι συνεργάτες τους παρακαλούνται να παρακολουθούν συστηματικά τη διδασκαλία κάθε διδακτικής ενότητας σε όλο το διάστημα των πιλοτικών εφαρμογών και να καταγράφουν καθημερινά τις παρατηρήσεις από κάθε διδασκαλία. Στο τέλος να συντάξουν συνολικά ένα πρωτόκολλο με όλες τις παρατηρήσεις - προτάσεις τους.

Οι παρατηρήσεις των συνεργατών θα θέλαμε να στρέφονται γύρω από τους ακόλουθους άξονες:

1. **Περιεχόμενο του μαθήματος:** Είναι κατανοητό από τους μαθητές; Υπάρχουν δυσκολίες και αν ναι, σε ποιους τομείς;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. **Λεξιλόγιο:** Είναι αυτό προσαρμοσμένο στο επίπεδο των συγκεκριμένων μαθητών που διδάσκεται η ύλη; Αν όχι, πού εντοπίζονται οι δυσκολίες; Καταβάλλεται προσπάθεια από τους εκπαιδευτικούς να αρθούν οι δύσκολες λέξεις, φράσεις, νοήματα ή οι μαθητές αφήνονται αβοήθητοι;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....
.....

- 3. Εποπτικό υλικό:** Αξιοποιούνται επαρκώς οι φωτογραφίες, τα σχεδιαγράμματα, τα σκίτσα, οι χάρτες κλπ. των κειμένων από τους εκπαιδευτικούς; Παρέχονται πρόσθετες πληροφορίες; Κεντρίζεται το ενδιαφέρον των μαθητών από το εποπτικό υλικό και προωθείται ο διάλογος; Αν όχι, τι νομίζετε ότι φταίει; Είναι αισθητή η ανάγκη και για άλλο εποπτικό υλικό ή αυτό είναι επαρκές, κλπ.

.....
.....
.....
.....
.....
.....

- 4. Ασκήσεις - δραστηριότητες:** Αξιοποιούνται από τους εκπαιδευτικούς οι υπάρχουσες ασκήσεις στο τέλος των διδακτικών ενοτήτων και σε ποιο βαθμό; Είναι αυτές κατανοητές στους μαθητές; Δίνουν επιπλέον ασκήσεις και δραστηριότητες οι εκπαιδευτικοί; Κεντρίζουν αυτές το ενδιαφέρον των μαθητών;

.....
.....
.....
.....
.....
.....

- 5. Θετικά στοιχεία της ενότητας:** Ποια θεωρείτε ως θετικά στοιχεία της ενότητας, έτσι όπως προέκυψαν από την πιλοτική εφαρμογή;

.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....

6. Αδυναμίες, που προκύπτουν από την πιλοτική εφαρμογή.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

7. Στάση του εκπαιδευτικού κατά τη διδασκαλία της ενότητας:
Προετοιμασία του εκπαιδευτικού, αξιοποίηση πληροφοριών βιβλίου,
πρόσθετες πληροφορίες, επικοινωνία με μαθητές, το κλίμα της τάξης, κλπ.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

8. Στάση των μαθητών κατά τη διδασκαλία της ενότητας: Έδειχναν
ενδιαφέρον, ρωτούσαν, ζητούσαν πρόσθετες πληροφορίες, συμμετείχαν
στο μάθημα, κλπ.;

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....

9. Γενική εκτίμηση για τη διδασκαλία της συγκεκριμένης ενότητας.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

10. Προτάσεις για περαιτέρω βελτίωση.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

11. Παρακαλείστε, επίσης, κατά τα διαλείμματα ή σε χρόνο που εσείς θεωρείτε κατάλληλο, να συζητάτε με τους μαθητές, σε καθημερινή βάση, για:

- 1. Το περιεχόμενο της ενότητας:**

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

2. Το λεξιλόγιο:

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

3. Το εποπτικό υλικό:

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

4. Ασκήσεις και δραστηριότητες:

.....
.....
.....
.....
.....

.....

5. Γενική εκτίμηση της διδασκαλίας:

.....

Να καταγράφετε αυτές τις εμπειρίες και στο τέλος, με μορφή ενός πρωτοκόλλου, να μας τις στείλετε συνολικά.

12. Τέλος, παρακαλείστε στα πρωτόκολλά σας να υπάρχουν και οι ακόλουθες πληροφορίες:

- Αριθμός μαθητών σε κάθε τάξη ή τμήμα που διδάσκεται η κάθε ενότητα.

.....

- Αριθμός Τσιγγανοπαίδων σε κάθε τάξη ή τμήμα.

.....

- Διάρκεια που χρειάστηκε για τη διδασκαλία (σε ώρες).

.....

- Αριθμός εκπαιδευτικών που δίδαξαν σε κάθε τάξη ή τμήμα και ώρες διδασκαλίας.

.....

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για τη συνεργασία.

Με πολλούς φιλικούς χαιρετισμούς

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
Επιστημονικός υπεύθυνος για τις
πιλοτικές εφαρμογές.

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ

.....

Αγαπητέ φίλε / φίλη.

Τα κείμενα που έχετε στα χέρια σας είναι μέρος μιας ευρύτερης ενότητας με το ίδιο περιεχόμενο, που ετοιμάζουμε στο πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Στη φάση αυτή της πιλοτικής εφαρμογής θέλουμε να διαπιστώσουμε αν το υλικό αυτό ανταποκρίνεται στο επίπεδο των μαθητών, για τους οποίους προορίζεται (Δ΄ - Ε΄ - ΣΤ΄ τάξεις).

Ευχαριστούμε θερμά εκ των προτέρων για τη συμμετοχή σας. Από την εφαρμογή αυτή περιμένουμε να προκύψουν ενδιαφέρουσες πληροφορίες, οι οποίες θα μας βοηθήσουν στη βελτίωση της προσπάθειάς μας. **Το πόσες σελίδες θα διδάσκετε, σε κάθε διδακτική ώρα, είναι στη δική σας διακριτική ευχέρεια, ανάλογα με το γνωστικό και γλωσσικό επίπεδο των μαθητών σας.** Ευχής έργο θα ήταν να διδάσκονταν όλες οι σελίδες, ώστε να έχουμε μια πρώτη ενημέρωση από όλα τα κείμενα.

Παρακαλείστε θερμά να καταγράφετε τις παρατηρήσεις σας από τη διδασκαλία σε καθημερινή βάση και στο τέλος να μας τις στείλετε σ' ένα εκτενές κείμενο.

Για να διευκολυνθείτε, ίσως, στη σύνταξη του τελικού κειμένου, σας προτείνουμε τα ακόλουθα ερωτήματα καθώς και άλλα, τα οποία εσείς θεωρείτε χρήσιμα, στα οποία οι πληροφορίες σας θα δίνουν εκτενείς απαντήσεις.

1. Το περιεχόμενο του μαθήματος:

Είναι το περιεχόμενο αυτών των ενοτήτων άμεσα κατανοητό από τους μαθητές; Αν δεν είναι, σε ποιους συγκεκριμένους τομείς, κατά την εκτίμησή σας, χρειάζονται βελτιώσεις;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....
.....
.....
.....

4. Αδυναμίες που προκύπτουν από την πιλοτική εφαρμογή:

Ποια θεωρείτε, κατά την άποψή σας, ως τα πιο «αδύνατα» στοιχεία αυτής της ενότητας, που προκύπτουν από την πιλοτική διδασκαλία και γιατί;

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

5. Γενική εκτίμηση της διδασκαλίας:

Ποια είναι η γενική εκτίμησή σας για τις ενότητες αυτές που διδάξατε, σε σχέση πάντα και με το βαθμό κατανόησης από τους μαθητές;

.....
.....
.....
.....
.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6. Προτάσεις για περαιτέρω βελτίωση:

Τι θα είχατε να προτείνετε για την καλύτερη βελτίωση αυτών των ενοτήτων και στη μορφή και στο περιεχόμενό τους;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

7. Παρακαλούμε, επίσης, να μας δώσετε τις ακόλουθες πληροφορίες:

- Αριθμός μαθητών σε κάθε τάξη ή τμήμα, που διδάξατε τη συγκεκριμένη ενότητα (Τσιγγανόπαιδες - μη Τσιγγανόπαιδες).

.....

.....

- Διάρκεια που χρειάστηκε να διδαχθεί η συγκεκριμένη ύλη (σε ώρες διδασκαλίας).

.....

.....

Σας ευχαριστώ και πάλι για τη συμμετοχή σας και τη συμβολή σας.

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
Υπεύθυνος των πιλοτικών εφαρμογών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. APPLE, M. Ιδεολογία και αναλυτικά προγράμματα, μετφρ. Δαρβέρη, Τ., Εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1986.
2. LIEGOIS, J, R. «Οι όροι ανάπτυξης του παιδαγωγικού υλικού για τα τσιγγανόπαιδα», στο Εκπαίδευση τσιγγάνων, ΥΠΕΠΘ/ΓΓΛΕ, Αθήνα, 1996: 115-129.
3. MARIRO, A. «Η UNESCO και η εκπαίδευση των εθνικών και γλωσσικών μειονοτήτων», στο Εκπαίδευση τσιγγάνων, ΥΠΕΠΘ/ΓΓΛΕ, Αθήνα, 1996: 177-181.
4. WESTPHALLEN, K. Αναμόρφωση των αναλυτικών προγραμμάτων, μετφρ. Ι. Πυργιωτάκης, Εκδ. οίκος Αφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1982.
5. SANTAGATI, S. “Opera Nomadi”, Ιταλία, στο Εκπαίδευση τσιγγάνων, ΥΠΕΠΘ/ΓΓΛΕ, Αθήνα 1996: 265-66.
6. ΠΑΥΛΗ – ΚΟΡΡΕ, Μ. «Διδακτικό υλικό για τα τσιγγανόπαιδα» στο Εκπαίδευση τσιγγάνων, ΥΠΕΠΘ/ΓΓΛΕ, Αθήνα, 218-223.
7. ΤΡΕΣΣΟΥ–ΜΥΛΩΝΑ, Ε. «ΓΕΝΕΣΙΣ» : Ένα πρόγραμμα διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας στα παιδιά» στο Εκπαίδευση τσιγγάνων, ΥΠΕΠΘ/ΓΓΛΕ, Αθήνα, 1996:213-217.
8. ΤΕΡΖΟΠΟΥΛΟΥ, Μ.-Ι. ΓΕΩΡΓΙΟΥ «Οι τσιγγάνοι στην Ελλάδα. Ιστορία, πολιτισμός», ΥΠΕΠΘ/ΓΓΛΕ, Αθήνα, 1996.

9. ΜΟΥΧΕΛΗ, Α. «Τσιγγάνοι και κοινωνικός αποκλεισμός», στο ΕΚΚΕ (εκδ.). Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα, τομ. Α΄, Αθήνα 1996: 491-525.
10. ΝΤΟΥΣΣΑΣ, Δ. Rom και φυλετικές διακρίσεις: στην ιστορία, κοινωνία, κουλτούρα, την εκπαίδευση και τα ανθρώπινα δικαιώματα, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1997.
11. ΤΣΙΑΚΑΛΟΣ, Γ. «Μεθοδολογικές προϋποθέσεις στην ανάπτυξη διδακτικού υλικού», στο Εκπαίδευση τσιγγάνων, ΥΠΕΠΘ/ΓΓΛΕ, Αθήνα, 1996.
10. ΥΠΕΠΘ-ΤΟΜΕΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων, Ιωάννινα 1998 (ενημερωτικό έντυπο)
11. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ (τομέας Παιδαγωγικής) Εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τη σχολική και κοινωνική ένταξη των τσιγγανοπαίδων, Εκδ. ΥΠΕΠΘ, 1998 (ενημερωτικό έντυπο).
12. ΓΚΟΤΟΒΟΣ, Α, Ε. Ρατσισμός: ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής, ΥΠΕΠΘ (ΓΓΛΕ), Αθήνα, 1996.
13. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Λ, Γλώσσα – Γλωσσική επικοινωνία και διδασκαλία στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, Ιωάννινα 1998.
14. ΝΟΥΤΣΟΥ, Χ. Προγράμματα μέσης εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος, Θεμέλιο, Αθήνα 1979.
15. ΠΕΤΡΟΥΛΑΚΗΣ, Ν, Προγράμματα, εκπαιδευτικοί στόχοι, μεθοδολογία, Εκδ. Φελέκη, Αθήνα, 1981.
16. ΧΕΙΜΑΡΙΟΥ, Ε. Αναλυτικά προγράμματα: σύγχρονες τάσεις αναλυτικού προγράμματος. Γλώσσα, Αθήνα, 1998.

τάσεις σχεδιασμού στην Αγγλία, Εκδ.
οίκος Αφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη
1987.

17. ΥΠΕΠΘ-ΓΓΛΕ,

Εκπαίδευση τσιγγάνων, Αθήνα, 1996.

B´ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. **Beyer, L.E.-M.W. Apple, (eds)** The curriculum: Problems, Politics and Possibilities, State University of New York Press, N.Y. 1988.
2. **Pinar, W. F., W.M. Reynolds, P. Slattery, P.M. Taubman** Understanding curriculum, Peter Lang, New York 1996.
3. **Barrow, R** Common sense and the curriculum, George Allenduwin, London, 1977.
4. **Nixon, J.** Evaluating the whole curriculum, Open University Press, Philadelphia, 1992.
5. **Bantock, G. H.** Dilemmas of the curriculum, A halsted Press Book, John Wiley & sons, New York, 1980.
6. **Wheeler, D.K.** Curriculum Process, Hodder and Stoughton, London, 1978.
7. **Holt, M.** The common curriculum: its structure and style in the Comprehensive School, Routledge & Kegan Paul, London, 1978.
8. **Golby, M.-J. Greenwald, west, R. (eds)** Curriculum Design, Croon Helen, London 1975.
9. **Reid, W.A.** Thinking about the curriculum, Routledge & Kegan Paul, London, 1978.
10. **Herrick, Th.-T.** "Curriculum Problems : some basic issues", in Johnston, J.A. (ed), Six questions, John Wiley & sons, Australia, PTY, Ltd Sydney, 1975.
11. **Curtis, Th. E. Bidwell, W.W.** Curriculum and Instruction for

- Emerging Adolescents, Addison – Wesley, Pu. co London, 1977.
12. **Douglass, H.R.** The high school curriculum, The Ronald Press Co. New York, 1964³.
 13. **Connell, W.F. (ed.)** The foundations of education, Ian Novak, Sydney, 1974³
 14. **Wylie, J.F.** “Curricula for schools” in Fenley, w.j. (ed.) Education in the 1970’s and 1980’s: continuity and change in Australian Education, Hicks Smith, Sydney, 1970.
 15. **Hughes, P.** “Determinants of Curriculum Design”, in Hughes P (ed.), The teachers role in curriculum design, Teacher education series, Angus & Robertson, Sydney, 1973.
 16. **Neagley, R. L, Evans, N.D.** “Curriculum and its orientation” in Johnston, J.A. (ed.), Six questions, John Wiley & son, Sydney 1975.
 17. **Eisner, E.** “The Problem of Balance” in Golby, M-J. Greenwald, R. West (eds), Curriculum Design, Croom Helen, London & The Open University Press, 1977: pp. 245-248.
 18. **Hirst, P.H.** “The nature and structure of curriculum objectives” in Golby, M-J. Greenwald, R. West (eds), Curriculum Design, Croom Helen, London & The Open University Press, 1977 pp. 285-298.